

ВОСТОЧНО ЕВРОПЕЙСКИЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

#5(57), 2020 часть 1

Восточно Европейский научный журнал
(Санкт-Петербург, Россия)
Журнал зарегистрирован и издается в России В
журнале публикуются статьи по всем научным
направлениям.
Журнал издается на русском, английском и
польском языках.

Статьи принимаются до 30 числа каждого
месяца.
Периодичность: 12 номеров в год.
Формат - А4, цветная печать
Все статьи рецензируются
Бесплатный доступ к электронной версии
журнала.

Редакционная коллегия

Главный редактор - Адам Барчук

Миколай Вишневецки

Шимон Анджеевский

Доминик Маковски

Павел Левандовски

Ученый совет

Адам Новицки (Варшавский университет)

Михал Адамчик (Институт международных
отношений)

Питер Коэн (Принстонский университет)

Матеуш Яблоньски (Краковский
технологический университет имени
Тадеуша Костюшко)

Петр Михалак (Варшавский университет)

Ежи Чарнецкий (Ягеллонский университет)

Колуб Френнен (Тюбингенский
университет)

Бартош Высоцкий (Институт
международных отношений)

Патрик О'Коннелл (Париж IV Сорбонна)

Мацей Качмарчик (Варшавский
университет)

#5(57), 2020 part 1

Eastern European Scientific Journal
(St. Petersburg, Russia)
The journal is registered and published in Russia
The journal publishes articles on all scientific
areas.
The journal is published in Russian, English
and Polish.

Articles are accepted till the 30th day of each
month.
Periodicity: 12 issues per year.
Format - A4, color printing
All articles are reviewed
Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor-in-chief - Adam Barczuk

Mikolaj Wisniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Pawel Lewandowski

Scientific council

Adam Nowicki (University of Warsaw)

Michal Adamczyk (Institute of International
Relations)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jablonski (Tadeusz Kosciuszko
Cracow University of Technology)

Piotr Michalak (University of Warsaw)

Jerzy Czarnecki (Jagiellonian University)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Institute of International
Relations)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (University of Warsaw)

Давид Ковалик (Краковский технологический университет им. Тадеуша Костюшко)

Питер Кларквуд (Университетский колледж Лондона)

Игорь Дзедзич (Польская академия наук)

Александр Клиmek (Польская академия наук)

Александр Роговский (Ягеллонский университет)

Кехан Шрайнер (Еврейский университет)

Бартош Мазуркевич (Краковский технологический университет им. Тадеуша Костюшко)

Энтони Маверик (Университет Бар-Илан)

Миколай Жуковский (Варшавский университет)

Матеуш Маршалек (Ягеллонский университет)

Шимон Матысяк (Польская академия наук)

Михал Невядомский (Институт международных отношений)

Главный редактор - Адам Барчук

1000 экземпляров.

Отпечатано в ООО «Логика+»

198320, Санкт-Петербург,

Город Красное Село,

ул. Геологическая,

д. 44, к. 1, литера А

«Восточно Европейский Научный Журнал»

Электронная почта: info@eesa-journal.com,

<https://eesa-journal.com/>

Dawid Kowalik (Kracow University of Technology named Tadeusz Kościuszko)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polish Academy of Sciences)

Alexander Klimek (Polish Academy of Sciences)

Alexander Rogowski (Jagiellonian University)

Kehan Schreiner (Hebrew University)

Bartosz Mazurkiewicz (Tadeusz Kościuszko Cracow University of Technology)

Anthony Maverick (Bar-Ilan University)

Mikołaj Żukowski (University of Warsaw)

Mateusz Marszałek (Jagiellonian University)

Szymon Matysiak (Polish Academy of Sciences)

Michał Niewiadomski (Institute of International Relations)

Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed by Logika + LLC

198320, Region: St. Petersburg,

Locality: Krasnoe Selo Town,

Geologicheskaya 44 Street,

Building 1, Litera A

"East European Scientific Journal"

Email: info@eesa-journal.com,

<https://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Мазур К.В., Гонтарук Я.В. РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС	4
Фурман И.В. НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ	11
Киш Л.М. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЗЕРНА РІЗНИМИ ВИДАМИ ТРАНСПОРТУ	18
Логоша Р.В., Колесник Т.В. ГНОСЕОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ «РИНОК» ЯК ОСНОВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ В КОНТЕКСТІ МНОЖИНИ СУПУТНИХ ЕКОНОМІЧНИХ КАТЕГОРІЙ.....	24
Nigmanov A.U. THE ROLE OF DIGITAL NUCLEAR ENERGY IN THE WORLD ECONOMY	33
Продіус О.І. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	36
Rogovaja N.V., Volodko O.V. КОМУНІКАЦІЯ ЯКО НАРЗЄДЗІЕ ДО КОНКУРЕНЦЫНОЌІ PRZEDSIĘBIORCZOЌI HOTEL UKRAINY.....	40
Сартова Р.Б. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ ЖИЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	42
Сейткулова А.Б. АНАЛІЗ КРЕДИТОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ.....	50
Сюткина Е.С., Ильинова С.М., Гапоненко Ю.А. КОНЦЕПЦІЯ НАЛОГОВОГО МОНИТОРИНГА В НОВОЙ МОДЕЛИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ.....	53
Фішук Н., Оніщенко М. СИСТЕМА НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У РАМКАХ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	55
Yuldashev A.S. FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF REGIONAL FINANCIAL POLICY OF CHINA.....	63
Мудрик Д.Г., Ковнир В.Н. КРИТИКА ЕКОНОМІЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕННЯ	66

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 339.9
ГРНТИ 06.51.51

Mazur K.V.

*candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Agrarian Management,
Vinnytsia National Agrarian University*

Hontaruk Y.V.

*Lecturer of the Department of Agrarian Management,
Vinnytsia National Agrarian University*

DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF PROCESSING ENTERPRISES OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF INTEGRATION INTO THE EU

Мазур К.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний аграрний університет*

Гонтарук Я.В.

*асистент кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний аграрний університет*

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС

Анотація. Проведений аналіз теоретичних підходів до інтеграції переробних підприємств АПК в світовий економічний простір. В статті досліджено показники зовнішньоторговельного обороту України з державами Європейського союзу. Досліджено географічну структуру співробітництва а також структуру експорту в країни ЄС. Досліджено нормативно-правову базу в сфері реструктуризації переробних підприємств АПК, як одного з факторів покращення стану підприємств галузі в умовах інтеграції в європейський інтегрований простір. Проаналізовано практику створення переробних комплексів в аграрному секторі за участі іноземних інвестицій. Досліджено вплив зміни законодавчої бази в сфері фінансової реструктуризації на розвиток міжнародного співробітництва. Досліджено напрямки державної підтримки аграрної галузі в Україні. Запропоновано заходи з удосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю переробних підприємств аграрної сфери.

Abstract. An analysis of theoretical approaches to the integration of agro-industrial processing enterprises into the world economic space. The article examines the indicators of Ukraine's foreign trade turnover with the European Union. The geographical structure of cooperation as well as the structure of exports to EU countries are studied. The legal framework in the field of restructuring of processing enterprises of agro-industrial complex as one of the factors of improvement of a condition of the enterprises of branch in the conditions of integration into the European integrated space is investigated. The practice of creating processing complexes in the agrar sector with the participation of foreign investments is analyzed. The influence of changes in the legal framework in the field of financial restructuring on the development of international cooperation has been studied. The directions of state support of the agrarian branch in Ukraine are investigated. Measures to improve the management of foreign economic activity of processing enterprises in the agricultural sector are proposed.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, реструктуризація, експорт, інтеграція, нормативна база, механізм, експеримент.

Key words: foreign economic activity, restructuring, export, integration, normative base, mechanism, experiment. Key words: foreign economic activity, restructuring, export, integration, normative base, mechanism, experiment.

Постановка проблеми. В сучасних умовах інтеграції в світовий економічний простір переробних підприємств АПК України є досить складним у зв'язку з рядом проблем серед яких недосконалість нормативно-правової бази, проблеми з проведенням фінансової реструктуризації та відсутністю належної підтримки аграрних

виробників особливо в галузі тваринництва, що є основою сировинної бази для переробних підприємств АПК. Процеси розвитку зовнішньоекономічної діяльності переробних підприємств аграрної сфери є першочерговими для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження інноваційних платформ організації науково-дискусійних майданчиків у контексті євроінтеграційного розвитку аграрної економіки та окреслення рекомендації з розроблення дорожньої інвестиційної карти розвитку аграрних районів досліджувалися Калетніком Г.М. [1]. Механізми проведення реструктуризації в аграрних підприємствах розглянуті Колесник Т.В. [2]. Питанням нормативно-правового регулювання проведення процедури фінансової реструктуризації висвітлені в працях І.В. Маркіної [3], В. Гейця [4]. Напрямки створення інтегрованих формувань в аграрній сфері досліджувалися Пронько Л.М. та Фурман І.В. [9]. Проте дослідження товарної структури експорту та можливості фінансової реструктуризації переробних підприємств в умовах інтеграції з ЄС є недостатньо дослідженими, що і зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті. Основними цілями дослідження є аналіз товарної структури експорту України в ЄС. Аналіз нормативно-правової бази з регулювання фінансової реструктуризації. Дослідження напрямків подальшого розвитку ЗЕД з країнами

Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Розвиток економіки України в умовах інтегрування національних економік потребує активного її включення у міжнародний поділ праці, світогосподарські зв'язки. Формування стратегії зовнішньої торгівлі і, зокрема, експорту, є надзвичайно важливим фактором розвитку національної економіки. Проте досягти успіху в експортній діяльності можуть лише ті країни, які мають конкурентоспроможну економіку. Саме тому постає необхідність здійснення ґрунтовних теоретичних досліджень та обґрунтування практичних рішень і механізмів, які б дозволили державі прискорити повноцінне її прилучення до світового господарства і тим самим користуватися всіма перевагами міжнародного економічного співробітництва.

В 2018 році експорт в країни ЄС з України становив понад 20,1 млрд. дол. В складі якого частка продукції АПК складала понад 6,1 млрд. дол. Тамає чітку тенденцію до зростання (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка товарної структури експорту-імпорту з країнами ЄС (тис.дол. США)

	Експорт			Імпорт		
	2017	2018	у % до 2017	2017	2018	у % до 2017
Усього по країнах ЄС	17533403	20157012	115	20799357,1	23216495,4	111,6
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	282537,5	378897,1	134,1	328806,0	431116,8	131,1
02 м'ясо та їстівні субпродукти	136406,5	237549,5	174,1	108367,7	157375,5	145,2
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	120819,4	116177,9	96,2	80158,0	101092,0	126,1
II. Продукти рослинного походження	3025442,7	3694908,5	122,1	470010,6	484599,2	103,1
10 зернові культури	1709341,8	2223132,0	130,1	113002,6	117247,7	103,8
12 насіння і плоди олійних рослин	1095171,6	1163531,7	106,2	128829,3	140755,1	109,3
14 рослинні матеріали для виготовлення	23168,4	32849,4	141,8	32,6	55,5	170,3
III.15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	1475659,4	1143823,4	77,5	53079,5	59959,2	113,0
IV. Готові харчові продукти	865181,6	908515,4	105,0	1161883,5	1444842,1	124,4
22 алкогольні і безалкогольні напої	26531,0	37784,0	142,4	245164,8	309205,2	126,1

[10]

В структурі експорту в ЄС основу складає деревина понад 33%, чорні метали – 18,4%, електричні машини – 11,4%, зернові культури – 11

%, насіння олійних культур – 5,8 %/ Продукція переробної промисловості представлена лише жирам та оліями і складає лише 5,8%.

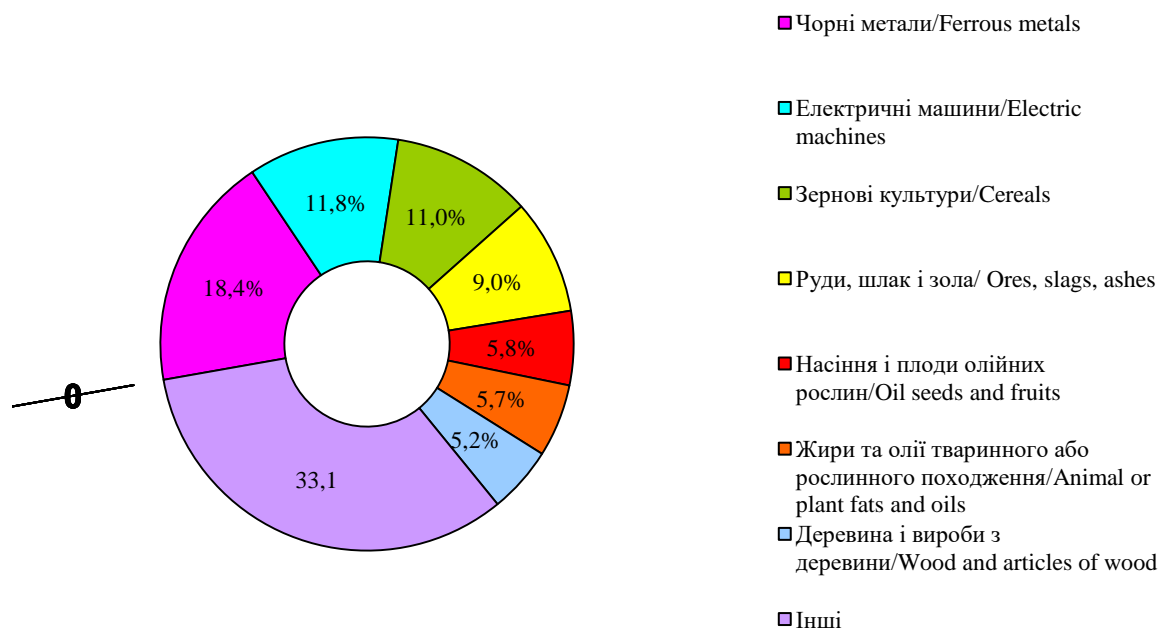

Рис. 1. Структура експорту торгівлі товарами з країнами ЄС у 2018 році [10]

У рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС з 1 січня 2016 р. між ними почала діяти ПВЗВТ. Понад 95% всіх товарних позицій за Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності Угоди стали для України з митом 0. Результатом лібералізації торгівлі стало зростання експорту української продукції АПК до ЄС протягом 2016-2018 рр. Наразі Україна є четвертим за розміром постачальником сільськогосподарської та харчової продукції до ЄС.

Проте продукція є здебільшого сировиною як зернові або олійні культури. В умовах кризи в економіці і недостатності фінансових ресурсів для продукування інноваційних технологій з метою оздоровлення економіки в цілому та аграрної галузі зокрема доцільно розробити механізми реструктуризації.

На думку Колсник Т.В. нормативно-правовий механізм реструктуризації підприємств АПК є на сьогодні найменш розробленим, а тому і не чітко виписаним. Зрозуміло, що норми господарського права, сукупність законодавчого забезпечення сільськогосподарського виробництва потребують удосконалення щодо відповідності змінам умов господарської практики. Зокрема, існує нагальна потреба внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у редакції, що виробничі кооперативи здійснюють свою діяльність не на підприємницьких засадах, а для власного споживання, а тому не повинні згідно з чинним Податковим кодексом сплачувати податок на прибуток. Механізм адміністрування при здійсненні заходів реструктуризації підприємств має за змістом такі напрями обов'язкового впливу:

надання гарантій держави за виданими кредитами сільгоспвиробникам; запровадження протекціоністських заходів для аграрної продукції, що виробляється вітчизняними товаровиробниками; безумовне датування виробництва в АПК; квотування експорту сільськогосподарської продукції та встановлення митних пільг на окремих асортимент продовольчих товарів; формування мережі дорадництва в усіх адміністративних регіонах держави тощо. Зазначена сукупність адміністрування прямо належить до заходів державної аграрної політики і сприяє комплексній реструктуризації підприємств АПК [2].

Нормативне регулювання реструктуризації агропромислових підприємств на даний час є досить актуальним зв'язку з економічною ситуацією державою та інтеграцією в світовий глобалізований простір.

Аналіз досвіду реструктуризації агропромислових підприємств дозволив виявити заходи, що здійснювалися у процесі реструктуризації, які були розподілені нами за п'ятьма групами:

- 1) заходи у виробничій сфері;
- 2) заходи у маркетинговій сфері;
- 3) заходи у фінансовій сфері;
- 4) заходи у кадровій сфері;
- 5) заходи у системі управління [3].

Перелік нормативно-правових документів щодо нормативно-правового забезпечення реструктуризації підприємств наведено у табл. 2.

Наведені у таблиці 2 документи є рекомендованими для підприємств, у кожному окремому випадку підприємство має самостійно

обирати певне нормативно-правове, організаційне та методичне забезпечення з урахуванням наявних потреб та цілей.

Ще однією перешкодою для реструктуризації національних підприємств є недосконалість податкової системи. Чинна податкова система

створює умови, за яких оптимальні з точки зору стратегії управління та економіки виробництва схеми реструктуризації виявляються недоцільними з податкової точки зору, що змушує вдаватися до компромісних схем.

Таблиця 2

Нормативно-правові акти в сфері реструктуризації

Назва документу	Дата прийняття і номер
Фонд державного майна України	
Положення про порядок реструктуризації підприємств	№ 667 від 12 квітня 2002 р.
Міністерство економіки України	
Методичні рекомендації виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства чи доведення до банкрутства	№ 10 від 17 січня 2001 р.
Національна служба посередництва і примирення	
Положення про порядок визначення сторін колективного трудового спору (конфлікту), формування вимог найманих працівників або профспілки, розгляду вимог найманих працівників або профспілки, прийняття рішення про вступ в колективний трудовий спір (конфлікт) на підприємствах, в установах чи організаціях, на яких проводиться процедура відновлення платоспроможності або визнання їх банкрутом	№ 493 від 27 жовтня 2003 р.
Положення про порядок проведення примирних процедур по вирішенню колективних трудових спорів (конфліктів) у випадку неплатоспроможності власника або уповноваженого ним органу (представника)	№ 230 від 30 листопада 2001 р.

Джерело [3, 4, 5, 6]

Крім того, при проведенні реструктуризації підприємства стикаються з відсутністю комплексного організаційно-методичного забезпечення. Це проявляється у відсутності детально опрацьованих рекомендацій щодо формування ефективного механізму реструктуризації промислових підприємств та організації процесу реструктуризації на підприємстві з урахуванням його галузевої специфіки [3]

Також, незважаючи на розвиток теоретичної бази реструктуризації, проявляється недолік експериментально випробуваних на промислових підприємствах методик проведення змін. Тому, на наш погляд, недоліки організаційно-методичного забезпечення щодо формування ефективного механізму реструктуризації промислових підприємств в Україні, зокрема і м'ясопереробних, є однією з перешкод для проведення реструктуризації.

Разом з тим, основна перешкода проведення реструктуризаційних перетворень полягає у сфері управління підприємств, а саме:

- відсутність або нестача професійних вищих менеджерів, здатних ініціювати реструктуризацію. Дослідження показують, що більшість невдач при здійсненні перетворень на промислових підприємствах в Україні викликані непрофесіоналізмом, низьким рівнем освіти або невідповідним рівнем освіти керівників підприємств, оскільки тільки 10,4 % керівників промислових підприємств та їх заступників

працюють за спеціальностями, отриманими у навчальних закладах;

- недостатнє знання сучасних методів управління та невміння їх застосовувати, яке може призвести до серйозних помилок у процесі здійснення перетворень;

- неможливість використання досвіду зарубіжних підприємств.

На даний час з метою удосконалення нормативного законодавства в галузі фінансової реструктуризації прийнято ВР прийнятий Закон України «Про фінансову реструктуризацію», який розроблено з метою подолання негативних наслідків у фінансовому секторі, спричинених фінансовими кризовими процесами в економіці України та на виконання зобов'язань української сторони перед міжнародними фінансовими організаціями.

Метою Закону є створення ефективного та дієвого механізму добровільної фінансової реструктуризації боргів підприємств України та їх досудової санації.

Закон розроблено за участю експертів Світового банку та Європейського банку реконструкції та розвитку з урахуванням міжнародних стандартів та світового досвіду проведення фінансової реструктуризації.

Законопроектом, зокрема, визначено:

- умови участі боржника та кредиторів у процедурі фінансової реструктуризації, а також участь Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та державних банків у такій процедурі;

- основні засади співробітництва між кредиторами під час проведення процедури фінансової реструктуризації;

- зобов'язання боржника щодо надання інформації та проведення огляду його господарської діяльності;

- умови отримання боржником фінансування під час проходження процедури фінансової реструктуризації [6].

Реалізація Законопроекту надасть змогу поліпшити фінансово-господарську діяльність боржників, що опинилися в скрутному фінансовому стані, шляхом реструктуризації їх заборгованості, забезпечить доступ боржників до фінансування для відновлення їх господарської діяльності та буде сприяти забезпеченню стабільності фінансової системи України.

Цілями закону є:

1. Прискорити одужання фінансового та корпоративного секторів за допомогою фінансової та операційної реструктуризації проблемних кредитів.

2. Зберегти життєздатні підприємства та робочі місця.

3. Пришвидшити вирішення питання з безнадійною заборгованістю у банківському секторі задля відновлення нормального доступу до кредитних ресурсів.

4. Створити надійний та ефективний механізм для неформального вирішення проблеми "поганих" боргів між кредиторами та підприємствами.

Процедура реструктуризації відповідно до законопроекту розпочинається за наявності згоди щонайменше трьох фінансових установ, що є сторонами рамкового договору, або однієї фінансової установи, якій належить щонайменше 25% загальної суми боргу.

Якщо в банк-кредитор була введена тимчасова адміністрація, такого кредитора в процедурі фінансової реструктуризації представлятиме ФГВФО.

Задля уникнення неналежного впливу або маніпулювання процесом крупними фінансово-промисловими групами, пов'язані особи (компанія-боржник і банк) не можуть одночасно приймати участі в процесі реструктуризації.

Процедура фінансової реструктуризації передбачає добровільну, а не обов'язкову участь підприємств [6].

Отже вдосконалення нормативного регулювання на основі Закону «Про фінансову реструктуризацію» матиме наступні наслідки:

Зменшення кількості проблемних кредитів.

Спрямування коштів на кредитування населення та корпоративного сектору.

Зміцнення, стабілізація та відновлення довіри до банківської системи.

Повернення вкладів громадян.

Створення дієвих запобіжників та «гарантій безпеки» для банків: підприємства та позичальники

з поганою кредитною історією не зможуть ним скористатися.

Вирішення проблеми платоспроможності.

Уникнення ризику банкрутства, і таким чином – повернення до зростання.

Збереження та створення нових робочих місць.

Збереження та створення нових робочих місць компаніями, які виграли від реструктуризації.

«Запуск» економіки України в цілому.

25 вересня 2019 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення процедури проведення фінансової реструктуризації» [8].

Закон вносить зміни до Закону України «Про фінансову реструктуризацію», які покликані зробити можливим спільне проведення процедури фінансової реструктуризації для кількох боржників, які є пов'язаними особами (йдеться про групу юридичних осіб під спільним контролем (стандарт МСФЗ)), але мають різних (неспільних) кредиторів;

- появу можливості проводити спільну процедуру реструктуризації для кількох боржників, які є пов'язаними особами, але мають різних кредиторів;

- уточнення умов відступлення прав вимоги у процедурі фінансової реструктуризації;

- уточнення норми щодо концентрації, що має полегшити процедуру реструктуризації в частині погодження з АМКУ;

- уточнення норми, щодо визначення моменту відшкодування втрат кредиторів, що передбачає задоволення вимог за рахунок іпотеки [8].

«Враховуючи високу частка непрацюючих кредитів в кредитному портфелі банківської системи України, а також високий обсяг портфелю непрацюючих кредитів (близько 414,9 млрд. грн.) в банках державного сектору, існує необхідність вдосконалення норм Закону України «Про фінансову реструктуризацію» з метою розширення практик його застосування».

Прийняття законопроекту має забезпечити створення більш сприятливих умов для здійснення фінансової реструктуризації грошового зобов'язання та/або господарської діяльності боржників, усунення окремих недоліків законодавства, виявлених в ході практичного застосування норм зазначеного Закону та буде сприяти більш повному застосуванню способів реструктуризації з боку банків, зменшення регуляторних перешкод для здійснення фінансової реструктуризації тощо.

Також окрім проведення реструктуризації підприємств переробної сфери в умовах інтеграції з ЄС. Доцільно проводити інтеграцію сільськогосподарських виробників з переробними підприємствами.

Так Пронько Л.М. розглядає варіанти вертикальної інтеграції та організаційно-господарської (табл. 3).

Варіанти інтеграції господарств населення в більш укрупнені господарські форми

Вертикальна	Господарства населення+Переробні підприємства
	Господарства населення+Фермерські господарства+Переробні підприємства
	Господарства населення+Фермерськігосподарства+Сільськогосподарськіпідприємства+Переробні підприємства
Організаційно-господарська	Господарства населення+Переробніпідприємства+Підприємстваагросервісу+Торговельні організації
	Господарства населення+Фермерськігосподарства+Переробніпідприємства+Підприємстваагросервісу+Торговельні організації
	Господарства населення+Фермерськігосподарства+Сільськогосподарськіпідприємства+Переробніпідприємства+Підприємстваагросервісу+Торговельні організації

[9]

Але варто зазначити, що при здійсненні інтеграції часто виникають непрості проблеми щодо розподілу прибутку між учасниками та дотримання норм існуючого законодавства. Як правило, дані відносини включають в себе: дотримання справедливості між учасниками об'єднання; визначення системи взаєморозрахунків, виходячи із внеску кожного учасника, в загальній прибуток цього інтегрованого об'єднання; закріплення договірних взаємовідносин та міжгосподарської взаємодії між учасниками; проблематику ціноутворення і кредитування учасників об'єднання.

Наприклад, для формування стратегій переробки зернових доцільно використати експериментальний досвід Всеукраїнської громадської організації «Запорізька обласна аграрна палата», яка передбачає створення комплексу глибокої переробки зерна до 300 000 тон на рік. Буде створено сучасний елеваторно-переробний комплекс з залученням іноземних інвестицій. Значно збільшено товарообіг переробленої сільськогосподарської продукції через Бердянський торговельно-морський порт в контейнерах. На території міста Бердянськ виділена земельна ділянка площею 22,6 гектара. При реалізації даного проекту може бути створено умови для високотехнологічної переробки зерна та підвищено закупівельні ціни на високоякісне зерно. Збільшено попит на зерно для виробництва борошна та інших продуктів його глибокої переробки, Підвищено закупівельні ціни для первинних виробників виробників та їх кооперативних структур. Створено до 200 робочих місць. Навчено 100 спеціалістів з глибокої переробки зерна. Отримано додану вартість та збільшено дохід учасників проекту. Більше 150 000 селян землевласників, майже 2400 сільськогосподарських підприємств

землекористувачів – первинних виробників сільськогосподарської продукції [11].

Також слід розвивати інноваційну діяльність на переробних формуваннях АПК адже європейські поживачі є вимогливими до якості продукції.

Процес підготовки та реалізації нововведень на переробних підприємствах АПК має бути внутрішньо узгоджений. На підприємстві можуть одночасно проходити різноманітні процеси змін. Поки вони функціонують окремо один від одного, ефект інноваційної діяльності буде низький, тому необхідно визначити єдині для всіх завдання організаційного розвитку, загальний для всіх структурних підрозділів план змін структури системи управління. Для того, щоб покращити здатність підприємства до створення управлінських інновацій їх необхідно зробити більш систематичним, а не залишеним на волю випадку. По-перше, більшість власників переробних підприємств АПК вважають інновації виключною прерогативою керівництва, що ініціюють їх формальним наказом конкретному співробітнику. Але, щоб стимулювати управлінські інновації, необхідно вселити їх важливість для організації на всіх структурних рівнях підприємства. По-друге, необхідно створити культуру вирішення проблем на підприємстві. Для цього потрібно зрозуміти, яка типова реакція співробітників на незвичайні завдання, що виникають перед ними. По-третє, необхідно створювати можливості для експериментування з низькими ризиками. Очевидно, що впровадити всі ідеї, що походять від менеджерів підприємства, керівництво не матиме змоги. Тому доцільним є створення експериментальної моделі, в якій кожна інновація буде протестована за участю обмеженого числа людей протягом визначеного періоду часу. Продуктування інновацій спільними зусиллями всього персоналу підприємств дасть можливість

підвищити конкурентоспроможність на світових ринках агропродовольства.

Комплекс заходів з державного підтримки АПК, формування спрощених процедур фінансової реструктуризації, а також посилення інноваційної діяльності в переробній галузі аграрної сфери дасть можливість покращити показники ЗЕД з ЄС.

Висновки і пропозиції. Пріоритетними напрямками роботи в державному регулюванні зовнішньої сфери діяльності АПК мають бути:

- залучення в АПК іноземних інвестицій шляхом постійного моніторингу пропозицій з боку інвесторів, налагодження контактів з міжнародними фінансовими інституціями та міжнародними організаціями;

- супровід конкретних інвестиційних проєктів та надання всебічної допомоги в їх реалізації;

- здійснення заходів з поглиблення діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування області щодо практичної реалізації Програми європейської і євроатлантичної інтеграції України;

- налагодження міжнародного співробітництва регіонів та територіальних громад області з зарубіжними країнами в рамках міжрегіонального і прикордонного співробітництва у сфері зовнішньої торгівлі АПК.

- сприяння активізації зовнішньоекономічних зв'язків підприємств АПК розташованих на території області, та їх виходу в умовах світової фінансово-економічної кризи на зовнішній ринок.

Отже, для забезпечення подальшого розвитку переробної промисловості АПК державні потрібно застосовувати пільгове кредитування та сприяти розвитку переробки сільськогосподарської продукції. Що дасть можливість збільшити вартість експорту, адже на сьогодні з України експортується здебільшого сировина.

Також потрібно підтримувати галузь тваринництва шляхом дотування та зменшення обсягів дешевої але неякісної продукції за кордону.

Підсумовуючи варто відзначити, що для розв'язання питань у нашій країні є інтелектуальний потенціал. Необхідна лише воля владних структур. Це дало б можливість ефективніше шукати шляхи по виходу АПК України з кризи й уникати тих фінансових збитків, що мали місце за період реформування АПК.

Список літератури:

1. Калетнік Г.М. Інноваційні платформи організації науково-дискусійних молодіжних майданчиків у контексті євроінтеграційного розвитку аграрної економіки. Економіка. Фінанси.

Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 4. С. 7-18.

2. Колесник Т. В. Механізми реструктуризації аграрних підприємств в умовах транзитивної економіки / Т. В. Колесник, С. А. Мазур // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 12(1). - С. 159-163. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12%281%29_37.

3. Аналіз досвіду реструктуризації м'ясопереробних підприємств в Україні / І. А. Маркіна, І. В. Угрімова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2013. Вип. 1(3). С. 318-324. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Траєiv_2013_1\(3\)_71](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Траєiv_2013_1(3)_71).

4. Геєць В. Формування і розвиток фінансової кризи 2008-2009 років в Україні / В. Геєць // Економіка України. 2010. № 4. С. 5-15.

5. Методичні вказівки щодо проведення реструктуризації державних підприємств: Затверджено Наказом Міністерства економіки України № 9 від 23.01.1998 р. // Офіційний вісник України. 1998. № 12. С. 226.

6. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Затверджено Наказом Міністерства економіки України від № 10 від 17 січня 2001 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish>.

7. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про фінансову реструктуризацію». Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57262

8. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення процедури проведення фінансової реструктуризації» від 19 вересня 2019 року № 112-ІХ

9. Lyudmila Pronko, Irina Furman, Anatolii Kucher, Yaroslav Gontaruk. Formation of a State Support Program for Agricultural Producers in Ukraine Considering World Experience. European Journal of Sustainable Development (2020), 9, 1, S. 364-379

10. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2018 році. Статистичний збірник. – К., 2019. – 172 с.

11. Інвестиційний портал Запорізької області. 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://investment.zoda.gov.ua/uk/catalog/stvorennya-industrialynogo-parku-z-glibokoi-pererobki-zernagitnicya-m-berdyanskyk>

Furman I.V.

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of
Administrative Management and Alternative Sources of Energy,
Vinnytsia National Agrarian University*

DIRECTIONS OF PROVIDING EFFECTIVE INNOVATIVE ACTIVITY OF DAIRY ENTERPRISES IN VINNYTSIA OBLAST

Фурман Ирина Владимировна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры
административного менеджмента
и альтернативных источников энергии,
Винницкий национальный аграрный университет*

НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Summary. The article investigates the current state of development of innovative activity of dairy enterprises of Ukraine, elements of the strategy and policy of innovative development of industry formations. The main factors that hindered the implementation of innovations at many dairies of Vinnitsa region were identified. The main components of the strategy of innovative development of dairy enterprises are highlighted. The complex of measures on adaptation of enterprises of processing industries of agroindustrial complex to modern realities on an innovation-investment basis is investigated. Experimental directions of development of dairy cattle breeding in Ukraine are analyzed on the basis of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine with a focus on organic production.

Аннотация. В статье исследовано современное состояние развития инновационной деятельности молокоперерабатывающих предприятий Украины, элементы стратегии и политики инновационного развития формирований области. Определены главные факторы, препятствовавшие осуществлению инноваций на многих молокозаводах Винницкой области. Выделены главные составляющие стратегии инновационного развития молокоперерабатывающих предприятий. Исследован комплекс мероприятий по адаптации предприятий перерабатывающих отраслей АПК в современных реалиях на инновационно-инвестиционной основе. Проанализированы экспериментальные направления развития молочного скотоводства в Украине на базе Национальной академии аграрных наук Украины с ориентацией на производство органической продукции.

Key words: dairy industry, innovation, strategy, innovation policy, experimental areas, investments.

Ключевые слова: молочная отрасль, инновации, стратегия, инновационная политика, экспериментальные направления, инвестиции.

Постановка проблемы. В современных условиях хозяйствования развитие молокоперерабатывающих предприятий АПК является одним из приоритетных для экономики. В условиях мирового роста цен на продовольствие, быстрых процессов интеграции и глобализации определения перспектив развития инновационного развития молочной отрасли является одной из главных проблем разработки долгосрочной стратегии развития экономики Винницкого региона. Значительное влияние на деятельность субъектов хозяйствования осуществляют такие факторы внешней среды как действующая нормативно-правовая база, налоговая и кредитная политика государства, которые, вследствие своего несовершенства, затрудняют проведение процедур по реструктуризации предприятий и их интеграции в мировое экономическое пространство. Вопросы инновационного развития и диверсификации производства в молочной промышленности в условиях обеспечения продовольственной

безопасности государства является одним из ключевых при формировании направлений экономической интеграции.

Анализ последних исследований и публикаций. Развитие инновационной деятельности на молокоперерабатывающих предприятиях Украины представлены в научных трудах таких ученых, как Божедарник Т.В. [1], Саблук П.Т. [2], Крюкова А.И. [4]. Стратегическим направлениям развития предприятий отрасли посвящены труды Крюковой А.И. [3], Родионовой Ю.М. [5], Гонтарук Я.В. [6] и др.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В настоящее время недостаточно исследованными остаются вопросы развития инноваций на молокоперерабатывающих предприятиях молочной отрасли Винницкого региона, а также формирование стратегических направлений развития в контексте региональной стратегии развития.

Цель статьи. Исследование направлений

инновационной развития предприятий молочной отрасли Винницкой области в условиях глобализации социально-экономических процессов. Анализ экспериментальных направлений развития молочного скотоводства с ориентацией на производство органической продукции молокоперерабатывающими организациями.

Изложение основного материала. В сложившихся условиях, повышение конкурентоспособности выпускаемой продукции на внутреннем рынке, во многом зависит от инновационной деятельности предприятий, способной обеспечить разработку, освоение новых видов продукции, обеспечить высокий уровень качества и ценовые преимущества, формировать условия для активного продвижения на внешние рынки. Проблема развития инновационной деятельности актуальна, в том числе и для молокоперерабатывающих предприятий Винницкой области.

Уровень интенсивности инновационных процессов в молочной отрасли Винницкой области неодинаков, более высокая активность характерна для крупных предприятий (ООО «Литинский молочный завод»), способных аккумулировать необходимые для инноваций ресурсы. Среди факторов сдерживающих инновационные процессы следует отметить: слабый уровень научно-исследовательской базы, неготовность подавляющего большинства предприятий к освоению новейших научно-технических достижений, недостаток информации о новых технологиях, рынках сбыта; недостаток собственных средств, высокие экономические риски, длительные сроки окупаемости инновационных проектов; недостаточный уровень законодательных и нормативно-правовых документов; недостаточная инновационная развитость рынка технологий. Главными факторами, которые препятствовали осуществлению инноваций на многих предприятиях Винницкой области в течение последних лет является и: недостаток собственных средств, большие затраты на нововведения; недостаточная финансовая поддержка государства и несовершенство законодательства; высокий экономический риск; длительный срок окупаемости нововведений; низкий платежеспособный спрос на новую продукцию; недостаток информации о рынках сбыта; нехватка квалифицированного персонала; отсутствие возможности для кооперации с другими предприятиями и научными организациями; невосприимчивость предприятий к нововведениям; недостаток информации о новых технологиях.

В категории продуктов с высокой добавленной стоимостью, которые целесообразно производить и реализовать молокоперерабатывающими предприятиями Винницкой области как на внутренних, так и на внешних рынках можно выделить творожные десерты, большинство из

которых являются сложными изделиями из позиции комбинирования в рецептуре различных ингредиентов. Например, кроме базового творога, такие десерты содержат масло сливочное, сливки, йогурт, сахар, кондитерскую глазурь, поливки (шоколадные, карамельные, фруктовые), фруктово-ягодные добавки в виде сиропов, джемов, кусочков плодов и тому подобное. Как результат, творожные десерты превращаются в самостоятельное блюдо, рассчитанную на определенную ситуацию потребления, оказывает дополнительной ценности товара. Подобные продукты, которые в большинстве выпускаются как экспериментальные для предприятий формируют так называемый «модерн-сегмент», включающий различные категории современной инновационной продукции.

Новым экспериментальным направлением расширения ассортимента продукции может стать: производство молочной продукции диетического направления и диабетического питания, в которой используются бескалорийные подсластители; продукция для беременных женщин, детей дошкольного и школьного возраста, младенцев, спортсменов, обогащенной витаминами (кальцием, фтором и др.) продукция для больных желудочные заболевания, насыщенная бифидо- и ацидо-бактериями, фруктовыми добавками; продукция длительного срока хранения, с использованием новейших технологий ее обработки (ультравысокотемпературной обработана молочная продукция из асептическим фасовкой).

Экспериментальным направлением расширения ассортиментной линейки на молокоперерабатывающих предприятиях Винницкой области может стать и производство новых видов продукции из вторичных продуктов переработки молока - сыворотки и лактозы. Вопрос переработки сыворотки для предприятий является чрезвычайно актуальным, и не только с точки зрения экологической безопасности, сыворотка – это ценная молочное сырье, ведь она содержит 6-6,5% сухого вещества молока. Поэтому в условиях недостаточного производства молока-сырья переработка сыворотки имеет для молокоперерабатывающих предприятий большой экономический потенциал. Кроме того, в последние годы наблюдается тенденция к увеличению потребления низкокалорийных и обезжиренных молочных продуктов, при производстве которых широко используется вторичное молочное сырье. Из обезжиренного молока, пахты и молочной сыворотки предприятия могут производить как напитки для непосредственного потребления, так и полуфабрикаты для изготовления десертов, пудингов, мороженого, желеобразованных продуктов и тому подобное.

Кроме продуктовых инноваций, большая часть инновационно активных молокоперерабатывающих предприятий Винницкой области вводила маркетинговые

инновации. Основными формами таких инноваций является использование предприятиями новых каналов продвижения продукции на рынки сбыта, освоение такой формы продажи как фирменные магазины, использование предприятиями новых видов рекламы, формирование дилерской сети, появление или изменение торговой марки. В то же время, ни одно из предприятий области не применяло новых для области маркетинговых инструментов, в основном они шли путем подражания действиям своих более мощных конкурентов. На перспективу молокоперерабатывающим предприятиям области целесообразно применять инновационные методы управления ассортиментом, когда в первую очередь подлежат контролю позиции, обладающие наибольшим объемом реализации, или наибольшей денежной активностью. При проведении объемно-стоимостного анализа вся товарная номенклатура может быть разделена на две группы: группа молочной продукции с высокой денежной активностью, обеспечивает основной объем реализации и группа продукции с низкой денежной активностью.

В соответствии с этим, продукция первой группы должно подлежать более тщательному учету, спрос на нее имеет прогнозироваться с помощью более сложных методик, в то время, как потребность в малоактивных товарам может определяться менее точным и более дешевым способом учета прошлого опыта. обеспечить рост производства и продаж продукции первой группы, то есть в качестве ассортиментной стратегии предприятия могут использовать стратегию расширения имеющейся доли рынка. Следующим способом разработки ассортимента продукции молокоперерабатывающих предприятий должна стать маржинальный анализ. Суть анализа заключается в следующем: рассчитывается рентабельность продаж каждой товарной группы продукции и на основе полученных расчетных значений определяется ассортиментная стратегия. Для оценки маржинального вклада каждой группы продукции в объем совокупных доходов должен быть проведен анализ структуры прибыли продукции по ассортиментным группам.

Важную роль в обеспечении конкурентоспособности молокоперерабатывающих предприятий как на внутреннем так и на внешнем рынках играют технологические инновации. К наиболее эффективным технологических инноваций молокоперерабатывающего комплекса относятся: не энергоемкие и малоотходные технологии; нанотехнологии; технологии низкотемпературной обработки молока, которые сохраняют его полезные свойства; системы фильтрации; технологии упаковки с использованием современных материалов упаковки, что позволит увеличить срок годности продукции; автоматизированные производственные системы; системы внесения закваски, которые обеспечивают

герметичность этого процесса, прямое попадание закваски в молочную смесь без контакта с окружающей средой. Важными направлениями являются: применение высокотемпературной обработки молока – сырья с целью измельчения его жировых шариков, за счет чего увеличиваются сроки хранения готовой продукции без добавления консервантов и потери всех качественных свойств; приобретение оборудования (сушильных и вакуум-аппаратов) для переработки сырья – сыворотки и обрат с целью производства казеина и сухого молока, которое сейчас пользуется большим спросом в мире; приобретение или лизинг высокотехнологичных линий по переработке молока, например, аппарата «Дивемилк», который используется для улучшения органолептических свойств продукции, замедление окислительных процессов и увеличение сроков хранения, также известного шведского производителя техники «Альфа-Лаваль», упаковочного оборудования фирмы «Трепко», учитывающее расширение видов упаковок, продуктов упаковки, продление сроков их потребления и делает процесс переработки молока замкнутым [1].

В целом любое молокоперерабатывающее предприятие, которое стремится обеспечить рост уровня конкурентоспособности и укрепления собственных позиций в различных спектрах экономической среды, должна разработать стратегию инновационного развития. Выбор конкретной стратегии инновационных преобразований определяется влиянием совокупности факторов внешней и внутренней среды, приоритетными направлениями государственной политики экономического роста, фактическим состоянием развития научно-технического и кадрового потенциала в экономике страны. Наряду с этим, стратегии, направленные на решение социально-экономических вопросов на основе использования современных достижений науки и техники, имеют восточные присущи черты, которые определяются набором и структурой функциональных элементов стратегий. Можно выделить следующие основные составляющие стратегии инновационного развития молокоперерабатывающих предприятий:

- 1) цели и основные задачи системы инновационных преобразований;
- 2) инновационная политика развития отрасли;
- 3) приоритетные направления обеспечения реализации инновационной политики;
- 4) структурные изменения в сфере институционального управления;
- 5) имеется ресурсный и производственный потенциал;
- 6) реализацию инновационного потенциала (рис. 1).

Политика инновационных преобразований в агропромышленном производстве включает набор трех основных стратегических компонентов, деятельность которых сконцентрирована в хозяйственной плоскости реализации: стратегия

институционально-правового обеспечения государственной поддержки инновационного инновационной деятельности и формирования развития; механизм коммерциализации инноваций. интеллектуального капитала в АПП; механизм

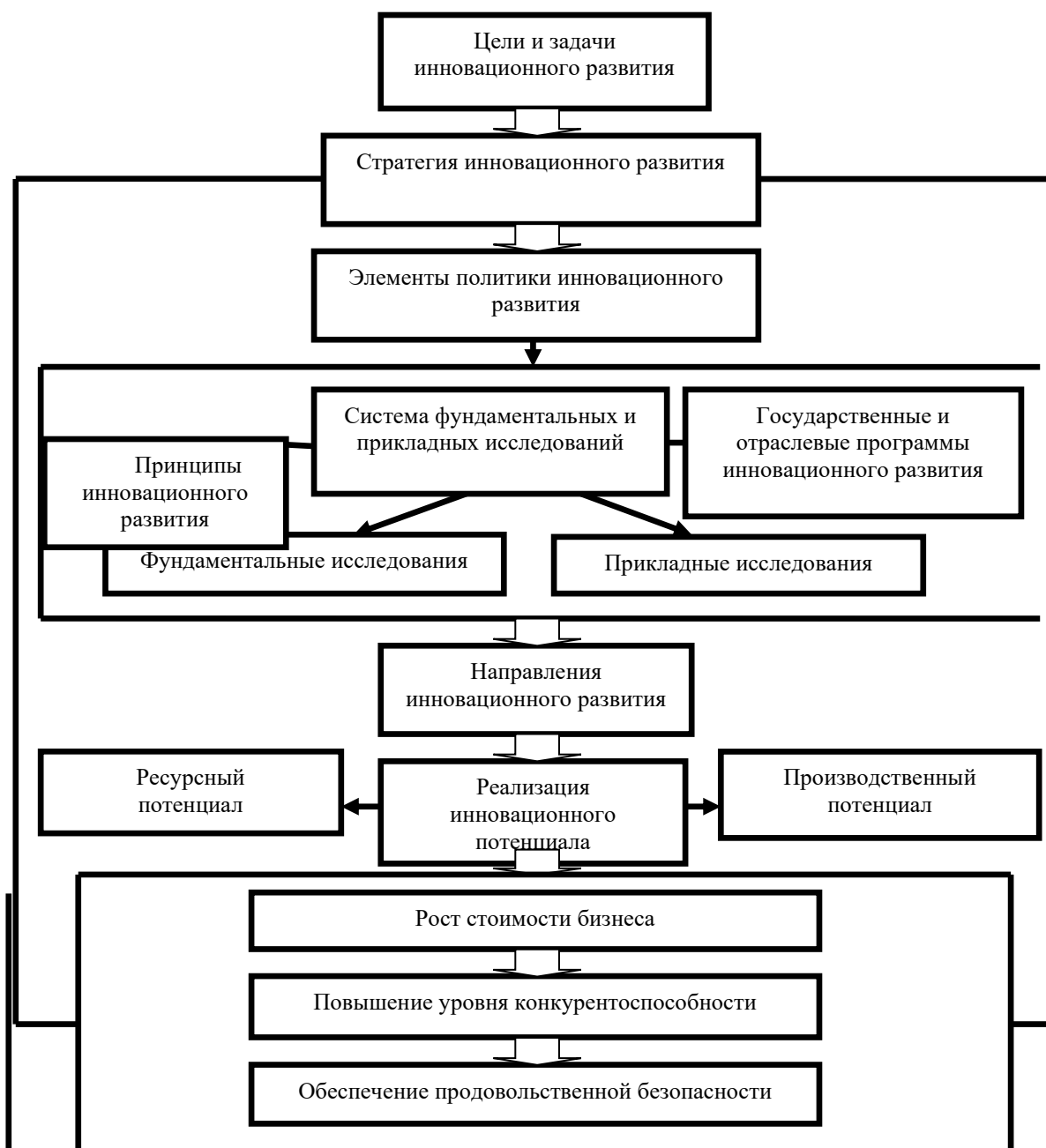

Рис. 1. Элементы стратегии инновационного развития молокоперерабатывающих предприятий [3]

Выбор стратегии, форм и рычагов механизма государственного регулирования инновационного развития, а также инструментарий коммерциализации инновационных продуктов определяется задачами и принципами национальной инновационной политики (рис. 2).

Рис. 2. Элементы политики инновационного развития агропромышленных формирований [3]

Эта политика должна носить постоянный потоковый характер и соответствовать приоритетным принципам и задачам долгосрочного развития молокоперерабатывающей промышленности в целом и экономическим интересам отдельных субъектов этой отрасли. Среди основных принципов инновационного развития молокоперерабатывающих предприятий можно выделить следующие: приоритетность инновационных преобразований отрасли с целью обеспечения продовольственной безопасности страны и сохранения здоровья нации; повышение уровня интенсивности инновационного развития; наращивание и активизация инновационного потенциала отрасли; государственная поддержка инновационного развития молокоперерабатывающих предприятий; коммерческий характер инновационных разработок; активизация международного сотрудничества; экологичность и безопасность продуктов питания; согласования интересов всех субъектов экономических отношений в АПК; непрерывный поточный характер осуществления.

Задачами такой политики на отраслевом уровне должны быть: повышение эффективности использования ресурсного потенциала комплекса; расширение рынков сбыта продукции; соблюдение

качественных параметров производства и повышения конкурентоспособности продукции; совершенствование системы ценообразования; обеспечение экологической составляющей производственного процесса; организация рациональной инфраструктуры, углубление межотраслевой кооперации; введение ресурсосберегающих технологий; активизация инвестиционной деятельности за счет внешних источников финансирования; предоставление приоритетности отечественным товаропроизводителям [2].

Комплекс мероприятий по адаптации предприятий перерабатывающих отраслей АПК в современных реалиях должен быть направлен на:

- урегулирование нормативного обеспечения мероприятий по финансовой реструктуризации предприятий и государственной поддержке;
- разработка алгоритмов комплексной реструктуризации предприятий;
- адаптация стандартов продукции требованиям ЕС;
- проведение государственной поддержки создания малых перерабатывающих предприятий обслуживающего типа [6, с. 127].

Важную роль должно играть и государственная политика инновационных сдвигов, которая должна учитывать все

структурные звенья агропромышленной сферы: сельское хозяйство как сырьевую базу; предприятия по промышленной переработке продукции; инфраструктуру аграрного рынка. Учитывая комплексный характер развития отрасли векторными направлениями инновационной деятельности предприятий молокопродуктов подкомплекса должны стать: разработка и внедрение высококачественных технологий производства и переработки продукции

животноводства; технологическое обновление производства продукции скотоводства; разработка и внедрение новых биотехнологий в животноводстве, новых технологий производства продукции детского и диетического питания. Инновационная стратегия должна осуществляться как по направлению развития молочного скотоводства так и по направлению развития молочной промышленности (рис. 3).

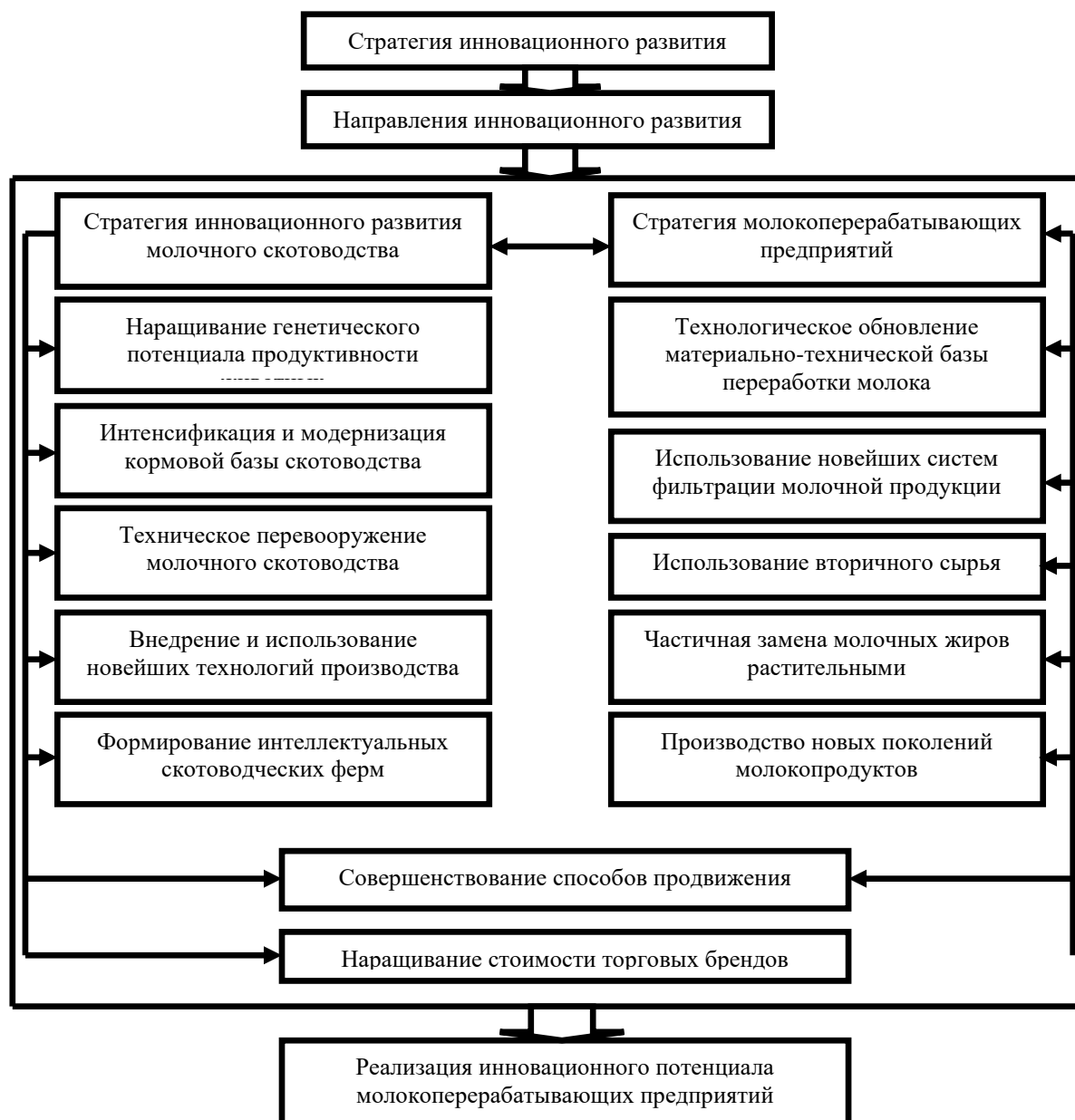

Рис. 3. Стратегические направления инновационного развития молокоперерабатывающей отрасли

Важное значение имеет внедрение инноваций непосредственно в отрасли молочного скотоводства (сырьевая база), поскольку качество сырья – залог реализации всех инновационных мероприятий. В первую очередь это: наращивание селекционно-генетического потенциала животных на основе использования высокопроизводительных пород и биотехнологических систем разведения КРС; рациональное и эффективное использование

кормовых ресурсов и улучшения качества кормов (программирование рационов кормления в зависимости от индивидуального уровня продуктивности животных) модернизация, техническое перевооружение, автоматизация производства молока внедрение энергосберегающих и интенсивных технологий (технологии беспривязного содержания животных, автоматизации машинного доения, использование

доильных автоматов-роботов) обновление материально-технической базы первичной обработки, хранения и перевозки молочного сырья; создание интеллектуальных ферм, объединяющих процессы кормления и доения коров [5].

Опыт организации производства органической продукции молочного скотоводства может быть внедрен в деятельности экспериментальной базы Национальной академии аграрных наук Украины. Сейчас насчитывается 50 государственных предприятий опытных хозяйств, занимающихся разведением крупного рогатого скота молочного направления продуктивности. Одним из хозяйств, имеющих целью ввести технологии производства органической продукции, является Государственное предприятие «Опытное хозяйство «Нива» Института разведения и генетики животных имени М.В. Зубця НААН (далее – ГП «ОХ «Нива»), расположенного в Христиновском районе Черкасской области).

Основными направлениями стратегии инновационного развития молокоперерабатывающих предприятий должны быть: установка современного технологического оборудования которая обеспечит полную автоматизацию процессов производства молочной продукции; внедрение современных систем фильтрации, уничтожение микроорганизмов во внешней среде; совершенствование упаковки продукции за счет использования таких современных материалов упаковки, которые позволят увеличить сроки хранения молочных продуктов изменение технологий производства молочных продуктов путем внесения ускорителя процессов созревания сыров, усилителей вкуса и пищевых красителей; использование в производстве молочных продуктов вторичного сырья; разработка и внедрение в производство продуктов с частичной заменой молочного жира растительными; приобретение патентов, лицензий, торговых марок и тому подобное; разработка и внедрение в производство молокопродуктов нового поколения диетических продуктов, продуктов с лечебными и профилактическими свойствами; совершенствование способов продвижения продукции к потребителю.

Выводы и предложения. Реализация указанных выше инновационных направлений развития молокоперерабатывающих предприятий должно основываться на главных приоритетах развития отрасли как в среднесрочной так и в долгосрочной перспективе. На ближайшую перспективу для молокоперерабатывающих предприятий Винницкой области актуальным является решение следующих задач: проведение технико - технологического перевооружения предприятий на основе использования новых

биотехнологий; снижение энергопотребления; наращивание интеллектуального потенциала кадров; наращивание объемов финансовых и инвестиционных потоков; усиление интеграционных связей и формирование продуктовых кластеров в молокопродуктов подкомплекса; внедрение системы европейским стандартам; развитие инфраструктуры рынка молочных продуктов. Приоритетными направлениями на долгосрочную перспективу должны стать: внедрение в производство безотходных, био- и нанотехнологии как главного условия производства продукции с высококачественными потребительскими свойствами; расширение ассортимента экологически чистых и диетических молочных продуктов повышение уровня конкурентоспособности молочной продукции как на внутреннем так и на внешнем рынках.

Список литературы:

1. Божедарник Т.В. Инновационная деятельность предприятий молочной промышленности как средство повышения конкурентоспособности на рынке / Т.В. Божедарник, Н.В. Божедарник // Маркетинг и менеджмент инноваций. – 2011. – № 3. – Т. 2 <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>
2. Инновационная деятельность в аграрной сфере: институциональный аспект [Текст]: монография П.Т. Саблук та др.; ННЦ «Института сельского хозяйства и АПК, экономики». К.: ННЦ ИАЭ, 2010. – 704 с.
3. Крюкова И.А. Стратегия инновационного развития приоритетных отраслей аграрного производства / И.О. Крюкова, В.А. Непочатенко // Экономика: реалии времени. Научный журнал. – 2013. – №4 (9). – С. 133-141. Режим доступа к журн.: <http://www.economics.opu.ua/2013/m4.html>.
4. Крюкова А.И. Стратегия и механизмы инновационного развития молокоперерабатывающих предприятий: научно-практический аспект: монография / И.О. Крюкова. Херсон: Д.С. Гринь. – 2013. – 520 с.
5. Родионова Ю.Н. Инновационная деятельность отечественных предприятий по производству молочной продукции как фактор обеспечения конкурентных преимуществ Ю.М.. Родионова. Университетские научные записки. 2007. №4 (24). С. 491-508.
6. Гонтарук Я.В. Перспективные направления развития перерабатывающих предприятий АПК в условиях интеграции в мировое экономическое пространство / Я.В. Гонтарук // Экономика. Финансы. Менеджмент: актуальные вопросы науки и практики. – № 9. – 2019. – С. 115-121. DOI: 10.37128/2411-4413-2019-9-14

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF GRAIN TRANSPORTATION BY DIFFERENT TYPES OF TRANSPORT

Киш Л. М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри комп'ютерних наук та економічної кібернетики
Вінницький національний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЗЕРНА РІЗНИМИ ВИДАМИ ТРАНСПОРТУ

Summary. In the article we outline the current state of grain production in Ukraine. We have substantiated that an important issue is the provision of conditions for storage and transportation of grain. The total capacity of elevators for simultaneous grain storage is analyzed. We have substantiated that when it comes to logistics, in addition to storage, it is necessary to ensure rapid transportation of products. The volumes of grain transportation by different types of transport are analyzed. It is established that the main volumes of domestic grain transportation take place by rail. The railway occupies the most important place in the transportation of grain to seaports. As a result of the analysis, it was found that over the past five years, the share of rail transport was about 65% of total grain transportation. The main export of grain passes through seaports. The total capacity of sea grain loading equipment reaches 35 million tons. We have substantiated that Ukraine has a large untapped potential for grain transportation by rivers. In the article we have established that a significant amount of domestic grain transportation is carried out by road. At the same time, overloaded trucks have a strong negative impact on road infrastructure. We have substantiated that, given the increase in grain production and exports, it is now necessary to modernize logistics, especially when transporting grain by various modes of transport.

Резюме. У статті окреслено сучасний стан виробництва зерна в Україні. Обґрунтовано, що важливим питанням є забезпечення умов для зберігання та транспортування зерна. Проаналізовано сукупну потужність елеваторів щодо одночасного зберігання зерна. Обґрунтовано, що коли мова йде про логістику, окрім зберігання потрібно забезпечити швидке транспортування продукції. Проаналізовано обсяги перевезень зерна різними видами транспорту. Встановлено, що основні обсяги внутрішніх перевезень зерна відбуваються залізницею. Залізниця займає найважливіше місце в перевезенні зерна до морських портів. У результаті проведеного аналізу встановлено, що за останні п'ять років частка залізничного транспорту становила близько 65% у загальному обсязі перевезення зерна. Основний експорт зерна проходить через морські порти. Загальна потужність обладнання для завантаження морського зерна досягає 35 млн т. Обґрунтовано, що Україна має великий невикористаний потенціал для транспортування зерна річками. Встановлено, що значна кількість внутрішніх перевезень зерна здійснюється автомобільним транспортом. Водночас, перевантажені вантажні автомобілі мають сильний негативний вплив на дорожню інфраструктуру. Обґрунтовано, що зважаючи на нарощення виробництва та експорту зерна, необхідним наразі є модернізація логістичного забезпечення, особливо при перевезенні зерна різними видами транспорту.

Ключові слова: логістика, інфраструктура, елеватори, транспорт, перевезення, зерно, аграрний сектор, ефективність.

Key words: logistics, infrastructure, elevators, transport, transportation, grain, agricultural sector, efficiency.

Постановка проблеми. Як тільки урожай зібраний, основна увага приділяється очищенню, сушінню та транспортуванню зерна та олійних культур з мінімальними витратами. Незважаючи на значні успіхи вітчизняних товаровиробників на зерновому аграрному ринку в Україні залишаються проблемні питання зернової логістики.

З одного боку, існує чітка тенденція до зниження вартості перевалки в українських портах, з іншого боку, компанії ретельно стежать за прибутковістю свого бізнесу. Крім того, брак державного фінансування не сприяє розвитку логістичної інфраструктури. Водночас із загальним обсягом щорічної перевалки зерна в українських

портах виникає гостра кількість питань щодо перевезення зерна залізничним, річковим та автомобільним транспортом. Кожна логістична складова має свої сильні та слабкі сторони, продиктовані, серед іншого, характеристиками інфраструктури та сферами приватного та державного секторів.

Серед проблемних питань, щодо сучасного стану та перспектив перевезення зерна різними видами транспорту варто відмітити наступні: державно-приватне партнерство у портовому секторі та агрологістиці; продуктивність зернових терміналів, досвід основних учасників ринку; складні логістичні умови транспортування зерна до

портів, перспективи та рішення; реформи та інновації в залізничному транспорті; альтернативи перевезення зерна залізничним транспортом, місце у логістичній мережі для автомобільного та річкового транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тренди перевезення зерна різними видами транспорту є досить актуальною тематикою для дослідження. Відповідно наразі можна знайти значну кількість публікацій з даної тематики. У наукових працях Голомша Н. Є. та Дзядикевич О. Я. досліджувалися перспективи світового ринку зерна [1]. Держстат України містить інформацію про кількість сертифікованих елеваторів, сукупну потужність одночасного зберігання, валовий збір зерна та дефіцит елеваторних потужностей [2]. Донченко О.О. досліджував організацію міжнародних перевезень [3]. Донченко О.О. досліджував транспортне забезпечення зовнішньоторговельних контрактів, сучасний стан та перспективи перевезення зерна різними видами транспорту [4]. Тенденції в зерновій логістиці цього сезону представлені на ряді інтернет видань та ресурсів [5, 12]. Канарчук В.Є. досліджував організацію виробничих процесів на транспорті в ринкових умовах [6]. Кваша С. М. та Ільчук М. М. здійснювали економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні, сучасний стан та перспективи перевезення зерна різними видами транспорту [7]. Ковальова О. М. проводила оцінку потенціалу розвитку зернового підкомплексу економіки України [8]. Козак О. А. та Грищенко О. Ю. досліджували розвиток зернової галузі України на сучасному етапі [9]. Логістика товарного ринку представлена у монографії за загальною редакцією Буркинського Б.В. та Лисюка В.М. [10]. Наливайко А.П. досліджував теорію стратегії підприємства, сучасний стан та напрямки розвитку вітчизняних аграрних товаровиробників [11]. Швиданенко О.Г. досліджував економіку підприємства [13]. Шпикуляк О. Г. та Материнська О. А. досліджували ефективність виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами: теоретико-методологічний аспект [14]. Щербак В.Г. вивчав проблеми проникнення вітчизняних підприємств на зовнішні ринки, сучасний стан та

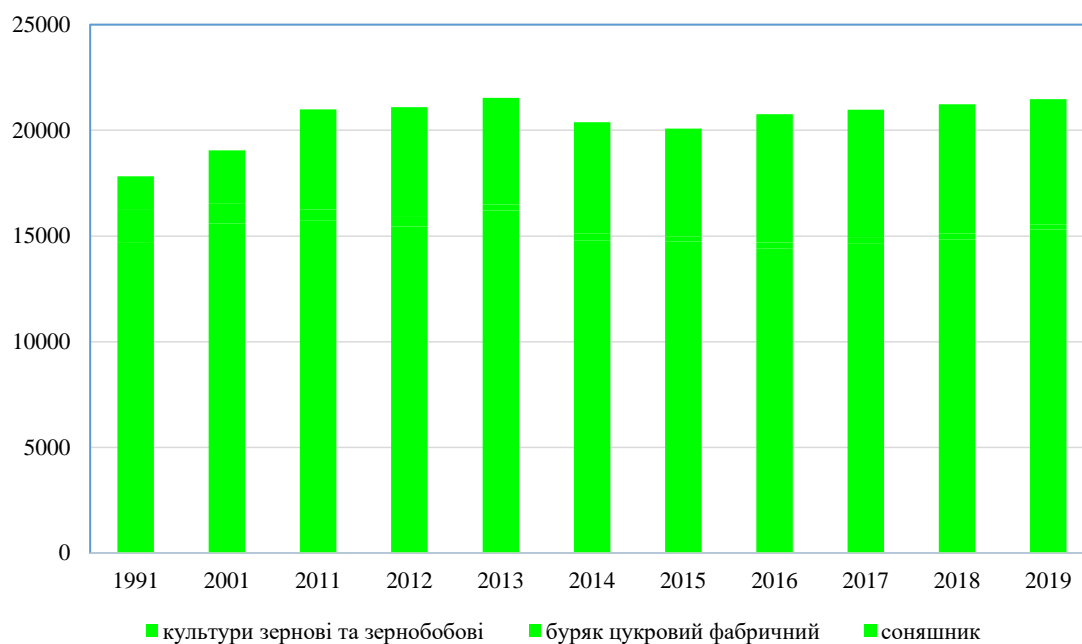
перспективи перевезення зерна різними видами транспорту [15]. Incoterms-2010 регулює правила з використання термінів для внутрішньої та міжнародної торгівлі [16].

У літературних джерелах здійснено аналіз потужностей та динаміки розвитку ринків зерна та олійних культур в Україні, а також її побічної продукції, які разом складають основні сільськогосподарські товари, забезпечують характеристики системи зберігання зернових та олійних культур. Науковцями здійснено оцінку транспортної інфраструктури, включаючи автомобільний, залізничний, внутрішній водний транспорт та морські перевалки. Крім того, дослідження показують прогноз розвитку ринків зерна та олійних культур до 2025 р. Літературні джерела дозволяють ознайомитися з оцінкою необхідної інфраструктурної підтримки, вираженої в місткості зберігання, кількості транспортних засобів та переважувальних потужностях. За результатами проведених досліджень автори здійснили SWOT-аналіз ринкової інфраструктури та окреслили перспективи її подальшого розвитку, визначили необхідний обсяг інвестицій для розвитку інфраструктури [2, 7-8, 17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, значна кількість питань, пов'язаних з удосконаленням логістики на ринку зерна потребують подальшого дослідження. Наразі важливо дослідити сучасний стан та перспективи перевезення зерна різними видами транспорту в умовах сучасних глобальних викликів та зміни кон'юнктури ринку.

Мета статті. Метою даної статті є дослідити сучасний стан та перспективи перевезення зерна різними видами транспорту.

Виклад основного матеріалу. Основні зернові культури, вироблені в Україні – пшениця, кукурудза та ячмінь. Вони займають понад 95% усього виробництва зерна країни. Менш важливими є жито, овес, просо, горох та інші бобові. Серед олійних найбільш важливими для України є насіння соняшнику, ріпак та соя. Разом ці культури займають 99% у виробництві насіння олійних. Посівні площі сільськогосподарських культур представлені на рисунку 1.

Рис.1. Посівна площа сільськогосподарських культур, тис.га

Джерело: побудовано на основі даних [3-4].

Пшениця є основним продовольчим зерном для внутрішнього ринку, що охоплює 75-80% внутрішніх потреб у продовольчому зерні. Частина виробництва пшениці використовується на внутрішньому ринку для корму, частина використовується як насіння, а решта експортується. Внутрішня ціна на пшеницю є ключовим елементом ціни на хліб, основним

продуктом харчування країни. Доступність зерна є ключовим елементом продовольчої безпеки, і тому це є предметом наукових досліджень.

Важливим питанням є забезпечення умов для зберігання та транспортування зерна. Сукупна потужність одночасного зберігання зерна в наявних елеваторах по областях представлена рисунку 2.

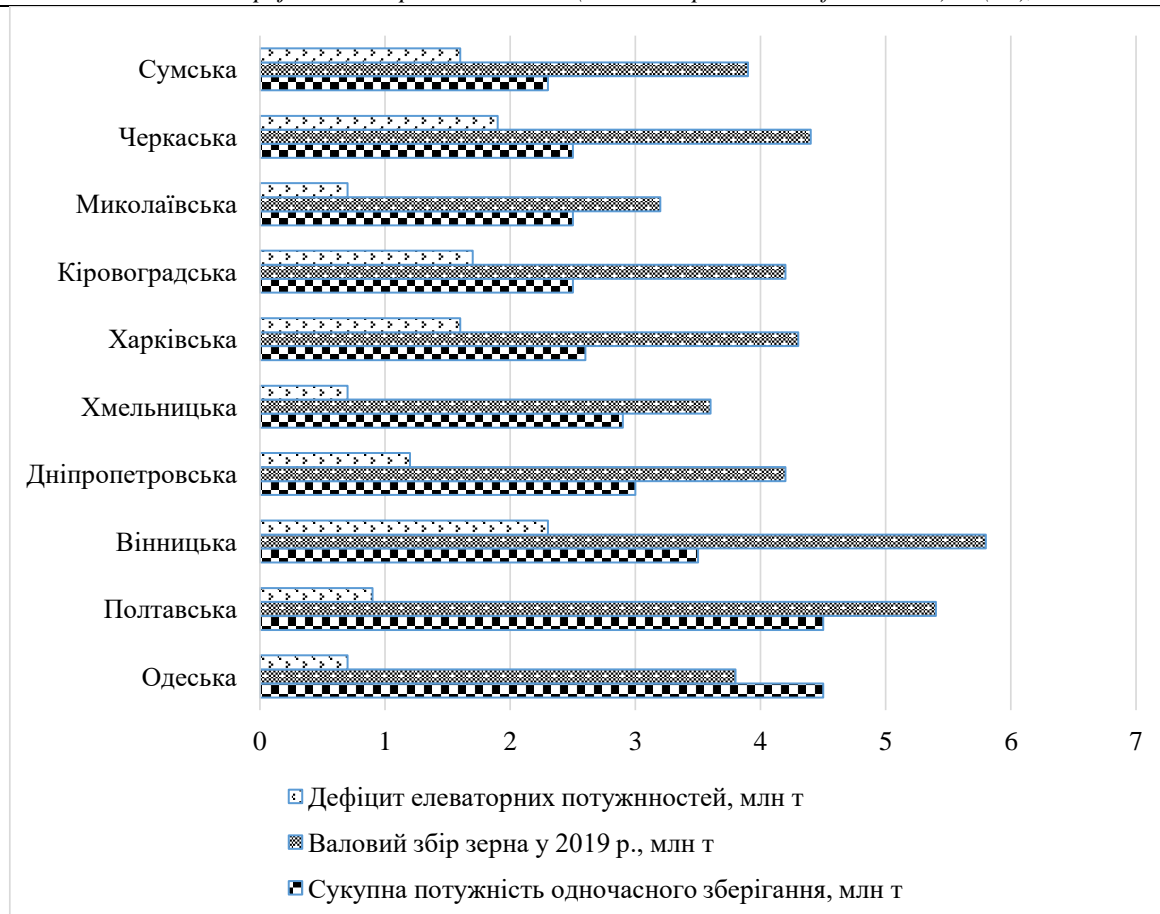

Рис. 2. Сукупна потужність одночасного зберігання елеваторів
Джерело: побудовано на основі даних [3-4, 13].

Провідні позиції за сукупною потужністю одночасного зберігання елеваторів займають Одеська, Полтавська та Вінницька області.

Зберігання зерна поділяється на два види: сертифіковане та не сертифіковане. Останнє зазвичай призначене для потреб первинних виробників. Сертифіковані силоси мають переважачу позицію на ринку, оскільки в більшості випадків вони мають кращу локацію та транспортне сполучення. Інформація про обсяги та

якість несертифікованого зберігання є обмеженою. Зокрема, немає такої інформації щодо об'єктів, таких як завантаження та вивантаження, сушка, випробування, які пов'язані із несертифікованими сховищами.

Коли мова йде про логістику, окрім зберігання потрібно забезпечити транспортування продукції. Обсяги перевезень зерна різними видами транспорту представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Обсяги перевезень зерна різними видами транспорту

Вид транспорту	Одиниці виміру	Період		
		2018 рік	2019 рік	Зростання, 2019 до 2018, %
Залізниця	млн т	20,1	25	24,4
Автотранспорт	тис. т	4939	7219	46
в т.ч. міжнародне сполучення	тис. т	49	39	-21
Море	тис. т	118	265	124
в.т.ч внутрішнє сполучення	тис. т	89	254	184
зовнішнє сполучення	тис. т	28	10	-65
Річки	тис. т	72	93	28
в.т.ч внутрішнє сполучення	тис. т	32	36	11
зовнішнє сполучення	тис. т	40	57	42

Джерело: побудовано на основі даних [3-4].

Основні обсяги перевезень зерна відбуваються залізницею. Залізниця займає найважливіше місце в перевезенні зерна до морських портів. За останні п'ять років частка залізничного транспорту становила близько 65% у загальному обсязі перевезення зерна, спрямованого на подальший експорт. Зернові бункери, що на серпень 2018 року становили 13 тис одиниць, складають 14% парку вантажних вагонів України. Проблемою є те, що зернові бункери дуже старі, середній вік – 28 років. Понад 29% зернових бункерів старше 30-річного нормативного періоду [5].

В Україні є 47 установок для завантаження зерна, включаючи спеціалізовані зернові термінали та морські порти з перевалкою зерна; 23 установи для завантаження зерна розташовані на річках, 24 розташовані в морських портах. Орієнтовна щорічна вантажопідйомність установок для завантаження зерна досягає 45 млн т (хоча рекордно високий експорт зерна та олійних культур окремих років перевищує дані потужності). Основний експорт зерна проходить через морські порти України. Загальна потужність обладнання для завантаження морського зерна досягає 35 млн т. Більшість терміналів з морським зерном належать приватним компаніям. На відміну від річкових споруд, більшість морських терміналів надають послуги третім особам [2].

Україна має великий невикористаний потенціал для транспортування зерна річками. Головна річка України – Дніпро, пролягає якраз посеред території з півночі на південь, дельта Дніпра забезпечує зручний доступ до найбільших

морських портів України. В даний час перевалка зерна річками не перевищує 1,5 млн т за сезон, тоді як потенційні поставки зерна річкою оцінюються в 10 млн т. Крім Дніпра, в Україні є кілька річок, придатних для судноплавства: Дунай, Південний Буг та Дністра. Річка Дніпро є основним водним маршрутом України, який потенційно міг би бути пов'язаний з трансєвропейським водним маршрутом e-40, що з'єднує Херсон з Гданськом. Довжина Дніпра від Києва до гирла річки становить 867 км. В українській частині Дніпра є 10 річкових портів. Наразі розвитком зернової логістики, а саме річкової, активно займається вітчизняна компанія Нібулон.

Щодо автомобільного транспорту, то не існує офіційного відокремлення вантажних автомобілів, які використовуються для перевезення зерна чи інших вантажів. Тому важко оцінити наявність послуг автомобільного транспорту в країні. Відповідно наявної основної статистики та доступних даних з різних інформаційних ресурсів можна окреслити сучасний стан та перспективи перевезення зерна автомобільним транспортом. В Україні, станом на 2020 рік понад 62 тисяч компаній надають послуги автомобільного транспорту, використовуючи понад 1,2 млн вантажних автомобілів, у тому числі 0,3 млн бортових вантажних автомобілів та 0,2 млн самоскидів. Орієнтовний обсяг вантажів, що доставляються вантажними автомобілями, становить 160 млн т на рік [5]. У таблиці 2 представлені тарифи на перевезення зерна автотранспортом.

Таблиця 2

Тарифи на перевезення зерна автотранспортом

Відстань, км	Тариф, грн. т.км. без ПДВ, 2018 рік	Тариф, грн. т.км. без ПДВ, 2019 рік	Зміна, %
0-50	3,17	3,75	18,3
51-100	2,37	2,68	16
101-200	2,11	1,87	-11,4
201-300	1,62	1,48	-8,6

Джерело: побудовано на основі даних [3-4].

Мережа громадських автомобільних доріг України протяжністю 170 тис. км, у тому числі 166 тис. км твердих поверхневих доріг, об'єднує усі аграрні регіони. Більшість вантажних перевезень, включаючи зернові, відбуваються на вторинних дорогах (150 тис. км), які з'єднують виробничі зони сировини зі сховищами, залізничними станціями, річковими терміналами. Більшість доріг проходять через міста та села, де зосереджені транспортні засоби вантажовідправників. Проблемним питанням є руйнування дорожнього покриття багатьма перевізниками зерна через недотримання технічних вимог до перевезень вантажів [2].

Перевантаження вантажівками спричиняє серйозні проблеми дорожній інфраструктурі, але

забезпечує гнучкість виробникам зерна, які потребують транспортних послуг. В Україні прийнято, що загальна вага завантаженого транспортного засобу перевищує дозволу 38 т на 40–55%.

Перевантажені вантажні автомобілі мають сильний негативний вплив на дорожню інфраструктуру. Коли перевірки виявляють перевантажені вантажні автомобілі, вони зазвичай вимагають неофіційних платежів, що спричиняє корупцію. Однак перевантажені вантажні машини забезпечують ряд переваг логістичним компаніям: дозволяє використовувати меншу кількість вантажівок, що важливо в пікові сезони, робить поставки зерна більше мобільними і знижує

транспортні витрати, сприяє використанню вантажних автомобілів на більшій відстані проти залізниці чи річки. Більш жорстке впровадження контролю над перевантаженням вантажних автомобілів призведе до дефіциту вантажних автомобілів, а також до збільшення попиту на зернові бункери. Однак це є необхідним.

Слід відмітити, що залежно від розмірів товаровиробників, вони використовують різні умови доставки товарів, можуть використовувати різні види транспорту. Дрібні фермери переважно продають на базі EXW, доставляючи зерно в елеватор торговця або кінцевого споживача. Дрібні фермери, що знаходяться на відстані менше 150 км від порту, забезпечують прямі поставки, продаючи на базі СРТ-порту, отримуючи ціну в національній валюті. Сосятник в основному доставляється або в ліфт для середньострокового зберігання, або безпосередньо на завод.

Усі накопичені логістичні витрати займають 13–31% у ціні пшениці та ячменю. Частка витрат на логістику варіюється залежно від відстані доставки та транспортного засобу. Витрати на логістику в ціні пшениці та ячменю становлять близько 8%, але вони можуть змінюватися залежно від якості зерна. Витрати на логістику складають близько 23% в ціні кукурудзи.

Великі виробники зерна віддають перевагу продажам на базі СРТ-порту, що дозволяє отримувати надходження в іноземній валюті. Це стало ще більш актуальним, коли національна валюта знецінилася. При цьому ціни основної частини сировини для сільськогосподарського виробництва визначаються на форекс, оскільки паливо, добрива, насіння, техніка в більшості випадків імпортуються. Таким чином, хеджування іноземної валюти є актуальною проблемою при зерновій логістиці.

Висновки пропозиції. Аналіз специфіки транспортування зерна різними видами транспорту та логістичних витрат допоміг визначити основні вузькі місця та проблеми, що спричиняють втрати часу або додаткові витрати. Кількісні дані були основою для структурування логістичних витрат, а якісна інформація – основа для визначення проблемних питань ланцюга поставок.

Автомобільний, залізничний та річковий транспорт використовуються для перевезення зерна до морських портів. Залізничні дороги забезпечують 60% поставок зерна, автомобільний транспорт – 35%, річковий транспорт – 5%. Залізничні перевезення використовуються на більш тривалих перевезеннях. Коли транспортна відстань перевищує 200 км, вартість залізничного транспорту починає наближатися до автомобільного транспорту.

Автомобільний транспорт використовується на коротшій відстані і дешевший, ніж залізничний транспорт на відстані менше 200 км. Але ця відстань суттєво змінюється залежно від застосування правил вантажної ваги. Вартість автомобільного транспорту може стати аналогічною

вартості залізниць на відстані до 600 км. Той факт, що безкоштовні дороги можна використовувати (і зловживати ними) порівняно з платним залізничним транспортом є досить дискусійним питанням наразі.

Річковий транспорт може бути найдешевшим та найефективнішим способом транспортування зерна, але, на жаль, він зазнає низки обмежень, таких як відсутність наявного річкового флоту, відсутність річкових елеваторів, погана регульована річкова навігація. Як наслідок, річковий транспорт все ще не використовується широко для поставок зерна, за винятком однієї приватної компанії, яка працює та розвиває власний флот.

Список літератури

1. Голомша Н. Є., Дзяди́кевич О. Я. Перспективи світового ринку зерна. Економіка АПК. 2016. № 8. С. 49.
2. Держстат України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Донченко О.О. Організація міжнародних перевезень: навч. посіб. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 307 с.
4. Донченко О.О. Транспортне забезпечення зовнішньоторговельних контрактів: Конспект лекції. К., 2015. 158 с.
5. Знайти відмінності. Тенденції в зерновій логістиці цього сезону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agravery.com/uk/posts/author>
6. Канарчук В.Е. Організація виробничих процесів на транспорті в ринкових умовах. К.: Логос, 2004. 211 с.
7. Кваша С. М., Ільчук М. М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні. Економіка АПК. 2013. № 3. С. 16.
8. Ковальова О. М. Оцінка потенціалу розвитку зернового підкомплексу економіки України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Випуск 7. С. 157.
9. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. Економіка АПК. 2016. №1. С. 39.
10. Логістика товарного ринку : монографія / [Буркинський Б.В. та ін.]; за заг. ред. Буркинського Б.В., Лисюка В.М.; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. Одеса : ІПРЕД НАНУ, 2018. 244 с.
11. Наливайко А.П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку. К.: КНЕУ, 2001. 227 с.
12. Про автомобільний транспорт: Закон України від 05.04.2001 № 2344-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 22. ст.105.
13. Швиданенко О.Г. Економіка підприємства: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисциплін. К.: КНЕУ, 2000. 476 с.
14. Шпикуляк О. Г., Материнська О. А. Ефективність виробництва зерна

сільськогосподарськими підприємствами: теоретико-методологічний аспект. Економіка АПК. 2014. № 12. С. 42.

15. Щербак В.Г. Проблеми проникнення вітчизняних підприємств на зовнішні ринки. Фінанси України. 2004. № 4. с. 73.

16. Incoterms-2010. Правила з використання термінів для внутрішньої та міжнародної торгівлі.

УДК 330.83

Видавництво ТОВ “Асоціація експортерів та імпортерів ЗЕД”. К., 2010. 265 с.

17. Skydan O. V., Dankevych V. Y., Dankevych Y. M. The Current State of Applying Space Technologies to Monitor Land Use Efficiency. The problems of economy. 2019. № 3 (41) p. 281–288.

R. V. Logosha,

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Agrarian Management Department,*

T. V. Kolesnik,

*Candidate of economic sciences, associate professor,
Associate Professor of Administrative Management Department
and alternative energy sources,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

GNOSEOLOGY OF THE CONCEPT OF "MARKET" AS THE MAIN ECONOMIC CATEGORY IN THE CONTEXT OF MANY ASSOCIATED ECONOMIC CATEGORIES

Логоша Роман Васильевич,

*доктор экономических наук, доцент,
доцент кафедры аграрного менеджмента,*

Колесник Татьяна Васильевна,

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры административного менеджмента
и альтернативных источников энергии
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)*

ГНОСЕОЛОГИЯ ПОНЯТИЯ «РЫНОК» КАК ОСНОВНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ В КОНТЕКСТЕ МНОЖЕСТВА СОПУТСТВУЮЩИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ

Логоша Р.В.

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного менеджменту,*

Колесник Т.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії,
Вінницький національний аграрний університет
(м. Вінниця)*

ГНОСЕОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ «РИНОК» ЯК ОСНОВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ В КОНТЕКСТІ МНОЖИНИ СУПУТНІХ ЕКОНОМІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Summary. The article examines the general preconditions of the economic essence and content of the concept of «market» with further clarification and addition of its interpretation. To achieve the overall goal of the study, a number of such tasks were solved: the prerequisites for the emergence of the market, the process of its formation and development of the market in various social formations that compared with existing interpretations are considered by the author comprehensively from the standpoint of alternative approaches.

The article comprehensively and comprehensively studies the concept of «market» from the standpoint of the existence of the social economy, considers theoretical and methodological approaches to defining the concept of «market» as an economic category. In general, in the economic literature, the essence of the market is covered in a narrow and broad sense. From our point of view, aspects of both approaches are rather a complement to the content of the category «market», which should not be considered as alternatives.

Summarizing the essence of alternative approaches, the market should be considered an economic phenomenon of commodity production, which ensures its efficient functioning and solves the problems of

consumer demand. At the same time, other approaches to defining the category of «market» deserve attention, where more diverse social aspects are chosen as the main criterion.

Based on the study of the essence of the category «market», it is legitimate to consider it as a specific area of exchange of goods and services, where there are and implemented relations related to the process of buying and selling goods, their promotion from producer to consumer. Methodologically universal market can be determined by the ratio of supply and demand, which necessarily requires adjustment to take into account the functional impact of other elements of the market system, as well as the populated area, which depends on the market. In turn, fundamentally new in this definition is the emphasis on the role of the market in the existing economic system, where the state and nature of the market determine the state of the system. In this case, both the system and the market naturally change over time, and their perfection is functional and effective at the same time. Hence, the market, its perfection and efficiency, as well as the efficiency of functioning - is a determinant of the perfection and efficiency of any economic system.

Анотація. В статті досліджуються загальні передумови економічної сутності та змісту поняття «ринок» з подальшим уточненням і доповненням його тлумачення. Для досягнення загальної мети дослідження було вирішено ряд таких завдань: досліджено передумови виникнення ринку, процес його формування і розвитку ринку в різних суспільних формаціях що порівняно з існуючими тлумаченнями розглядаються автором комплексно з позиції альтернативних підходів.

В статті комплексно і всебічно досліджено поняття «ринок» з позиції існування суспільного господарства, розглянуто теоретичні та методичні підходи до визначення поняття «ринок» як економічної категорії. Загалом в економічній літературі сутність ринку висвітлюється у вузькому і широкому розумінні. З нашої точки зору, аспекти обох підходів є скоріше доповненням змісту категорії «ринок», які не повинні розглядатися як альтернативи.

Узагальнюючи сутність альтернативних підходів, ринок слід вважати економічним феноменом товарного виробництва, який забезпечує ефективне його функціонування і вирішує проблеми попиту споживачів. При цьому заслуговують на увагу інші підходи до визначення категорії «ринок», де за основний критерій обрано більш різносторонні соціальні аспекти.

На основі проведеного дослідження сутності категорії «ринок», правомірно розглядати його як специфічну сферу обміну товарами і послугами, де виникають і реалізуються відносини, пов'язані з процесом купівлі-продажу товарів, їх просування від виробника до споживача. Методично універсальний ринок, може бути визначений за співвідношенням попиту і пропозиції, що обов'язково потребує корегування з врахуванням функціонального впливу інших елементів ринкової системи, а також за населеним простором, що залежить від даного ринку. В свою чергу принципово новим у такому визначенні є акцентування уваги на ролі ринку у наявній економічній системі, де стан та характер ринку визначають стан системи. При цьому і система, і ринок закономірно змінюються у часі, а їхня досконалість є функціональною та результуючою водночас. Звідси ринок, його досконалість та результативність, так само ефективність функціонування – це детермінантний фактор совершенства і ефективності любой економічної системи.

Анотація. У статті досліджуються загальні передумови економічної сутності та змісту поняття «ринок» з подальшим уточненням і доповненням його тлумачення. Для досягнення загальної мети дослідження було вирішено ряд таких завдань: досліджено передумови виникнення ринку, процес його формування і розвитку ринку в різних суспільних формаціях що порівняно з існуючими тлумаченнями розглядаються автором комплексно з позиції альтернативних підходів.

У статті комплексно та всебічно досліджено поняття «ринок» з позиції існування суспільного господарства, розглянуто теоретичні та методичні підходи до визначення поняття «ринок» як економічної категорії. Загалом в економічній літературі сутність ринку висвітлюється у вузькому і широкому розумінні. З нашої точки зору, аспекти обох підходів є скоріше доповненням змісту категорії «ринок», які не повинні розглядатися як альтернативи.

Узагальнюючи сутність альтернативних підходів, ринок слід вважати економічним феноменом товарного виробництва, який забезпечує ефективне його функціонування і вирішує проблеми попиту споживачів. При цьому заслуговують на увагу інші підходи до визначення категорії «ринок», де за основний критерій обрано більш різносторонні соціальні аспекти.

На основі проведеного дослідження сутності категорії «ринок», правомірно розглядати його як специфічну сферу обміну товарами і послугами, де виникають і реалізуються відносини, пов'язані з процесом купівлі-продажу товарів, їх просування від виробника до споживача. Методично універсальний ринок, може бути визначений за співвідношенням попиту і пропозиції, що обов'язково потребує корегування з врахуванням функціонального впливу інших елементів ринкової системи, а також за населеним простором, що залежить від даного ринку. В свою чергу принципово новим у такому визначенні є акцентування уваги на ролі ринку у наявній економічній системі, де стан та характер ринку визначають стан системи. При цьому і система, і ринок закономірно змінюються у часі, а їхня досконалість є функціональною та результуючою водночас. Звідси ринок, його досконалість та результативність, так само

як ефективність функціонування – це детермінантний фактор досконалості та ефективності будь-якої економічної системи.

Key words: market, market economy, economic category, economic theory.

Ключевые слова: рынок, рыночная экономика, экономическая категория, экономическая теория.

Ключові слова: ринок, ринкова економіка, економічна категорія, економічна теорія.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни в Україні останніх десятиліть відбувалися, передусім, щодо політико-економічного устрою країни, відносин власності, розвитку ринкової економіки, форм ринкового господарювання. Все це викликало актуалізацію питань регулювання, прогнозування, моделювання цих процесів, що, у свою чергу, обумовило необхідність уточнення економічної сутності категорії «ринок», а також формування загальної філософії та ідеології трансформаційних процесів. Важливість зазначеного є очевидною при вирішенні проблеми формування ринкових відносин в Україні.

На даному етапі дослідження об'єктом вивчення були соціально-економічна інтерпретація категорії «ринок» та загальної теорії ринку, уточнення методології тлумачення теорії ринку та окремих альтернативних концептів такої. Досягалося це ретроспективним оглядом згаданих категорій та теорій, у т. ч. в контексті можливості їхнього використання при здійсненні ринкових реформ в Україні, а також визначення альтернативних концептів теорії ринку та змісту ключових дискусійних положень відповідно. Інформативною базою досліджень слугували інтелектуальний зміст відомих теорій ринку та регуляцій. Принциповим вбачалося, насамперед, питання гносеології категорії «ринок», по-перше, з точки зору ретроспективи процесу, а по-друге за виділення ключових характеристик категорії, що були привнесені в різні періоди економічної історії з позицій суспільних очікувань від ринку, а також розуміння законів його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх шести століть літературні роботи були присвячені питанням систематизації теоретичних підходів до визначення поняття «ринок». Поряд з цим і в умовах сьогодення ведуться постійні суперечки щодо узагальнення і уточнення поглядів на сутність, види та значення понять ринку.

Дослідженню сутності категорії «ринок», процесу його формування і розвитку присвятили свої роботи С.В. Мочерний [1], С.Д. Дзюбик [2], А.С. Гальчинський [4], В.Д. Базилович, Ф. Котлер [12], К. Маконелл [9], Д. Рікардо, П.С. Єщенко А.А. Чухно та багато інших. Саме в цих роботах сформовані теоретичні основи сутності, формування і розвитку ринку в умовах трансформаційних змін суспільства. Проте ряд питань залишились не дослідженими достатньо, а саме: з теоретичної точки зору залишаються не достатньо дослідженими питання визначення поняття ринку, які порівняно з наявними тлумаченнями розглядаються в множині супутніх економічних категорій, а також визначення

альтернативних концептів теорії ринку та змісту ключових дискусійних положень відповідно.

Постановка завдання. Метою статті є проведення ретроспективного огляду до визначення економічної сутності категорії «ринок» та альтернативних концептів теорії ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економічна система побудована на засадах ринку, і роль цього інституту у сучасному суспільстві, очевидно, слід визнати детермінантною до всієї сукупності соціально-економічних відносин. Загальновідомо, що розвиток суспільного поділу праці, економічна відокремленість суб'єктів господарювання за різних форм власності, необхідність обміну продуктами праці стали об'єктивними передумовами виникнення ринку. Процес формування системи глобального та національних ринків відбувався історично впродовж останнього тисячоліття, водночас уточнювалися ключові положення відповідної теорії. Теоретичні і практичні уявлення про закони і сутність ринку змінювалися достатньо динамічно в силу об'єктивних причин, а вірність теоретичних ідей перевірялася за періодичністю та потужністю економічних криз у різний період. Таким чином, узагальнення і уточнення поглядів на сутність, види, значення понять ринку є перманентним і водночас основним процесом еволюції цивілізаційної парадигми.

Після ознайомлення із науковою літературою, що присвячена темі ринку, можемо стверджувати про парадокс сучасності та економічної теорії зокрема, який полягає у тому, що на інформаційному фоні окреслено виключно важливу роль ринку, його функціонування і розвитку, однак його сутність та закони розкриті набагато меншою мірою аніж більшість інших економічних категорій. Тому погоджуємося з думкою Р. Коуза про те, що навіть у посібниках більше місця відводиться аналізу процесу встановлення цін, структури ринку, тоді як поняття «ринок» і що вкладається в цей зміст практично не висвітлюється [1, с. 8].

Характерним є те, що стан інтелектуалізації питання на сьогодні припускає співіснування альтернативних концептів загальної теорії ринку, кожна з яких має достатньо значущу аргументацію, практичне підтвердження тощо. Втім, для будь-якої країни чи групи країн вибір провідної стратегії соціально-економічного розвитку потребує вибору однієї із альтернатив, і це є без перебільшення доленосним біфуркаційним фактором розвитку націй, коли так чи інакше потрібно вибрати із відомого історичного досвіду світу певні правила ринкової поведінки, її обмеження, регуляції тощо.

Саме тому уникнення помилки у виборі потребує коректного тлумачення відомих методологій та відповідно інтерпретованих теорій ринку.

Часовий діапазон літературних робіт, що були присвячені темі ринку, може бути окресленим періодом із XVI ст. до даного часу, тобто із часів панування теорії меркантилізму. Чітко фіксованими періодами такого діапазону можуть бути епохи пізнього меркантилізму (XVI-XVII ст.), надалі – класичної політичної економії (XVII-XIX ст.), неокласики (XIX-XX ст.), останніх економічних теорій XXI ст.

Детальний аналіз робіт теоретиків меркантилізму, таких як В. Стафферд, Г. Скаруффі, Т. Мен, А. Монкретьєн, А. Серра, С. Фортрей, Д. Стюарт, Ж.Б. Колбер, Б. Даванцатті, А. Джевонвез та ін. надано у роботі Л. Корнійчука та ін. [2, с. 41–54]. Серед великої кількості відповідних праць періоду класики-неокласики слід, як вважаємо, виділити напрацювання таких вчених як А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Ж.-Б. Сей, Л. Вальрас, С. Сісмонді, Д. Мілль, А. Пігу, Е. Чемберлін, Д. Робінсон, Ф. Хайек, Л. Мізес, М. Алле, М. Фрідмен, Дж. Кейнс, П. Самуельсон, Ф. Бродель, В. Нордгауз, Г. Армстронг, Ф. Котлер та багато ін. Саме у цих роботах було закладено відомі і визнані на даний час методології, що пояснювали принципи функціонування ринку. Впродовж пострадянського періоду інтерпретації теорії ринку достатньо активно вивчалися українськими вченими, такими як В. Андрійчук, О. Березін, В. Геєць, С. Дусановський, С. Кваша, Ю. Коваленко, О. Мороз, С. Мочерний, Т. Осташко, О. Точилін, П. Саблук, А. Чухно та ін.

Слід зазначити, що при цьому сьогодні інтерес до згаданої проблеми, вочевидь, лише посилюється. У сучасній економічній літературі найчастіше концепт ринку розглядається в світлі тлумачень класичної та неокласичної течій, проте це є предметом самих активних дискусій.

Необхідно підкреслити, що економічна категорія «ринок» традиційно була багатоаспектною саме у розрізі ретроспективності аналізування економічної історії. За певними джерелами – Т. Гоббса [3], Д. Рікардо [4], К. Маркса [5] – історично першим ринком був ринок праці у світі, який документально зафіксовано, як стверджується згаданими авторами, з XIII ст. н. е. Проте, як вважаємо, у даному разі має місце невинуватене ототожнення двох економічних явищ, які описують процеси одного рівня, проте по суті є різними: 1) ринок праці, який відбиває фундаментальність світової спеціалізації економічних агентів як найбільш вигідного варіанту економічного співіснування; 2) ринок як система обміну товарами та послугами, що знову ж таки є універсальним механізмом організації економічного життя. В даній дисертації було приділено увагу саме ринку як системі обміну, де питання ринку праці розглядалися як підпорядковані та взаємообумовлені широким тлумаченням цього інституту.

Розглядаючи ринок через призму історії розвитку, варто зазначити, що даний термін є дуже давнім. Точного визначення категорії «ринок» в економічній літературі не існує. Найбільш глибокий, як вважаємо, історичний аналіз гносеології даної категорії належить Й. Кулішеру [6], І. Валлернстайну [7], Ф. Броделло [8], Й. Шумпетеру [9] та ін. Більшість інформаційних джерел співвідносить появу ринків з міськими ринками – тобто місцями, де регульовано більшою чи меншою мірою та з певною періодичністю здійснювався обмін через торгівлю; історично це пов'язувалося із діяльністю фінікійців та грецьких міст, тобто щонайменше орієнтовно з I тис. до н. е.

У слов'янській лінгвістиці поняття «ринок», очевидно, було запозичене від поєднання польського «гупек», що означало «коло, міська площа» та середньовісньонімецького «rinoges», що мало значення «кільце, обруч, збори». В якості економічного поняття дані слова у подальшому набули значення «торгова площа», тоді як в етимологічному контексті ринок, здебільшого, сприймався як «...аукціон, на якому відбувається пошук ціни, що зрівноважує попит і пропозицію» [10].

У тлумачному словнику В. Даля розуміння категорії «ринок» зводиться до певної площі у містах та селах, куди з'їжджаються покупці й продавці у конкретно визначені дні і продають свої товари [11]. Схоже визначення викладено у тлумачному словнику за редакцією Д. Ушакова, де його доповнено лише «... місцем, де відбувається сфера товарного обміну і товароруху» (кін. цит.) [12, с. 117].

Численність підходів до визначення категорії «ринок» обумовлена, з одного боку, різними сферами їх застосування, а з іншого – використанням категорійного апарату різних економічних теорій. Так, декілька визначень ринку наведено в Оксфордському словнику: «Ринок – це сукупність продавців і покупців; місце, де зустрічаються продавці і покупці; умови для купівлі-продажу» [13, с. 24]. В енциклопедичному словнику Брокгауза та Ефрона зазначається, що ринок – це місце для торгівлі необхідними для життя речами. У давніх греків ринок називався «агога», а у римлян – це місце мало назву «forum» [14, с. 9].

В свою чергу, слід відзначити певну еволюційність форм і видів діяльності ринків (рис. 1). Можна стверджувати, що витoki ринку знаходяться на фундаменті повсюдного процесу сільського самозабезпечення, що у подальшому еволюціонувало у напрямку формування товарного виробництва від найпростіших форм і видів ринкового обміну. При цьому на будь-якому етапі еволюції ринку – складного чи найпростішого – цей інститут безумовно функціонував за співвідношення попиту та пропозиції, які і визначають зміст самого терміну «економіка» та «ринок».

ЕТАПИ ПЕРІОД СУПУТНІ ПРОЦЕСИ

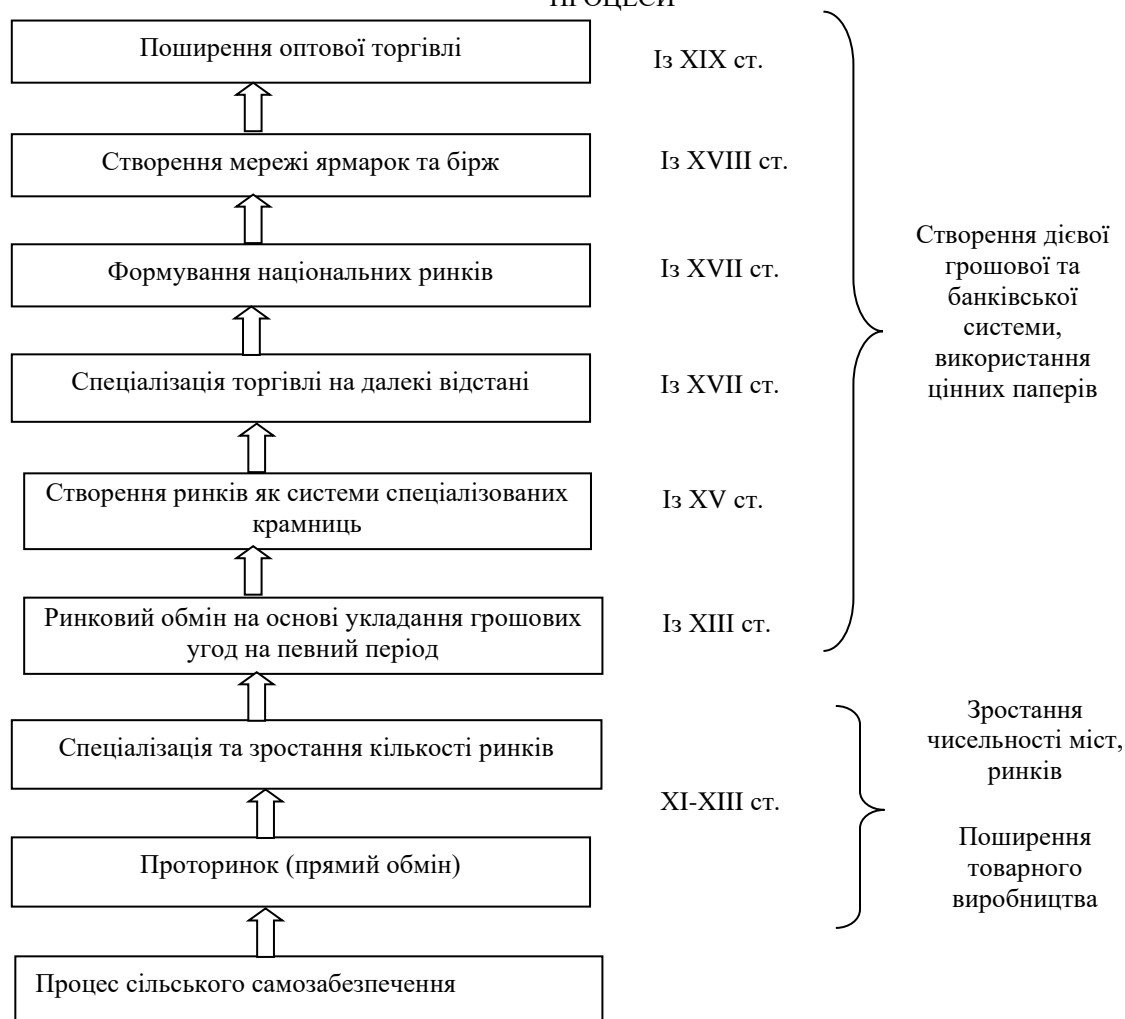

Рис. 1. Еволюція ринку як універсальний світовий економічний процес
Джерело: авторська інтерпретація робіт [6–9, 15].

Існує величезна кількість різноманітних літературних джерел, які свідчать, що ринки у різні історичні часи відрізнялися за формами, видами обміну та контрактації. Звідси вбачаємо безумовну необхідність чіткої градації ринків до якоїсь сукупності критеріїв методологічного рівня, де таким розглядалася стадійна інтерпретація соціально-економічного розвитку суспільства.

Так, за даними Й. Кулішера [6], І. Валлернстайна [7], Ф. Броделя [8], Й. Шумпетера [9], В. Зомбарта [15], перші ринки відзначалися історично прямим обміном, коли продавали переважно з т. з. «перших рук». Нами така форма найпростішого ринку віднесена до проторинку.

За цими ж свідченнями, подальше вдосконалення ринків може бути віднесене до XI-XII ст. н.е. вже до епохи середньовіччя, що знаменувалося появою практики спеціалізації та збільшення кількості ринків. Надалі як масове і економічне важливе явище ринок еволюціонував у напрямку поширення т. з. «торгівлі на рознос».

Вже у XV-XVI ст. ринок, насамперед, м. Венеції, а за ним і багато інших економічно незалежних міст та цілих держав, починає

охоплювати практика укладення грошових угод на певний період, де основним фактором стало формування потужної і дієвої грошової системи. Із XVII ст. в Європі формується новий тип ринку, який характеризує система крамниць, що, у свою чергу, трансформувалося у ринки як системи спеціалізованих крамниць, де окремим і дуже економічно важливим випадком стала спеціалізація торгівлі на далекі відстані.

У XVIII ст. ринок економічно розвинених тодішніх країн еволюціонував у напрямку поширення мережі ярмарок та бірж, де основну роль відіграватиме знов-таки торгівля на далекі відстані. Вже у новітній історії XIX ст. досконалість ринків визначалася поширенням оптової торгівлі із створенням системи автономного організування складської логістики, комор, сховищ, пакгаузів тощо. Згаданими авторами [6–9, 15] стверджується, що факт формування національних ринків – в межах економік окремих країн – тією чи іншою мірою мав місце лише з початку XVII ст. На фоні зазначеного, будучи передумовою чи наслідком, із цього самого часу діяльність ринків характеризує використання

цінних паперів та торгівля із залученням банківських інструментів.

Подібна ретроспективна схема надає підстави як для визначення самої історії ринку, так і логіки сутнісних змін процесу. Звідси, становлення і розвитку ринкової системи слід розглядати як еволюційний процес, що відбувався тисячоліттями. На початкових етапах матеріальне виробництво переважно було натуральним, і ринок насичувався невеликими обсягами товарів. При цьому за своїм значенням цей інститут не відіграв особливого ролі у підтримці обмінних пропорцій у суспільному розвитку і споживанні товарів. З часом удосконалювалось і розвивалось матеріальне виробництво і, відповідно, зростали обсяги ринкових операцій купівлі-продажу. Водночас із кількісними відбувалася зміна ролі самого ринку: із допоміжної ланки технічного характеру перетворився на детермінантний фактор соціально-економічних відносин.

Так, з точки зору М. Кембелла та Б. Стенлі, ринкова економічна система може бути інтерпретованою за універсальними критеріями, де досконалість такої може бути оцінена за наступною аргументацією: 1) скільки і що слід виробляти; 2) як це слід виробляти; 3) хто повинен отримати вироблене; 4) чи здатна ця система адаптуватися до змін [16, с. 468]. Це слід, як вважаємо, розуміти таким чином, що досконалість ринку обумовлена параметрами та і ефективністю пропозиції, особливостями розподілу та споживання, а також динамікою і сутністю змін з огляду на нові умови функціонування ринку.

Характерно, що і нині в економічних дослідженнях категорія «ринок» продовжує розглядатися неоднозначно. Різні підходи у тлумаченні сутності ринку пояснюються тим, що на шляху розвитку людських відносин ринок зазнавав відповідних змін в залежності від суспільних умов розвитку економіки держав, мети і завдань, які ставило перед собою суспільство на різних етапах свого розвитку.

Дефініція категорії «ринок» за версією французького ученого-економіста О. Курно передбачала, що ринок – це «...будь-який район, в якому відносини покупців і продавців настільки вільні, що ціни на ті самі товари мають тенденцію легко й швидко вимірюватися» (*кін. цит.*) [17, с. 135–147]. Такий зміст зберігся і до наших часів як побутовий. У свій час А. Сміт підійшов до визначення даного поняття на більш високому абстрактному рівні, висунувши на перший план сам факт взаємодії продавців і покупців, зіставлення попиту та пропозиції, формування ринкових цін [18, с. 11].

На думку С. Мочерного, у працях А. Сміта та Д. Рікардо поняття ринок не мало чіткого політично-економічного визначення і використовувалося, передусім, для характеристики ринкового попиту. Натомість, аналізуючи основну роботу А. Сміта, можна стверджувати про те, що цим автором ринок розглядався, передусім, як

регулятор поділу праці, де, у свою чергу, ринок – це перебування «невидимої руки», де зустрічаються й автоматично врівноважуються через механізм цін попит і пропозиція [19, с. 381].

У. Джевонс, за свідченням А. Маршала, поняття «ринок» описував як місце, де продають продукти харчування. Звідси ринок почав офіційно формуватися і розвиватися з продажу сільськогосподарської продукції, при чому у регіональному аспекті, тобто на окремій території якоїсь країни. В свою чергу, А. Маршал зазначає, що у міру вдосконалення ринку посилювалася тенденція в певний проміжок часу сплачувати за той самий товар однакову ціну [20, с. 296] – тобто, на відміну від О. Курно, А. Маршал більше уваги зосереджував на ролі ринку як вирівнювача ціни в масштабах певного регіону чи навіть країни. Дж. С. Мілль [21, с. 99], а пізніше і Ф. Бродель [8, с. 471] цю функцію віднесли до однієї з основних характеристик ринку капіталістичного типу.

У Великій радянській енциклопедії визначається, що теорія ринку була створена К. Марксом, і що така є складовою теорії відтворення [22, с. 285], що, як вважаємо, є принаймні неточним ні за авторством, ні за змістом. В Українській радянській енциклопедії визначення поняття ринок вже ширше, коли ринок розглядається як сфера товарного обміну, пропозиція і платоспроможний попит на товари або на один вид товару [23, с. 193]. Як можемо бачити, в даному разі основними є поняття попиту, пропозиції та платоспроможності. У більш пізніх енциклопедичних версіях ринок розглядався часто як тип господарського зв'язку між суб'єктами господарювання або як форма функціонування економіки.

Загалом в економічній літературі сутність ринку висвітлюється у вузькому і широкому розумінні. Вчені, що були прихильниками вузького розуміння терміну, здебільшого дотримувалися точки зору про те, що ринок – це система економічних відносин між продавцями (виробниками) і споживачами (представниками попиту) окремих товарів та послуг, які формуються під впливом попиту і пропозиції; або як інститут чи механізм, який зводить разом покупців і продавців окремих товарів та послуг [16, с. 23]. За цієї позиції співвідношення сфери виробництва і попиту, саме ринок інформує товаровиробників про те, що потрібно виробляти, в якій кількості, якої якості і за якою ціною, тоді як через ринок споживачі впливають на виробництво і рівень цін.

На думку А. Чухно, ринок – це конкретна форма прояву і товарного обміну, і товарного обігу, а також сукупність економічних відносин між покупцями і продавцями в процесі купівлі-продажу товару/послуг [24, с. 4].

У свою чергу, П. Самуельсон та ін. розглядали ринок як певний механізм, в умовах дії якого будують свої відносини продавці й покупці на засадах, що надають можливість врегулювати ціну та кількість товарів, задовольняючи учасників [25, с. 18]. Доволі схоже визначення надають Г.

Армстронг і Ф. Котлер, які вважають, що ринок – це сукупність наявних і потенційних покупців товару [26, с. 34]. Такі покупці мають спільні потреби чи запити, які можна задовольнити шляхом обміну. Отже, за таким визначенням ринок являється проміжною ланкою, яка поєднує товаровиробників і споживачів продукції. Тому розмір ринку залежить від кількості покупців, які відчувають потребу в будь-якому товарі, які мають кошти для здійснення угоди та бажання запропонувати ці кошти в обмін на потрібний їм товар.

На нашу точку зору, вищевикладені підходи до сутності категорії «ринок» характеризують лише одну його сторону, оскільки не охоплюють виробників, споживачів, посередників, постачальників та інших суб'єктів ринкових відносин, а також – що головне – уникають висвітлення ролі ринку щодо всього комплексу соціально-економічних відносин соціуму, яка, за нашою гіпотезою, завжди є значно вагомішою і більш функціональною аніж традиційно вважається. Тому ми дотримуємося більш широкого тлумачення, акцентуючи увагу насамперед на багатоаспектній функціональності ринку.

Так, більш ширшому розумінні економічна категорія «ринок» охоплює декілька понять. Так, у фінансовому словнику-довіднику за ред. М. Дем'яненка окреслено: «Ринок є системою економічних відносин, що складається у процесі виробництва, обігу й розподілу товарів, а також руху грошових коштів, для яких характерна свобода суб'єктів у виборі покупців та продавців, визначенні цін, формуванні і використанні матеріальних і фінансових ресурсів» (*кін. цит.*) [27, с. 388]. При цьому регулюючу роль при таких відносинах здійснює держава, шляхом запровадження непрямих економічних регуляторів (податки, митні платежі, бюджетні асигнування, кредитні ресурси та ін.).

У політекономічному аспекті ринок розглядають як тип господарських зв'язків між суб'єктами господарювання, тобто як форма господарського зв'язку між товаровиробниками через купівлю-продаж товарів. Те, що ринок включає не тільки відносини з купівлі-продажу, а й соціально-економічні (власності, виробництва, розподілу, споживання і т. д.) та організаційно-економічні відносини (різноманітні конкретні форми організації ринку тощо) дає підстави розглядати ринок у функціонуючій економічній системі як сукупність багатофункціональних підсистем.

За твердженням С. Мочерного, «Ринок – це сукупність економічних відносин між фізичними і юридичними особами, а також між державами і наднаціональними органами, міжнародними фінансово-кредитними інститутами з організації та купівлі-продажу різноманітних товарів і послуг відповідно до законів товарного виробництва» (*кін. цит.*) [28, с. 235]. Як бачимо, у цьому визначенні

терміни «продавець» і «покупець» змінені на «фізичні і юридичні особи» до яких додаються наднаціональні органи та міжнародні фінансово-кредитні інститути. Дане трактування ринку охоплює як відносини купівлі-продажу товарів і послуг, так і відносини власності, матеріального виробництва, економічного механізму розподілу та споживання тощо.

Сутність ринку також трактується як система соціально-економічних відносин відчуження-присвоєння (т. з. «вторинного привласнення») у сферах розподілу та обігу товарів, які, по-перше, опосередковують виробництво товарів (т. з. «первинне привласнення»), і, по-друге, засновані на вільній взаємодії агентів [29–30].

Трактування категорії «ринок» вимагає уточнення також з огляду того, що у науковій літературі сформувались два підходи визначення даної категорії: інституційний та функціональний.

Зокрема, існує точка зору, представлена роботами А. Маршала, Ф. Хайєка, У. Джевонса, та ін., про те, що ринок – це, насамперед, соціально-економічний інститут, який охоплює традиційні елементи будь-якого інституту. Тобто це – групи агентів (посередники, виробники, споживачі), а також норми та механізми, що регулюють специфічні відносини між ними, і при цьому саме і лише ринок дозволяє найбільш повно і ефективно використати інформацію, яка розсіяна між величезною кількістю індивідуальних агентів [20, 31–32]. Більше того, ринок є найефективнішим механізмом досягнення спонтанного, раціонального порядку через властиві тільки йому традиції, звичаї, елементарні норми моралі і права, що є вже суто інституційними категоріями [33, с. 9].

Аргументи прихильників функціонального підходу – Р. Коуза, М. Фрідмена, Д. Робінсона, Х. Зайделя та ін. [1, 34–36] – передбачають, що ринок є сукупністю соціально-економічних відносин, що пронизують всі сфери суспільного життя, де ринок покликаний – функціонально через власні закони та механізми – з'ясувати основи взаємодії економічних агентів.

З нашої точки зору, зазначені аспекти обох підходів є скоріше доповненням змісту категорії «ринок», які не повинні розглядатися як альтернативи. Ринок безумовно представлений набором власних норм і традицій інституційної природи, які, тим не менше, потребують опису функціональності, адже саме для цього ринок і виник як такий.

Узагальнюючи вищезгадане, ринок слід вважати економічним феноменом товарного виробництва, який забезпечує ефективне його функціонування і вирішує проблеми попиту споживачів. Відповідно до класичного трактування, ринок – це відповідним чином сформована система економічних відносин між суб'єктами господарювання. Отже, поняття «ринок» можна характеризувати, виходячи з таких його ознак: сфера обігу, форми руху сукупного

суспільного продукту, тип господарських зв'язків і т. п. [37, с. 20].

При цьому заслуговують на увагу інші підходи до визначення категорії «ринку», де за основний критерій обрано більш різносторонні соціальні аспекти. На нашу думку, достатньо обґрунтованим є визначення ринку, що вироблено в рамках інституціональної теорії. З цієї точки зору ринок є структурою, що охоплює – як зазначалося вище – різні інститути: закони, правила гри, кодекси поведінки, типи відносин і зв'язків [38]. Так, Д. Норт трактує ринок як систему інститутів, одні з яких збільшують його ефективність, а інші – знижують [39, с. 94].

Аналогічні визначення ринку в рамках інституціональної теорії належить Дж. Ходжсону, який вважає, що ринок – це набір соціальних інститутів, в рамках яких регулярно відбувається велика кількість актів обміну специфічного типу, де дані інститути певною мірою сприяють цим актам обміну і надають їм структуру; при цьому захист правових процедур на організованому ринку переважно здійснюється через укладення контрактів між суб'єктами ринку [40, с. 256].

Таким чином, комплексний підхід до визначення процесу формування та розвитку ринку зумовлюються певними ринковими відносинами, що включають сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів політичного, економічного, правового та соціально-психологічного характеру і впливають на інтенсивність товарно-грошових відносин [41–43].

Існують і інші підходи щодо сутності та ролі сучасного ринку в суспільному житті. До таких слід віднести концепт світосистемного аналізу І. Валлерстайна [7], ліві теорії марксизму та неомарксизму [44–45], парадигму «матеріальної цивілізації» Ф. Броделя [8] та ін., за якими ринок у явно недосконалому реальному суспільстві сучасного капіталізму є скоріше гіпертрофованим, аніж функціональним механізмом.

Таким чином, бачимо ретроспективно постійну зміну та вдосконалення існуючих трактувань ринку. На нашу думку, наведені (та інші) варіації є скоріше доповнюючими. Підкреслюємо те, що ці підходи не спростовують потенційну функціональність інституту ринку в певних ідеальних умовах. Постійна видозміна поняття, очевидно викликано тими процесами, які постійно відбуваються під час формування економіки та змінювали її: змінювалися економічні системи, набували більшого розвитку ринкові елементи, ставилися інші цілі, завдання, використовувалися різні інструменти, різноманіття яких постійно збільшувалося.

Висновки. Отже, вважаємо на основі проведеного дослідження сутності категорії «ринку», правомірно розглядати таких як специфічну сферу обміну товарами і послугами, де виникають і реалізуються відносини, пов'язані з процесом купівлі-продажу товарів, їх просування від виробника до споживача. Методично

універсальний ринок, на думку автора, може бути визначений за співвідношенням попиту і пропозиції, що обов'язково потребує корегування з врахуванням функціонального впливу інших елементів ринкової системи, а також за населеним простором, що залежить від даного ринку; зазначене об'єктивно потребує конкретної емпіричної інтерпретації. В свою чергу, прийнято розрізняти місцевий, національний (внутрішній) та світовий ринок, де основними елементами ринкового механізму виступає ціна, попит, пропозиція. Дане визначення не носить принципово характеру, скоріше узагальнюючи найбільш відомі, поширені і змістовні підходи. Однак, принципово новим у такому визначенні є акцентування уваги на ролі ринку у наявній економічній системі, де стан та характер ринку визначають стан системи. При цьому і система, і ринок закономірно змінюються у часі, а їхня досконалість є функціональною та результуючою водночас. Звідси ринок, його досконалість та результативність, так само як ефективність функціонування – це детермінантний фактор досконалості та ефективності будь-якої економічної системи.

Список літератури:

1. Коуз Р. Г. Фирма, рынок и право/пер. с англ. Нью-Йорк: Телекс, 1991. 192 с. [in Russian].
2. Історія економічних вчень: підручник/Корнійчук Л. Я., Титаренко Н. О. та ін.; за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Титаренко. Київ: КНЕУ, 1999. 564 с. [in Ukrainian].
3. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского: Сочинение: в 2 т. Т. 2/пер. А. Гутермана. Москва: Мысль, 1991. 590 с. [in Russian].
4. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения: Избранное/пер. с англ. П. Ключин. Москва: Эксмо, 2007. 960 с. [in Russian].
5. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: в 3 т. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала/пер. И. И. Степанова-Скворцова. Ленинград: Политиздат, 1950. 794 с. [in Russian].
6. Кулишер И. М. История экономического быта Западной Европы. Т. 1–2. Челябинск: Социум, 2004. 337 с. [in Russian].
7. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире/пер. с англ. Санкт-Петербург: Унив. кн., 2001. 416 с. [in Russian].
8. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм: XV- XVIII вв. Т. 3. Москва: Мир, 1992. С. 550. [in Russian].
9. Шумпетер Й. А. История экономического анализа: в 3 т./пер. с англ.; под ред. В. С. Автономова. Санкт-Петербург: Эконом. шк., 2001. XI. III. 1664 с. [in Russian].
10. Фокин Н. И. Экономика: В начале было Слово. URL: <http://dictionary-economics.ru/word>. [in Russian].
11. Толковый словарь В. И. Даля. URL: <http://poiskslov.com/word>. [in Russian].

12. Толковый словарь русского языка/под ред. Д. Н. Ушакова. URL: <http://poiskslov.com/word>. [in Russian].
13. The Pocket Oxford Dictionary of Current English/Revised Eighth Edition. New York: Oxford University Press, 1996. P. 543. [in English].
14. Дудар Т. Г., Дудар В. Т. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2009. 246 с. [in Ukrainian].
15. Зомбарт В. Современный капитализм. Т. 2. Теория капиталистического развития. Москва: И. Н. Кушнерев и Ко, 1904. VI. 487 с. [in Russian].
16. Кэмпбелл Р. М., Стенли Л. Б. Экономикс: принципы, проблемы и политика: учебник/пер. с англ. 17-е изд. Москва: ИНФРА-М, 2009. XXVIII. 915 с. [in Russian].
17. Железнов В. Я. Очерки политической экономии: рынок/сост. А. А. Чухно. Киев: Україна, 1995. С. 135–147. [in Russian].
18. Саблук П. Т., Карич Д. Я., Коваленко Ю. С. Основы організації сільськогосподарського ринку. Київ: ІАЕ УААН, 1997. 139 с. [in Ukrainian].
19. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Соцэкгиз, 1962. 684 с. [in Russian].
20. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3 т. Москва: Прогресс-Универс, 1993. 1076 с. [in Russian].
21. Mill J. S. Collected Works of John Stuart Mill. Vol. 10. Essays on Ethics, Religion, and Society/edited by John M. Robson. London: Routledge and Kegan Paul. 1979. P. 413. [in English].
22. Большая Советская энциклопедия. 3-е изд. Москва: БСЭ, 1955. Т. 37. 522 с. [in Russian].
23. Українська радянська енциклопедія/ред. М. П. Бажан, О. І. Білецький, І. К. Білодід, В. Г. Бондарчук, П. А. Власюк та ін. Київ: Укр. радян. енциклопедії, 1963. С. 249. [in Ukrainian].
24. Рынок: учебник/упоряд. А. А. Чухно. Київ: Украина, 1995. 448 с. [in Russian].
25. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика/пер. с англ. Москва: Вильямс, 2000. 688 с. [in Russian].
26. Армстронг Г., Котлер Ф. Маркетинг/пер. з англ. Москва, 2001. 608 с. [in Russian].
27. Дем'яненко М. Я., Лузан Ю. Я., Саблук П. Т., Скупий В. М. Фінансовий словник-довідник. Київ: ІАЕ УААН, 2003. 555 с. [in Ukrainian].
28. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 3/редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2002. 954 с. [in Ukrainian].
29. Рибалкін В. О., Лазня І. В. Теорія власності. Київ: Логос, 2000. 279 с. [in Ukrainian].
30. Маневич В. О. О закономерностях становления рынка. Вопросы экономики. 1993. № 3. С.104. [in Russian].
31. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок. Челябинск: Социум, 2011. 394 с. [in Russian].
32. Джевонс У. С. Краткое сообщение об общей математической теории политической экономии. Вехи экономической мысли. Т. 1. Теория потребительского поведения и спроса/под ред. В. М. Гальперина. Санкт-Петербург: Экономическая школа, 2000. 380 с. [in Russian].
33. Крисальний О. В. Формування системи державної підтримки розвитку агропромислового виробництва в Україні. Економіка АПК. 1998. № 7. С. 8–11. [in Ukrainian].
34. Фридмен М. Количественная теория денег. Москва, 1996. 246 с. [in Russian].
35. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. Москва: Юрайт, 1986. 450 с. [in Russian].
36. Зайдель Х., Теммен Р. Основы учения об экономике. Москва: Дело ЛТД, 1994. 134 с. [in Russian].
37. Логоша Р. В. Формування постіндустріального ринку овочевої продукції в Україні: монографія. Вінниця: Вінн. обл. друкарня. 2017. 515 с. [in Ukrainian].
38. Veblen T. Essays in Our Changing Order. New Brunswick, NJ: Transaction, 1997. P. 251. [in English].
39. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики/пер. с англ. А. Н. Нестеренко. Москва: Начала, 1997. 192 с. [in Russian].
40. Ходжосон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории/пер. с англ. Москва: Дело, 2003. 464 с. [in Russian].
41. Харченко В. В. Функції бізнес-планування процесів сільськогосподарського виробництва. Вісн. Харків. нац. техн. ун-ту сільського господарства: Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК. Харків: ХНТУСГ, 2004. Вип. 32. С. 212–215. [in Ukrainian].
42. Галушко В. П., Гвідо Ван Хуленбрук, Ковтун О. А. Основы аграрной экономики: учебник. Київ: Вищ. освіта, 2003. 399 с. [in Ukrainian].
43. Logosha R. V., Kolesnik T. V. Formation, functioning and development feature of agricultural markets in Ukraine. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2019. №9. С. 7-18. [in English].
44. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства [глави з книги]/пер. В. Курганський. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. Київ: Либідь, 1996. С. 87–134. [in Ukrainian].
45. Шютц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии/сост. А. Я. Алхасов; пер. с англ. А. Я. Алхасова, Н. Я. Мазлумяновой; науч., ред. перевода Г. С. Батыгин. Москва: Общественное мнение, 2003, 336 с. [in Russian].

THE ROLE OF DIGITAL NUCLEAR ENERGY IN THE WORLD ECONOMY

Abstract. The article highlights the dominance of the digital economy and the great positive impact on the development of nuclear energy. In the new economy, the digital energy network or Internet energy market is already taking shape. A digital nuclear power plant always has accurate information about the status of all assets and equipment. Most importantly, digital NPPs will have all the hallmarks of a modern dynamic business. The analysis opens up opportunities to change the business model, reduce costs, and find new sources of revenue. Thus, over time, the construction of nuclear power plants will lead to the formation of a new generation of markets for products and services, in contrast to nuclear products.

Keywords: Nuclear power, nuclear power plant, International Energy Agency, 3D, Digital Nuclear Power Plant, “Harbor Research”, IT-systems, SAP S / 4HANA Enterprise Management - FLM, SAP Capital, SAP Product Life Management, SAP Visual Enterprise, SAP Enterprise Asset Management, SAP Mobile platform.

Nuclear energy, despite its conservatism, cannot be excluded from universal digitization. Fifteen years ago, not all of us had a cell phone, and some had to go to Internet cafes on a regular basis to get information. We couldn’t imagine an electricity meter connected to the internet. Ten years ago, only half of our population used laptops. Only a third of the population had access to the global Internet via mobile phones or personal computers. At that time, only 3% of the population used Smartphone, and even now the majority of the population in Uzbekistan does not know how to use the cloud (drob box).

Today, daily life and work look very different. Electric cars and electric buses are moving along the roads, “smart” electricity meters are being installed in new homes, and energy-saving lighting systems have appeared in offices. In short, despite its conservatism, the energy is changing along with the rest of the world.

Our planet is slowly transitioning to a digital economy; hence, the demand for electricity, natural gas and water will increase. The demand for clean and reliable energy supply will also increase. According to the International Energy Agency, global energy demand will grow by 151% by 2050, and this will be done taking into account the main scenario of economic development and energy saving [1].

These processes lead to the formation of a new energy-saving culture with the provision of appropriate technological support, both among energy producers and consumers. International consulting firm “McKinsey & Company” forecasts that by 2035, energy efficiency could increase by 43% and by rapid technology development by 70%. As a result, the world will give up 100 billion terajoules of excess energy, saving between \$ 600 billion and \$ 1.2 trillion [2].

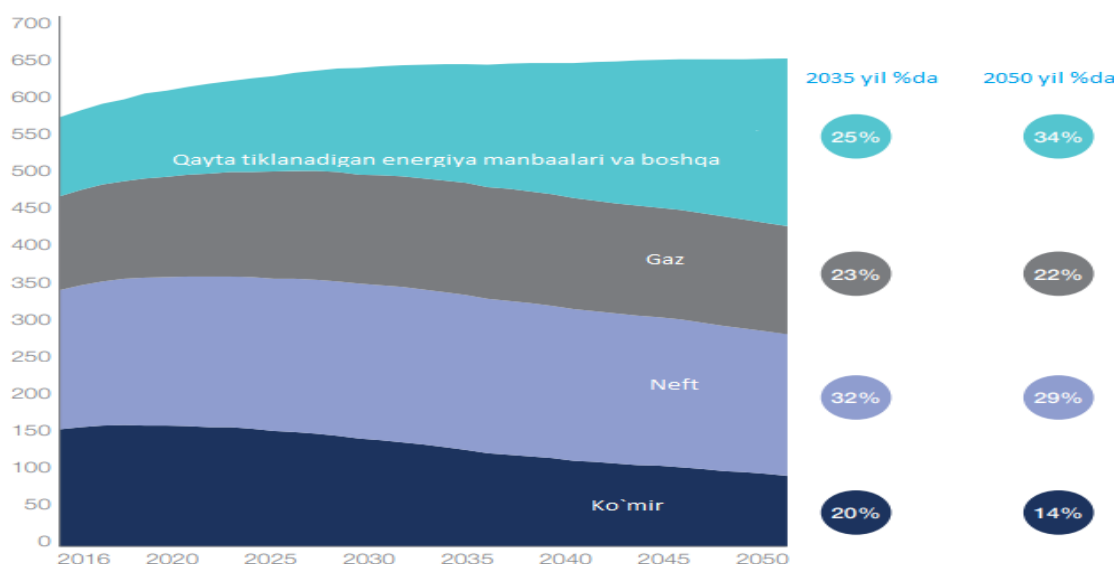

Figure 1. Demand for primary fuel energy (in millions of terajoules) [2]

These processes could create an interesting situation, which could lead to the emergence of new, conservative players in the global energy market, such as Uber or Google, who are not involved in this network. Traditional business models focused on the

generation and production of network assets are losing their relevance in the evolving digital economy. The market predicts rapid changes, decentralized growth of supply and demand.

In the new economy, the digital energy network or Internet energy market is already taking shape. All participants in this network: traditional energy companies, consumers and new players - are looking for real-time demand and supply of electricity, smart grid management and innovative collaboration with consumers. There are currently seven major technologies for digital nuclear energy, including:

1. M2M connections that develop the idea of sensors in power generation;
2. Processing big data to help plan, build and forecast trends;
3. Personnel mobility - the process from recruitment to maintenance and training of engineers;
4. Staff training, organization and design of events;
5. Keeping "smart" documents and journals;
6. Print 3D;
7. Management of the life cycle of the NPP, which has a digital copy of each building and equipment, which allows real-time analysis of its condition, early detection of problems and the use of predictive analysis.

Each of these seven technologies has "corrections" regarding the safety of nuclear power plants and their longevity. These technologies will lead to significant changes in the process of working in nuclear power plants, the labor market, production and marketing.

A digital nuclear power plant always has accurate information about the status of all assets and equipment. According to the US company "Harbor Research", by 2020, the power generation chain will use more than 7 billion devices connected to the Internet. Continuous monitoring of the data they record will change many day-to-day work processes, including nuclear power plants.

Accurate calculation - the book allows you to manage labor productivity at a new level. Detailed information about production leads to lower electricity prices, the opportunity to plan workload of employees, and increase the efficiency of investment returns.

The role of the engineer in the digital atom is growing. A French corporation specializing in IT consulting, system integration, business process outsourcing and server manufacturing. "Atos" estimates that over the next 25 years, nuclear power plants will need about 1.75 million new engineers [3].

Naturally, the share of personnel for existing IT systems, such as ERP (*Enterprise Resource Planning*) and modern technologies that are being introduced today, will be high. It will also lead to the formation of a labor market for specialists in the nuclear industry and key infrastructure.

Most importantly, digital NPPs will have all the hallmarks of a modern dynamic business. The analysis opens up opportunities to change the business model, reduce costs, and find new sources of revenue. Thus, over time, the construction of nuclear power plants will lead to the formation of a new generation of markets for products and services, in contrast to nuclear products.

What will happen in 2050 if each nuclear power plant sells "cloud" IT services to businesses based on its own data centers? In the digital economy, geographical boundaries are gradually blurring and it is much easier for technologically advanced participants in the nuclear market to enter the global market. Their activities are developed not only in cooperation with local authorities through the construction of nuclear power plants in foreign countries, but also through the reconstruction and maintenance of power plants.

Each country and each NPP has its own management culture and technology. In terms of automation, some businesses are more developed, while others are less developed. Today, in order not to lag behind other energy sectors, it is necessary to carry out the process of transformation in this sector. For this, the life expectancy of the NPP plays an important role.

During the life of nuclear power plants, i.e. during the design, construction, operation, modernization, decommissioning, it is necessary to work with many suppliers and partners. Working with each of them is documented in detail, and gradually a huge database is formed. In the traditional approach (telephone confirmation, email, paper document exchange), this leads to significant delays, multiple iterations, separation from actual work and deadlines, and increased costs. That is why today it is very important for every company to create a reliable information sharing system throughout the entire chain of business processes.

In the context of constant changes in the field of communications, it is necessary to achieve the integrity of engineering and commercial data. All participants in the process should interact in the same way. If the data is updated in one system, then all participants in the process must be aware of it at the same time. If this situation is analyzed, the postal system will lose its efficiency, lead to increased paperwork, and only electronic interconnection can provide the necessary integrity.

The world is on the brink of a fourth industrial revolution. While some companies are limited to data and experience in the field of the Internet, others are making full use of the level of knowledge achieved as a basis for the upcoming digital transformation. The bridge between today and tomorrow's digital day is modern IT solutions. The automated process management system, SARP (Automated System Design) and accounting data set obtained in real time should be immediately processed in analytical systems and, conversely, the recommendations based on the analysis should quickly reflect the work process.

All the changes described above are related to the modern management of the NPP based on the concept of Mechanical Life Management (FLM - Facility Lifecycle Management) - the concept of life expectancy management of the power plant, i.e. the interconnected processes at all stages from design to commissioning. prepares the plain for management. In fact, such an approach allows us to create a digital 3D model of NPPs.

This concept is closely integrated with many organizations (designers, government agencies, customers, suppliers) where we need to quickly exchange large amounts of data.

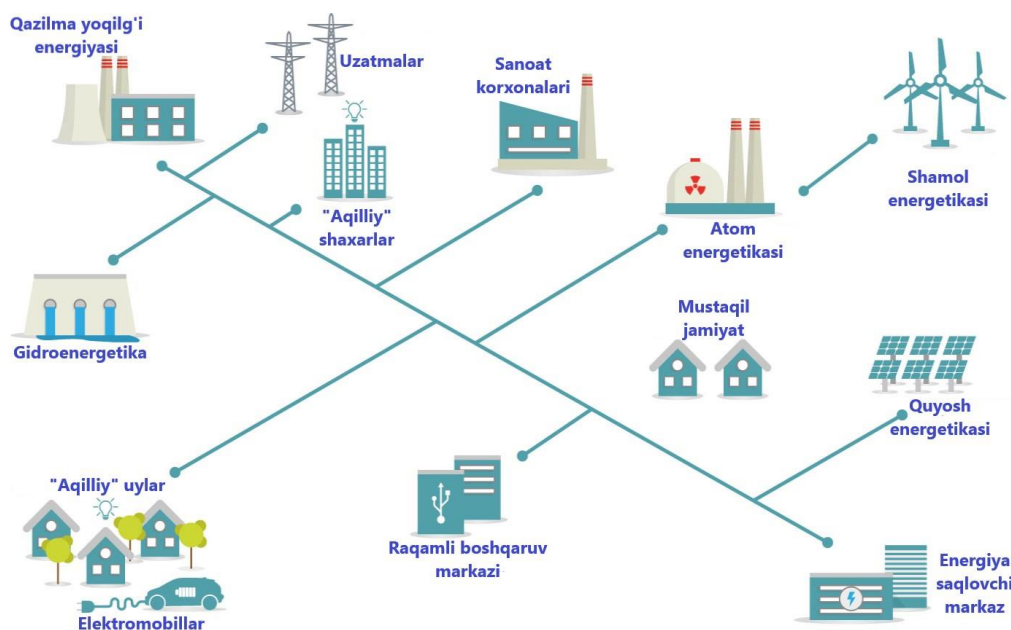

Figure 2. Elements of a digital energy system

Technically, the FLM concept is implemented in planned solutions integrated with 3D visualization, normative reference management, capital construction and operation, design system and many ancillary systems. Examples are the SAP product line: SAP S/4HANA Enterprise Management - FLM, SAP Capital project management, SAP product life management, SAP Visual Enterprise, SAP Enterprise Asset Management, SAP Mobile platform [4].

Accounting systems in a digital nuclear power plant are integrated with design systems to create digital engineering data. With this, the 3D model of a nuclear power plant combines all data sources, from SAPR and document creation tools to business-level systems. This digital engineering data increases the operational efficiency of assets. It is enriched and modified according to each stage during the life cycle. At the design stage, the 3D model of the NPP will be graphically enriched with project - planning, design and working documents, estimated cost estimates. In the schedule of the construction phase - construction and installation schedules, procurement of equipment and materials, contracts, information on the attraction of own funds, development and financing schedules, as well as execution and operation documents all is reflected. New materials and equipment for the NPP under construction will be purchased in conjunction with a 3D model of each floor and building.

The design of the digital model of the NPP at the operational stage includes its repair and maintenance schedules, technical maps, sensors and data obtained during the technical inspection, use of assets, planning their modernization, real value during operation, as well as the composition of assets filled in with information about changes.

Thus, the digital model integrates the flow of unstructured data in the asset management system

during the life cycle of assets, such as documents and drawings, as well as data from 3D projects, business systems, portals, information networks, sensors, technology-level systems. The system collects all the information about the NPP and the user is always able to refer to the primary source. All new technologies are applied in the digital power plant, the main of which is to manage the entire life cycle of the power plant. By 2050, nuclear power plants will develop and operate in a completely different world. By this time, many problems will be solved due to new technologies, for example, 1.3 billion people in the poorest countries of the planet will finally have access to electricity [5].

REFERENCES:

1. The digital transition in the electric power industry of Russia, edited by V.N. Knyaginina and D.V. Kholkina, Moscow, 2017.
2. Global Energy Outlook 2019: Database // https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Oil%20and%20Gas/Our%20Insights/Global%20Energy%20Perspective%202019/McKinsey-Energy-Insights-Global-Energy-Perspective-2019_Reference-Case-Summary.ashx
3. Improving performance and standardization technology for EDF Energy // <https://atos.net/wp-content/uploads/2017/02/atos-edf-energy-at-dungeness-case-study.pdf>
4. Normatov-information management // <https://terralink.ru/upravlenie-resursami-predpriyatiya/upravlenie-normativno-spravochnoy-informatsiy-sap-mdg/>
5. Nuclear energy: myths and reality, 2nd edition. Publisher: Representative of Foundation named after Henrikh Byollya in Ukraine and Ekoclub (Rovno).

Продіус О.І.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту
Одеський національний політехнічний університет,
Одеса, Україна

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Prodius O. I.

PhD. in Economics, associate professor,
head of the Department of Management,
Odessa National Polytechnic University
Odessa, Ukraine

PRACTICAL ASPECTS OF IMPLEMENTATION OF THE STRATEGY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Abstract. The article discusses methodological approaches to the innovative development planning of industrial enterprises in the context of the four poles of strategic management: internal coordination mechanism, incentive procedures, information system, decision-making structure. Based on the example of a industrial enterprise, the mechanisms for administering the process of innovative development strategic planning on a competency basis are analyzed and improved, which recognize the objective nature of integrating knowledge on strategic, innovative and investment management. It is proved that the strategic development of innovative development is a necessary component of the strategic management of an industrial enterprise in modern conditions, which is distinguished by a functional contour and tools. In the implementation of innovation, an analysis of the capabilities of a particular enterprise in terms of ensuring an effective, integrated and operational process of innovation is strictly necessary. These conditions become achievable due to the development of strategic planning and the creation of adaptive organizational structures, turn the innovation process at the enterprise into the main element in the development of the sustainable development strategy of the enterprise.

Key words: strategy, innovation, industrial enterprise, implementation, innovation strategy, management, sustainable development.

The problem statement. The world experience shows that favorable conditions creation for development and increasing efficiency of scientific and innovative activity is a priority task of the state innovation policy in developed countries, as the influence of scientific and technological and innovative spheres on the development and growth of the economic system acquires a decisive importance in modern times. The main mechanism for implementing the strategic goals of the state innovation policy is to stimulate scientific and innovation activity.

In all countries, innovative activities management and high innovational potential are the main factors for sustainable business development, enhancing their economic sustainability and market position. The most important factor of enterprises sustainable development is the high degree of efficiency of economic entities innovative activities, which is impossible without mastering high-tech processes and technologies, staff professionalism, innovative developments implementation in the industry. Innovative activities management promotes more efficient use of the enterprise resources and capabilities, enhances all business processes and provides prerequisites for the flexible response of the organization to the constant changes in the external environment [1-3].

The abovementioned defines the theoretical and practical significance of the problem of forming the sustainable development strategy in the aspect of

industrial enterprises innovative activities and indicates the relevance of the study.

Analysis of recent researches and publications.

The innovative development problems are reflected in numerous publications by both national and foreign researchers, which is due to the increasing importance of innovation as an important factor in supplying the economic and national security of the country. Among foreign researchers this problem was developed by Y. Shumpeter, B. Tvis, K. Frimen, R. Foster, E. Mensfield, M. Porter, P. Druker, R. Uoterman. Among the national scientists the issues of theoretical and applied aspects of innovation development were studied by V. Aleksandrova, Yu. Bazhal, V. Vasylenko, V. Heiets, V. Hrinov, M. Danko, O. Datsii, V. Denysiuk, S. Illiashenko, N. Krasnokutskaya, B. Malitskiy, O. Mendrul, S. Onyshko, M. Pashuta, I. Pavlenko, S. Filyppova, L. Fedulova, D. Chervanov and others.

But despite the breadth of innovation problems disclosure, there is still a number of unrevealed issues, especially the issue of the state encouragement to develop the innovative potential of the industry, its effective use in order to create sustainable opportunities for the country to strengthen its competitiveness and ensure a high level of national and economic security in the globalization processes context.

The mentioned scientists' works serve as a fundamental and form the scientific basis of mechanisms and procedures of the enterprises

innovative development implementation in the conditions of inclusive economic growth. However, the number of problems in relation to the consideration and effective mechanism introduction of enterprises innovative development implementation in the conditions of inclusive economic growth at the regional level remains incompletely solved, that is why there is a necessity of the detailed research of the proposed problem. These issues importance has led to the topic choice, the goal and our research objectives setting.

The aim of the study is the consideration and clarification of the main aspects of completion and implementation of the enterprise sustainable development strategy on the basis of its innovative activities.

To achieve this goal the following tasks are set and solved: to identify the factors influencing the innovative activity of the enterprise; to consider the main stages of formation of innovative strategy of development of the enterprise; develop recommendations for the formation and implementation of innovation strategy of the enterprise.

The main part. Given the strategic focus of Ukraine on the innovative type of development, the adaptation of enterprises to the new conditions of a market economy and its active reform are closely linked with innovation as a driving force of economic growth. A strategic view of the innovative activity of the enterprise allows to react to changes in time, to launch exactly the technology that will provide a serious advantage and bring a significant improvement in the company's position in the market. Therefore, it is the strategic approach to the functioning of

entrepreneurship that turns innovation into activity and a social factor of special importance.

The innovative development of the enterprise is influenced by many factors that promote or hinder the introduction of innovations. In most cases, it is advisable to divide them into two groups: external and internal factors. External factors include factors that affect the innovative development of the enterprise environment. Such factors include: the political situation in the country, the level of economic growth, the availability of external sources of funding, national and international legislation, tax policy, scientific and technological progress in the country, the environmental situation in the country and international environmental security programs, etc. [4-5].

Internal factors are the factors that influence the innovative development within the enterprise. These include: the goals of the organization, aimed at implementing strategic measures; innovative potential of the enterprise; availability of economic security specialists and relevant functional units. However, in the modern literature there are many attempts to systematize and classify the factors influencing the introduction of innovations in the enterprise. Carrying out the innovative development of the enterprise, it is necessary to determine what factors can slow down or accelerate the innovation process. Innovative enterprises need to assess the impact of these factors before deciding on the organization of innovation activities and the implementation of innovations in order to decide on the optimal way and tools for innovative development (Table 1).

Table 1.

Factors influencing the innovative activity of the enterprise

List of factors	Factors hindering innovation	Factors contributing to innovation
Technical and economic	Lack of sources of funding, weakness of material, technical and scientific base, high economic risk, lack of demand for products, outdated machinery and technology, low scientific and technical potential of the state, regions.	Availability of the necessary scientific potential, technical base, financial resources, development of competition and reduction of the life cycle of science-intensive goods, state support of innovation.
Organizational and managerial	Sustainable organizational structures, excessive centralization, lack of innovation strategy, indifference of managers to innovations, institutional closure, focus on established markets, lack of international scientific and technical cooperation.	Flexibility of organizational structures, democratic management style, formation of creative target groups, decentralization, qualified marketing, international scientific and technical cooperation, creation of innovation infrastructure.
Socio-psychological	Resistance to change, change of stereotypes, fear of uncertainty, low professional status of the innovator, lack of material incentives and conditions for creative work, outflow of scientific personnel.	Susceptibility to change, innovation, moral and material reward, the possibility of self-realization, a favorable psychological climate in the team, the development of conditions for creative work.
Information and communication	Insufficient information about innovations, sources of their development and dissemination, insufficient exchange of information for innovation management, closed and limited inter-sectoral relations, lack of	Ability to quickly obtain the necessary information, the correct choice of information channels, the acquisition of licenses, patents, know-how, the constant replenishment of the information fund of the enterprise, the expansion of horizontal information flows.

	sufficient protection of all types of ownership of information resources.	
Legal	Imperfection of the legal framework on innovation, protection of intellectual property.	Legislative measures (special benefits, laws) that encourage innovation.

Among the whole set of factors that form an innovation-friendly environment, we can distinguish those that are managed, dependent on the company, and unmanaged, to the influence of which the company must adapt its activities. The most important factors hindering the innovative activity of enterprises controlled by the enterprise are financial security and human resources. They are followed by uncontrolled factors of the first and second levels. This indicates that the success of innovation depends primarily on the company that creates and implements innovations, its owners, managers, professionals, workers and more.

Thus, the development of an innovation development strategy should be based on strategic management decisions, such as future-oriented, constant changes in the environment and associated with the involvement of significant material resources, extensive use of intellectual potential.

The innovative strategy formation involves defining the goals of the enterprise development on the assessment basis of its resource potential, competitive status of the enterprise itself and its products, the economic development cycle, scientific and technological progress tendencies. The innovative strategy formation is the definition of the main

directions of innovative activities development, covering the enterprise potential, its position in the market, the factors influence of the external and internal environment in the conditions of uncertainty.

Management decisions-making on the particular innovative strategy development are different for each organization and are determined not only by the general characteristics, but also by specific factors of a particular organization activities. These features should be taken into account at each stage of the specific innovative strategies formation [5-6].

Based on the assumption that the innovative strategy development and implementation is a sequential process, it is customary to distinguish the stages of the innovative strategy formation and implementation. The number and structure of the innovative strategy development stages process may vary depending on the individual characteristics of the individual enterprise (industry affiliation, size ownership, enterprise management system). For example, the Figure 1 shows the stages of the process of forming and implementing the innovative development strategy relative to an industrial enterprise [3].

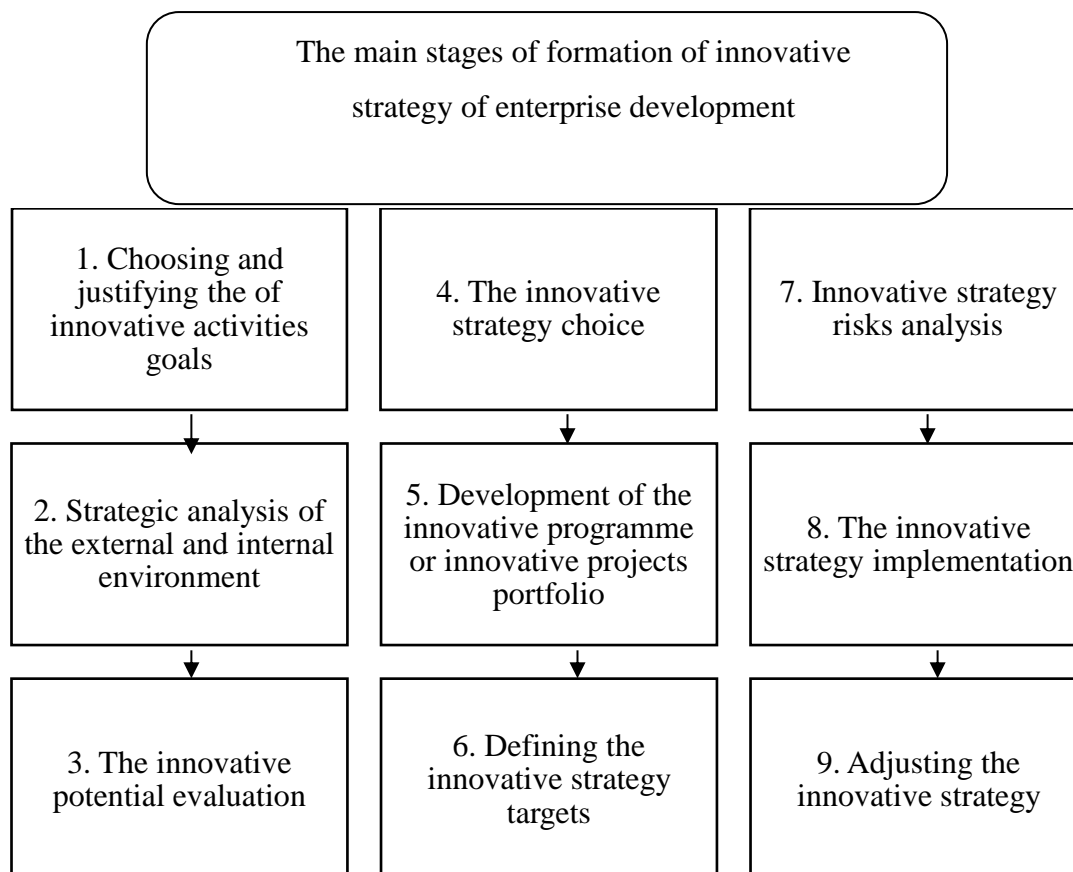

Fig. 1. The main stages of formation of innovative strategy of enterprise development

In organizational and methodological support of this process implementation, it is necessary to form an organizational structure for managing the innovative activities and to compare it with the management structure and the enterprise general management, to form a system of external relations with partners, consumers and other stakeholders.

In terms of content, the strategy of innovative development takes into account the main basic processes in the organization and in its external environment, the possibility of increasing the innovative potential of the organization. Strategy development includes the process of analysis and determination of strategic landmarks in the market, which are adjusted and reflected in the form of various strategic programs and projects. Innovation goal as a component of general strategic goals is the desired result of the enterprise in the form of a certain innovation, which is implemented in a limited time with limited resources and aimed at radical development of the enterprise. Therefore, the definition of innovation goals, which allows you to direct the strategic innovation solution to perform specific tasks related to the activities of the enterprise, should be made with the awareness of management of the internal opportunities presented by the existing innovation potential.

It should be noted that in organizing the transition process to a new strategic position, compliance with two conditions is mandatory: the solution that is fully justified and consistent with the «old» and the new strategic provisions. After the strategic position final change, the process of designing the innovative strategy is repeated. The requirements for a successful innovative strategy are outlined as follows: it should contain clear guidelines and time-frames, be flexible, be supported by organizational design and correlate with an overall corporate strategy. The key to success of an innovative strategy is its continuous improvement.

At present, it is important for the enterprise not only to achieve the objectives in certain areas of its specialization, but also to ensure sustainable development - a key advantage, on the basis of which the most effective use of the enterprise innovative potential and, consequently, its innovative activities successful implementation is possible. An enterprise focused on maximizing the results of the technologies and new products that are being created should develop the staff competencies not only in scientific and technical developments, but also in other areas directly related to the innovations creation and their implementation in the market, such as manufacturing, finance, marketing and customer relationships. In order to these competencies of the enterprise employees will bring the most benefits in the form of perspective and profitable innovative projects, it is necessary not only to hire professionals, train and improve their skills, to effectively manage functional divisions - to maximize the employees' innovative capabilities it is necessary to organize them in formal or informal inter-functional teams, working in which they will be able to combine

their efforts, that will lead to the synergy effects and greater efficiency of their innovative activities.

The creation of such teams at the enterprise will solve a number of existing problems, in particular, to coordinate the activities of departments related to innovation, to optimize the interaction of different services of the enterprise and to establish information exchange between them. The strategy of innovative development of the enterprise can be supplemented by a well-known strategy of mergers and acquisitions. It can be used by an enterprise to conquer new markets and expand its impact on those with less risk than other active strategies.

The large industrial enterprise that can combine its production with small-scale manufacturers of similar products, which have smaller, but sometimes quite attractive, market share. Based on well-established production processes and combining the innovative capabilities of subsidiaries with their own, the enterprise could implement them in new outputs.

In order to improve the quality of innovative activities organization of the enterprise, it is necessary to create a separate system of innovations management. This can be done by establishing scientific-technical and research-and-development centre, or, as is currently practiced, the enterprise can actively cooperate with the research university to attract highly qualified specialists or transfer part of the authority to implement the innovative strategy [3-6].

Innovative strategy effective management means, first of all, involvement and close interaction of all services, departments, laboratories and workshops of the given enterprise in order to coordinate innovative activities. The best option is to create a separate structural unit, consisting of experienced employees of the given enterprise and attracted new employees of the relevant qualification, which would be engaged only by organization and coordination of innovative activities.

It is possible to form a successful strategy of sustainable development on the basis of innovative activities by introducing a radically new form of innovative activities organization – an internal risk enterprise, which is often called a venture unit. The problem solution lies in the creation within the organizational structure of the enterprise independent managed units engaged in high-risk radical innovations, financed by a special fund - the production unit budget, which is more interested in innovations. The venture units coordination is performed at the highest level of management on the basis of their activities coordination with the strategic direction of enterprise innovative activities. As practice shows, venture units are more effective to build on the basis of a matrix structure consisting of specialists target groups in various industries.

It should be noted that scientific and technological progress and the requirements of the modern market encourage enterprises to develop and introduce innovations in all fields of activities in order to adapt to the constantly changing conditions of the business environment not only upon storage, but also with increasing competitiveness.

Conclusions. Thus, it is advisable for industrial enterprises to switch to a new integrated system for managing the innovation process as an independent object of management, which implies: creation of top-level enterprise management specialized formations and units in the form of working groups to develop innovative enterprise policies; the allocation of target project teams to develop new products; the formation of venture units and funds to stimulate innovation; Organization of consulting assistance in the field of innovations; creation of special industry laboratories on the problems of mastering new technology.

Best practices of companies indicate that innovation can be managed both centrally and decentrally and occupy various places in the organizational and corporate structure. In many cases, it is advisable to create a unit that fully manages innovation. A special unit in the organizational structure of the company, which is responsible for innovation, allows you to more effectively manage innovation. When carrying out innovative activities, it is strictly necessary to analyze the capabilities of a particular enterprise in terms of ensuring an efficient, integrated and operational process of innovations implementations. These conditions become achievable due to the strategic planning development and the adaptive organizational structures creation that transform the innovative process at the enterprise into a

major element in the exploitation of the enterprise sustainable development strategy.

REFERNCES

1. Bondarenko S.A. Modern principles of formation of the mechanism of innovative development of the industrial enterprise. Bulletin of socio-economic research. 2015. № 1. № 56. S. 129–136.
2. Ilyashenko S.Yu. Marketing of innovations and innovations in marketing: monograph / S.Yu. Ilyashenko / ed. S.M. Ilyashenko. - Sumy: VTD "University Book", 2008. - 615 p.
3. Concepts of innovative development of entrepreneurship: [Monograph] / For general. ed. Doctor of Economics, Prof. Khrapkina V.V.; National University "Kyiv-Mohyla Academy". Kyiv: Interservice, 2018. 263 p.
4. Filippova S.V. Innovative strategies and innovative technologies / S.V. Filippova, V.A. Saadzhan, V.Y. Vasilieva // Economic Journal of Odessa Polytechnic University. 2018. № 1 (3). Pp. 49-61.
5. Yastremskaya O.M., Demchenko G.V. Activation of innovative activity of enterprises: monograph. Kharkiv: FOP Liburkina L.M., 2018. 232 p.
6. Jejula V.V. Innovative activity as a factor of enterprise competitiveness. Investments: practice and experience. 2017. № 4. S. 5–8.

УДК 650.41 (477.55)

Rogovaja N.V.

*Kandydat nauk ścisłych (inżynier), profesor nadzwyczajny,
Wydział Hotelarstwa, Restauracji i Ośrodków Biznesu,
Poltawski Uniwersytet Ekonomii i Handlu,
Poltawa*

Volodko O.V.

*Kandydat nauk ścisłych (inżynier), profesor nadzwyczajny,
Wydział Hotelarstwa, Restauracji i Ośrodków Biznesu,
Poltawski Uniwersytet Ekonomii i Handlu,
Poltawa*

KOMUNIKACJA JAKO NARZĘDZIE DO KONKURENCYJNOŚCI PRZEDSIĘBIORCZOŚCI HOTEL UKRAINY

Rogovaya Nataliya

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Hotel,
Restaurant and Resort Business of the Higher Educational Institution of Ukoopsoyuz
"Poltava University of
Economics and Trade",
Poltava*

Volodko Olha

*Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Hotel,
Restaurant and Resort Business of the Higher Educational Institution of Ukoopsoyuz
"Poltava University of
Economics and Trade",
Poltava*

COMMUNICATION AS A TOOL FOR COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES HOTEL UKRAINE

Adnotacja. Aby zbadać podstawowe tendencje rozwoju polityki komunikacyjnej przedsiębiorstw branży hotelarskiej na Ukrainie. Ustal najskuteczniejsze i najskuteczniejsze mechanizmy realizacji celów polityki marketingowej. Zidentyfikuj potencjał wzrostu narzędzi polityki komunikacyjnej w celu zwiększenia konkurencyjności hoteli i innych obiektów noclegowych.

Summary. To study the main tendencies of the development of the communication policy of the hotel industry enterprises of Ukraine. Establish the most effective and most effective mechanisms for realizing the objectives of marketing policy. Identify the growth potential of communication policy tools to increase the competitiveness of hotels and other facilities.

Słowa kluczowe: polityka komunikacyjna, przemysł hotelarski, reklama hotelowa, międzynarodowe wystawy turystyczne, strona internetowa.

Key words: communication policy, hotel industry enterprises, hotel advertising, international tourist exhibitions, website.

Analiza podstawowych badań i publikacji.

Podstawą teoretyczną i metodologiczną badań nad polityką komunikacji marketingowej w przedsiębiorstwach, zarządzaniem procesami komunikacji, określaniem miejsca komunikacji w systemie zarządzania przedsiębiorstwem są prace autorów zagranicznych i krajowych, takich jak GG Gerasimchuk, S. Moriarty, J. Burnet, F. Kotler, Lamben J.-J., Lukyanets T. I., R. B. Nozdreva, Tsigichko L. I., Noritsina N. I., Pryymak T. O., i in.

Zarys głównego materiału badawczego.

Polityka komunikacyjna branży hotelarskiej jest postrzegana jako skuteczna dźwignia komunikacji między producentem (hotelem) a konsumentem (nabywcą usług hotelowych). W procesie kształtowania polityki marketingowej ważne jest nie tylko stworzenie konkurencyjnego produktu, ustalenie cen odpowiadających potrzebom rynku, ale także dostarczenie konsumentowi końcowemu szczegółowych i dogłębnych informacji o produkcie hotelowym, jego wartościach i właściwościach konsumenckich.

Polityka komunikacyjna branży hotelarskiej jest celowym, ekonomicznie uzasadnionym procesem przekazywania informacji o produkcie (usłudze) i jego wartości konsumentowi za pośrednictwem różnych kanałów, aby stworzyć chęć zakupu określonego produktu lub usługi. Analiza polityki komunikacyjnej powinna rozpocząć się od najskuteczniejszych środków komunikacji - reklamy. Należy zauważyć, że struktura rynku reklamy hotelowej, ze względu na niską rentowność, wąski segment konsumentów ma nieco zmodyfikowany schemat - niski udział reklamy telewizyjnej i radiowej, duża część budżetu reklamowego należy do mediów drukowanych i rosnąca rola reklamy internetowej we wszystkich jej obszarach Zrobiłem

Światowy kryzys finansowy negatywnie wpłynął na dynamiczny i rentowny rynek reklamowy. Budżety marketingowe większości krajowych firm hotelarskich przeszły znaczne korekty w celu optymalizacji kosztów reklamy.

W oparciu o ten model opracowanie strategii komunikacji powinno składać się z następujących kroków: Ocena sytuacji: identyfikacja potencjalnych zagrożeń i szans. Oceniając sytuację, należy skupić się na czynnikach wpływających na skuteczność hitów marketingowych. Komunikacja marketingowa może rozwiązać problemy związane z wizerunkiem,

relacjami z klientami, postrzeganiem produktu hotelowego lub rozpowszechnianiem informacji na jego temat. Wyznaczanie celów: Cele komunikacyjne można planować z naciskiem na stopień wpływu strategii rozwoju na konsumenta. Cele komunikacji marketingowej są zazwyczaj wyszczególnione w następujących obszarach: budowanie świadomości; osiągnięcie zrozumienia; zapewnianie zmian w stosunku do produktu i jego postrzegania; osiągnięcie zmian w zachowaniu konsumentów; wzmocnienie wcześniejszych decyzji. Opracowanie strategii marketingowej i wybór docelowych odbiorców. Docelowi odbiorcy są określani dla określonych działań komunikacyjnych. Grupa docelowa jest znacznie szersza niż rynek docelowy.

Analizując rynek reklamowy branży hotelowej, widać wyraźną tendencję do spadku liczby wszystkich rodzajów reklam. Zatem w szczególności reklama przedsiębiorstw hotelarskich w telewizji regionalnej spadła najbardziej o 70%, na pojazdach o 55%, a reklama zewnętrzna i wewnętrzna obiektów noclegowych spadła o 50% każda. Media drukowane i teatry w kinach znacznie spadły w reklamach hotelowych. Jednocześnie dzięki optymalizacji kosztów nastąpił znaczny wzrost o 70% w reklamie umieszczania w Internecie we wszystkich jej przejawach. Ogólnie należy stwierdzić, że zgodnie z licznymi prognozami ekspertów ekonomicznych i przeprowadzonymi ankietami dyrektorów marketingu obiektów noclegowych wskazuje, że rynek reklamy i komunikacji usług hotelowych w 2016 r. Spadnie o 37% z 524,4 mln UAH. do 328,8 milionów hrywien świadczono usługi reklamowe.

Promowanie produktu hotelowego za pośrednictwem kanałów telewizyjnych jest jednym z najbardziej kosztownych elementów w budżecie marketingowym firmy hotelarskiej. Biorąc pod uwagę koszt tego rodzaju reklamy, który wynosi od 3500 UAH. na 15 sekund klipu na kanałach drugiej dziesiątki, a nie w prime time i do 30 000 UAH. w najlepszych kanałach ratingowych w czasie największej oglądalności tylko tego typu reklamy mogą korzystać z hoteli międzynarodowych sieci hotelowych lub tych obiektów przy wsparciu silnego kapitału finansowego. Biorąc pod uwagę ten czynnik, należy stwierdzić, że reklama umieszczania w telewizji nie jest rozpowszechniona.

Kolejnym ważnym elementem polityki komunikacyjnej branży hotelarskiej jest udział w

wystawach. Wystawy, targi i festiwale stają się coraz bardziej skuteczną dźwignią komunikacji między uczestnikami rynku hotelowego - przedsiębiorstwami hotelarskimi, operatorami turystycznymi, samymi konsumentami usług, a nawet rządem. Ostatnio eksperci i hotelarze zauważyli ważną rolę promowania hotelu usługi online. Tak więc, według badań, stwierdzono, że turystyka i hotele odpowiadają za 19% wyszukiwań przeprowadzanych w głównych wyszukiwarkach - google.com, yandex.ru, yahoo.com, bigmir.net. Tak więc, według firmy konsultingowej Burst Media, dwie trzecie użytkowników Internetu, którzy planowali i planują kolejną podróż, opracują swój plan podróży przez sieć i odpowiednio zarezerwują hotele online. Jednocześnie stwierdzono, że dla 49% z nich Internet jest podstawowym źródłem informacji.

Z tego powodu posiadanie strony internetowej staje się coraz bardziej efektywnym kanałem komunikacji dla firm hotelarskich. Obecnie, przed podróżą, rezerwacją hotelu, konieczne jest, aby konsument zbadał produkt hotelowy, jego zalety, ocenił atrakcyjność konkurenta i przeczytał komentarze gości, którzy już odwiedzili ten hotel. Pod tym względem witryna firmy hotelowej pełni na tym etapie nie tylko funkcję wprowadzania i prezentowania produktu, ale także funkcję komunikacji z otoczeniem zewnętrznym (oczekiwania konsumentów, oferty konkurencji, miejsce po obsłudze sprzedażowej itp.). Firma hotelarska, która nie ma własnej strony internetowej, nie wzbudzi zaufania i lojalności klientów.

Należy zauważyć, że powyższe cechy nie są typowe dla zdecydowanej większości branży hotelarskiej, a wiodące hotele kategorii **** i ***** prawie spełniają wymagania niezbędne do utworzenia strony internetowej jako kompletnego kanału komunikacji.

УДК 368.91

Wnioski Podsumowując, należy zauważyć, że polityka komunikacyjna odgrywa bardzo ważną rolę w polityce marketingowej ukraińskich przedsiębiorstw hotelarskich. Można wyróżnić następujące główne cele polityki komunikacyjnej: zapewnienie skutecznej wymiany informacji między podmiotami a podmiotami zarządzającymi; poprawa relacji między osobami w procesie wymiany informacji; tworzenie kanałów informacyjnych do wymiany informacji między poszczególnymi pracownikami i grupami oraz koordynacja ich zadań i działań; regulacja i racjonalizacja przepływów informacji.

ŹRÓDŁA I LITERATURA

1. Roglev H.Y. Podstawy zarządzania hotelem: Rozdział 11. Marketing hotelu [zasoby elektroniczne]. - Tryb dostępu: http://tourlib.net/books_eng/roglev11-13.htm
2. Polityka komunikacji w sieci hotelowej [Zasoby elektroniczne]. - Tryb dostępu: http://mirznanii.com/info/komunkatsyna-politika-gotelnikh-lantsyugv_142678
3. Polityka komunikacyjna jako skuteczne narzędzie zwiększania konkurencyjności przedsiębiorstw hotelowych [zasoby elektroniczne]. - Tryb dostępu: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=391>
4. Znaczenie komunikacji w systemie zarządzania organizacją [Zasoby elektroniczne]. - Tryb dostępu: <http://yak.vlynko.com/?p=1824>
5. Polityka komunikacji [Zasoby elektroniczne]. - Tryb dostępu: http://pidruchniki.com/1767092141764/marketing/komunikatsiyana_politika
6. Marketing międzynarodowy: polityka komunikacji [zasoby elektroniczne]. - Tryb dostępu: <http://library.if.ua/book/21/1656.html>

Сартова Рысты Бозманаевна

*кандидат экономических наук, доцент
Факультет «Экономика и бизнес»,
кафедра «Бухгалтерский учет и финансы»
Алматинский технологический университет
город Алматы Казахстан*

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ ЖИЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Sartova Rysty

*Candidate of Economic Sciences
assistant professor
Faculty of Economics and Business,
Department of Accounting and Finance
Almaty Technological University
Almaty city*

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF LIFE INSURANCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация. В данной статье анализируется состояние рынка страхования жизни в Республике Казахстан по таким основным показателям деятельности страховых компаний, как страховые премии и страховые выплаты. Развитию данного рынка препятствует ряд проблем, разрешение которых лежит в области совершенствования действующего законодательства, в том числе и в налогообложении, государственно-частного партнерства, разработки новых страховых продуктов.

Annotation. This article analyzes the state of the life insurance market in the Republic of Kazakhstan based on such key indicators of insurance companies as insurance premiums and insurance payments. The development of this market is hampered by a number of problems, the resolution of which lies in the area of improving current legislation, including taxation, public-private partnerships, and the development of new insurance products

Ключевые слова. Страхование жизни, аннуитетное страхование, общее страхование, страховые премии, страховые выплаты, онлайн-страхование, льготное налогообложение, «Unit-Linked», страховая культура.

Keywords. Life insurance, annuity insurance, general insurance, insurance premiums, insurance payments, online insurance, preferential taxation, Unit-Linked insurance culture.

Страхование жизни представляется одним из распространенных видов страховой деятельности в развитых государствах, где на удельный вес которого относится от 37% до 78% собираемых премий хозяйствующих субъектов данной сферы и преобладающее большинство заключенных договоров страхования [6]. В Республике Казахстан, как в развивающейся стране, формирование эффективного рынка страхования жизни происходит медленно, так как данный вид страхования большой популярностью среди граждан республики пока не пользуется.

В соответствии с действующим законодательством Казахстана, регулирующим отношения в страховой сфере, страхование жизни, как отрасль, относящаяся к добровольному личному страхованию, непосредственно дифференцируется на классы: «страхование жизни» и «аннуитетное страхование». В свою очередь, аннуитетное страхование подразделяется на договоры пенсионного аннуитета, которые заключены согласно Закону РК «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» [2], договоры аннуитета, заключенные согласно Закону РК «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» [4], и иные виды аннуитетного страхования. При этом само понятие аннуитет подразумевает под собой право физического лица, приобретаемое по заключенному договору со страховой компанией, на получение регулярных выплат при наступлении времени, согласованного ранее, или же определенных событий, также указанных в договоре.

На начало 2018 года в Казахстане функционировали 7 страховых организаций,

ведущих страхование жизни. Законом РК «О страховой деятельности» [3] запрещается совмещение лицензий по страхованию жизни и общему страхованию. Исключения составляют: по добровольному личному страхованию – страхование на случай болезни и страхование от несчастных случаев; по обязательному страхованию – страхование работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей (ОСРНС). Следует сказать, что небольшое количество действующих life-страховщиков в стране можно объяснить, в первую очередь, неразвитостью самого рынка страхования жизни, а также достаточно высокими требованиями Национального банка РК, как регулятора, по капитализации организаций страхования (минимальный размер уставного капитала вновь формируемого хозяйствующего субъекта по отрасли СЖ – 1,5 млн. месячных расчетных показателей (МРП) – 3,6 млрд. тенге) [5]. Здесь, впрочем, стоит принять во внимание и специфику рассматриваемой сферы, которая, в отличие от имущественных видов страхования, характеризуется повышенным уровнем выплат и, соответственно, сравнительно небольшой доходностью страховых операций. Вместе с тем в настоящий момент рынок страхования жизни представляется весьма перспективным для казахстанских страховщиков как раз из-за имеющегося потенциала.

Одним из важнейших показателей положения дел на казахстанском страховом рынке является объем поступлений страховых премий от всех действующих страховщиков в отрасли страхования жизни, который за период 2013-2017 гг. имел следующую динамику [7] (табл. 1).

Структура и динамика страховых премий организаций страхования РК по страхованию жизни за 2013-2017 гг.

млн. тенге

№ п/п	Наименование показателя	2013	2014	2015	2016*	2017*	2017 в % к 2013
1	АО «ДК Народного Банка Казахстана по страхованию жизни «Халык-Life»						
1.1	Страховые премии по отрасли «страхование жизни»	7376,2	8781,0	12654,8	13878,8	25367,6	в 3,4 раза
1.2	Страховые премии по страхованию от несчастных случаев	202,2	933,9	1573,6	2286,3	2760,0	в 13,6 раза
1.3	Страховые премии по страхованию на случай болезни	6,3	100,7	482,2	136,7	29,4	в 4,7 раза
1.4	Страховые премии по ОСРНС	1940,5	1794,2	4306,7	7653,2	8512,2	в 4,4 раза
	Итого:	9525,2	11609,8	19017,3	23955,0	36669,2	в 3,8 раза
2	АО «КСЖ «НОМАД LIFE»						
2.1	Страховые премии по отрасли «страхование жизни»	8051,9	8494,4	9917,2	9919,7	15024,8	186,6
2.2	Страховые премии по страхованию от несчастных случаев	0,4	23,9	368,7	373,2	26,1	в 65, 2 раза
	Продолжение табл. 1 на стр. 3						
2.3	Страховые премии по страхованию на случай болезни	-	-	-	-	-	-
2.4	Страховые премии по ОСРНС	10245,0	12428,1	8684,7	7118,2	7780,0	75,9
	Итого:	18297,3	20946,4	18970,6	17411,1	22830,9	124,8
3	АО «КСЖ Казкоммерц-Life» (ДО АО ««Казкоммерцбанк»)						
3.1	Страховые премии по отрасли «страхование жизни»	11062,1	4409,7	7557,2	8303,2	7928,6	71,6
3.2	Страховые премии по страхованию от несчастных случаев	65,0	44,1	39,0	31,4	14,8	умен. в 4,4 раза
3.3	Страховые премии по страхованию на случай болезни	-	-	-	-	16,5	X
3.4	Страховые премии по ОСРНС	1497,0	1664,7	4664,0	5106,6	4099,6	в 2,7 раза
	Итого:	12624,1	6118,5	12260,2	13441,2	12059,5	95,5
4	АО «Компания по Страхованию Жизни «Европейская Страховая Компания»						
4.1	Страховые премии по отрасли «страхование жизни»	18060,7	15061,8	14770,3	14957,3	12423,5	68,8
4.2	Страховые премии по страхованию от несчастных случаев	1023,2	50,3	701,8	954,9	1549,3	151,4
4.3	Страховые премии по страхованию на случай болезни	-	-	-	-	-	-

4.4	Страховые премии по ОСРНС	-	-	-	-	-	-
	Итого:	19083,9	15112,1	15472,1	15912,2	13972,8	73,2
5	АО «КСЖ Государственная аннуитетная компания»						
5.1	Страховые премии по отрасли «страхование жизни»	5690,0	5023,0	4268,0	1143,1	729,7	умен. в 7,8 раза
5.2	Страховые премии по страхованию от несчастных случаев	0,044	0,032	0,026	0,2	0,073	165,9
5.3	Страховые премии по страхованию на случай болезни	-	-	-	-	729,8	X
5.4	Страховые премии по ОСРНС	-333,9	648,8	693,8	970,5	2029,5	X
	Итого:	5356,1	5671,8	4961,8	2113,8	2759,3	51,5
	Продолжение табл. 1 на стр. 4						
6	АО «КСЖ «Standard Life»						
6.1	Страховые премии по отрасли «страхование жизни»	2190,9	1602,5	3938,0	5737,8	3346,0	152,8
6.2	Страховые премии по страхованию от несчастных случаев	2,4	5,2	0,2	0,1	0,091	умен. в 26,4 раза
6.3	Страховые премии по страхованию на случай болезни	0,016	-	-	-	-	X
6.4	Страховые премии по ОСРНС	870,0	796,0	1678,4	2516,9	2523,7	в 2,9 раза
	Итого:	3062,4	2403,7	5616,6	8254,8	5869,8	191,7
7	АО «КСЖ «Азия-Life»**						
7.1	Страховые премии по отрасли «страхование жизни»	-	-	1939,2	1798,7	1384,6	71,4
7.2	Страховые премии по страхованию от несчастных случаев	-	-	0,5	90,6	7,8	в 15,6 раза
7.3	Страховые премии по страхованию на случай болезни	-	-	-	0,2	2,2	в 11 раз
7.4	Страховые премии по ОСРНС	-	-	1486,4	2215,7	2782,3	187,2
	Итого:	-	-	3426,1	4105,2	4176,9	121,9

Составлено по данным Нацбанка РК

Примечания: * Страховые премии, принятые по договорам страхования (перестрахования) отображены за вычетом расходов, сопряженных с расторжением договоров страхования (перестрахования).

** Функционирование АО «КСЖ «Азия-Life» началось в 2015 году, поэтому динамика деятельности компании указана за 3 года.

Анализ табл. 1 показывает, что самую стабильно положительную динамику демонстрирует страховая компания АО «ДК Народного Банка Казахстана по страхованию жизни «Халык-Life», которая в разы улучшила свои показатели в 2017 году, по сравнению с 2013 годом. К примеру, объем страховых премий по отрасли «страхование жизни» увеличился в 3,4 раза, а страховые премии по ОСРНС – в 4,4 раза.

Значительный прирост премий по страхованию жизни наблюдался в 2017 году. При этом удельный вес премий по классу «страхование жизни» к общему объему последних, у данного хозяйствующего субъекта, составляет почти 70%. Следующими страховыми организациями, которые можно отметить, являются АО «КСЖ «НОМАД LIFE» и АО «КСЖ «Standard Life», страховые премии которых по отрасли «страхование жизни»

увеличились за пятилетний период на 86,8% и 52,5%, соответственно. Доля страхования жизни в общем объеме премий у «НОМАД LIFE» составляет 65,8%, а у компании «Standard Life» – 57%. Остальные хозяйствующие субъекты страхового рынка имеют неудовлетворительные результаты своей деятельности, что говорит о наличии определенных проблем в рассматриваемом сегменте. Анализ показывает, что только у АО «Компания по Страхованию Жизни «Европейская Страховая Компания» преобладает доля класса «страхование жизни». Вместе с тем данная организация за исследуемый период продемонстрировала плохую результативность.

Отметим, что почти все страховые компании по страхованию жизни имеют хорошую

финансовую подпитку за счет поступлений платежей от обязательного страхования работника от несчастных случаев при выполнении им трудовых (служебных) обязанностей. Так, в 2017 году удельный вес ОСРНС в общем объеме страховых премий указанных организаций составлял: АО «КСЖ Государственная аннуитетная компания» – 73,5%, АО «КСЖ «Азия-Life» – 66,6, АО «КСЖ «Standard Life» – 43, АО «КСЖ Казкоммерц-Life» (ДО АО ««Казкоммерцбанк») и АО «КСЖ «НОМАД LIFE» – 34, АО «ДК Народного Банка Казахстана по страхованию жизни «Халык-Life» – 23,2%.

Структура страховых выплат организаций по страхованию жизни в целом повторяет ситуацию со страховыми премиями [7] (табл. 2).

Таблица 1.

Структура и динамика страховых выплат организаций страхования РК по страхованию жизни за 2013-2017 гг.

млн. тенге

№ п/п	Наименование показателя	2013	2014	2015	2016	2017	2017 в % к 2013
1	АО «ДК Народного Банка Казахстана по страхованию жизни «Халык-Life»						
1.1	Страховые выплаты по отрасли «страхование жизни»	2296,0	1535,6	2148,5	1961,4	2700,7	117,6
1.2	Страховые выплаты по страхованию от несчастных случаев	59,4	38,3	15,8	100,6	211,1	в 3,6 раза
1.3	Страховые выплаты по страхованию на случай болезни	2,8	37,1	347,7	192,0	47,1	в 16,8 раза
1.4	Страховые выплаты по ОСРНС	266,8	510,0	369,9	233,0	693,3	в 2,6 раза
	Итого:	2625,0	2121,0	2881,9	2487,0	3652,2	139,1
2	АО «КСЖ «НОМАД LIFE»						
2.1	Страховые выплаты по отрасли «страхование жизни»	931,8	1468,7	2675,5	2691,1	3470,2	в 3,7 раза
	Продолжение табл. 2 на стр. 6						
2.2	Страховые выплаты по страхованию от несчастных случаев	-	0,5	10,4	419,2	191,6	X
2.3	Страховые выплаты по страхованию на случай болезни	-	-	-	-	-	X
2.4	Страховые выплаты по ОСРНС	1817,4	2467,6	1923,5	1225,1	1286,4	70,8
	Итого:	2749,2	3936,8	4609,4	4335,4	4948,2	180,0
3	АО «КСЖ Казкоммерц-Life» (ДО АО ««Казкоммерцбанк»)»						
3.1	Страховые выплаты по отрасли «страхование жизни»	1267,0	1278,8	3031,9	4205,6	4491,2	в 3,5 раза
3.2	Страховые выплаты по страхованию от несчастных случаев	11,0	12,2	5,2	17,5	15,4	140
3.3	Страховые выплаты по страхованию на случай болезни	-	-	-	-	3,0	X

3.4	Страховые выплаты по ОСРНС	284,1	266,1	658,6	642,7	484,7	170,6
	Итого:	1562,1	1557,1	3695,7	4865,8	4994,3	в 3,2 раза
4	АО «Компания по Страхованию Жизни «Европейская Страховая Компания»						
4.1	Страховые выплаты по отрасли «страхование жизни»	210,2	479,3	489,9	830,0	814,1	в 3,9 раза
4.2	Страховые выплаты по страхованию от несчастных случаев	385,8	580,6	5,3	31,7	35,8	умен. в 10,8 раза
4.3	Страховые выплаты по страхованию на случай болезни	-	-	-	-	-	-
4.4	Страховые выплаты по ОСРНС	-	-	-	-	-	-
	Итого:	596,0	1059,9	495,2	861,7	849,9	142,6
5	АО «КСЖ Государственная аннуитетная компания»						
5.1	Страховые выплаты по отрасли «страхование жизни»	2731,4	2653,8	2704,9	2086,4	1794,7	65,7
5.2	Страховые выплаты по страхованию от несчастных случаев	-	-	-	-	-	-
5.3	Страховые выплаты по страхованию на случай болезни	-	-	-	-	-	-
Продолжение табл. 2 на стр. 7							
5.4	Страховые выплаты по ОСРНС	39,7	41,7	6,6	1,9	509,2	128,3
	Итого:	2771,1	2695,5	2710,6	2088,3	2303,9	83,1
6	АО «КСЖ «Standard Life»						
6.1	Страховые выплаты по отрасли «страхование жизни»	703,2	879,4	968,6	905,6	1025,0	145,8
6.2	Страховые выплаты по страхованию от несчастных случаев	-	-	-	-	7,0	X
6.3	Страховые выплаты по страхованию на случай болезни	6,1	-	-	-	-	X
6.4	Страховые выплаты по ОСРНС	165,3	310,2	198,5	199,8	282,1	170,6
	Итого:	874,6	1189,6	1167,1	1105,4	1314,1	150,3
7	АО «КСЖ «Азия-Life»*						
7.1	Страховые выплаты по отрасли «страхование жизни»	-	-	279,9	201,6	277,5	99,1
7.2	Страховые выплаты по страхованию от несчастных случаев	-	-	-	0,5	0,1	X
7.3	Страховые выплаты по страхованию на случай болезни	-	-	-	-	-	-
7.4	Страховые выплаты по ОСРНС	-	-	5,5	78,8	162,0	в 29,4 раза
	Итого:	-	-	285,4	280,9	439,6	154,0

Составлено по данным Нацбанка РК

Примечания: *Функционирование АО «КСЖ «Азия-Life» началось в 2015 году, поэтому динамика деятельности компании указана за 3 года.

Исходя из данных табл. 2 следует, за 2013-2017 гг. увеличили общий объём страховых выплат такие страховые компании, как: «Казкоммерц-Life» – в 3,2 раза, «НОМАД LIFE» – на 80,5, «Standard Life» – на 50,3, «Европейская Страховая Компания» – на 42,6, «Халык-Life» – на 39%. Страховая организация «Азия-Life» за три года своей деятельности увеличила страховые выплаты на 54%. При этом основную долю в выплатах составляет класс «аннуитетное страхование». Так, в 2017 году удельный вес страховых выплат по аннуитетному страхованию у компании «Standard Life» демонстрировал величину в 77,4%, у «Казкоммерц-Life» – 71,1, «Халык-Life» – 70,5, «НОМАД LIFE» – 66,7. Это, с одной стороны, понятно, так как договоры по страхованию жизни только начинают действовать, и они обладают более долгосрочным характером, чем пенсионный аннуитет. С другой стороны, здесь проглядывается недоработка страховых организаций в классе «страхование жизни». Увеличение объёмов страховых выплат практически всех страховых компаний по различным классам страхования демонстрирует, также, готовность последних в срок исполнять взятые на себя обязательства. Среди казахстанских страховщиков наилучшими показателями по страховым выплатам отмечается АО «ДК Народного Банка Казахстана по страхованию жизни «Халык-Life», являясь, по нашему мнению, бесспорным лидером на рынке.

Следует сказать, что в настоящее время поступательному движению рынка страхования жизни в Казахстане, впрочем, как и в других странах Евразийского экономического союза (ЕАЭС) [6; 9], препятствует ряд проблем, из которых наиболее важными являются:

1. Низкая страховая культура населения республики. У людей, на данный момент, отсутствует потребность в данном виде страхования, поэтому они в большей степени обращают внимание на имущественное страхование.

2. Невысокая страховая культура подпитывается недостаточной платежеспособностью основной части казахстанцев, когда небольшие доходы просто не дают возможности воспользоваться данным видом страхования.

3. Присутствие девальвационных ожиданий среди населения Казахстана, а также высокий уровень инфляции тормозит благоприятное развитие страхования жизни.

4. Сохраняющееся недоверие к стабильности работы страховых компаний. В условиях последствий глобального финансово-экономического кризиса отсутствуют гарантии того, что страховая организация продолжит своё функционирование через несколько лет, в то время как отношения по страхованию жизни между страхователем и страховщиком подразумевают долгосрочный характер.

5. Нехватка на казахстанском рынке развитых инструментов для размещения страховых резервов.

6. Недоработки в сфере налогообложения страхования жизни.

7. Слабое участие государства в поддержке развитие данной отрасли страхования, недостаточная работа по информированности населения о важности страхования жизни.

8. Отсутствие каких-либо привлекательных предложений со стороны страховых организаций, недостаточная проработка новых продуктов страхования жизни.

Полагаем, что в целях разрешения вышеуказанных проблем необходимо тесное сотрудничество страховых компаний и государства. Фундаментальной задачей последнего выступает повышение уровня жизни населения страны. Увеличение доходов детерминирует заинтересованность граждан в сфере страхования собственной жизни и жизни своих близких, что, в свою очередь, будет способствовать дальнейшему развитию рассматриваемой отрасли.

Отметим, что в 2017 году в целях стимулирования развития продуктов накопительного страхования в республике был пересмотрен подход к налогообложению последних посредством освобождения страховых выплат от налогообложения и отмены существующих налоговых льгот на страховые премии (взносы), что в существенной мере упрощает администрирование налогообложения накопительного страхования. Изменениями, внесенными в действующее законодательство Казахстана, также была исключена из налогооблагаемого дохода работника сумма страховой премии, которая уплачивается работодателем по договорам добровольного медицинского страхования работников в пределах восьмикратного размера минимальной заработной платы.

С 1 января 2019 года Законом РК от 2 июля 2018 года № 166-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам страхования и страховой деятельности, рынка ценных бумаг» [1] устанавливается, что клиенты страховых компаний получают возможность заключать договоры страхования в электронной форме с помощью интернет-ресурсов и оформлять страховые полисы в электронной форме по всем видам добровольного и обязательного страхования. Введение онлайн-страхования обусловит снижение стоимости страхования, позволит непосредственно заключать договоры через интернет-ресурсы организаций страхования без необходимости посещать офис той или иной компании или обращения к посредникам, а также дополнительно ускорит получение страховых выплат. Регулятор, т.е. Национальный банк РК, будет держать данный процесс на особом контроле.

Согласно последним поправкам в законы о страховании, life-компании могут предлагать

страхователям так называемое инвестиционное страхование – «Unit-Linked», т.е. накопительное страхование жизни с допустимостью принятия участия в инвестиционном управлении собственными активами и получении премий. Главными преимуществами нового, для казахстанского рынка, страхового продукта «Unit-Linked» выступают:

- возможность одновременного получения самой страховой защиты и инвестиционного дохода;

- право выбора страхователем, по своему усмотрению, фонда, сформированного страховщиком для инвестирования в конкретные финансовые инструменты, в зависимости от их рискованности и доходности [8].

Для развития интереса у граждан Казахстана к продуктам страхования жизни следует принять ряд мер, направленных на повышение привлекательности и конкурентоспособности страховых продуктов, а именно:

- создавать, расширять и модернизировать разнообразные виды продуктов страхования жизни с учетом потребности населения республики и принимая во внимание передовой опыт развитых зарубежных стран;

- совершенствовать налоговое законодательство посредством выработки эффективного налогообложения по продуктам страхования жизни;

- постоянно вести работу по информированию населения, хозяйствующих субъектов о преимуществах предлагаемых продуктов страхования жизни для формирования цивилизованного отношения к данной отрасли страхования как универсального инструмента защиты от рисков, а также возможности долгосрочного накопления.

Список литературы:

1. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам страхования и страховой деятельности, рынка ценных бумаг [Электронный ресурс]: закон Респ. Казах. от 2 июля 2018 года № 166-VI. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38900848#pos=1454;-55. – Загл. с экрана.

2. О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан [Электронный ресурс]: закон Респ. Казах. от 21 июня 2013 года № 105-V ЗРК. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31408637#pos=1718;-58. – Загл. с экрана.

3. О страховой деятельности [Электронный ресурс]: закон Респ. Казах. от 18 декабря 2000 года № 126. – Режим доступа: http://kodeksy-kz.com/ka/o_strahovoj_deyatelnosti.htm. – Загл. с экрана.

4. Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей [Электронный ресурс]: закон Респ. Казах. от 7 февраля 2005 года № 30-III ЗРК. – Режим доступа:

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1052939#pos=494;-50. – Загл. с экрана.

5. Об установлении нормативных значений и методики расчетов пруденциальных нормативов страховой (перестраховочной) организации и страховой группы и иных обязательных к соблюдению норм и лимитов, перечня, форм, сроков представления отчетности о выполнении пруденциальных нормативов страховыми (перестраховочными) организациями и страховыми группами, Правил представления отчетности о выполнении пруденциальных нормативов страховыми (перестраховочными) организациями и страховыми группами, требований к приобретаемым страховыми (перестраховочными) организациями, дочерними организациями или страховых холдингов акциям (долям участия в уставном капитале) юридических лиц, перечня облигаций международных финансовых организаций, приобретаемых страховыми холдингами, минимального требуемого рейтинга для облигаций, приобретаемых страховыми холдингами, и перечня рейтинговых агентств, а также перечня финансовых инструментов (за исключением акций и долей участия в уставном капитале), приобретаемых страховыми (перестраховочными) организациями [Электронный ресурс]: Постановление Правл. Национального Банка Республики Казахстан от 26 декабря 2016 года № 304. – Режим доступа: <https://nationalbank.kz/?docid=970&switch=russian&showall>. – Загл. с экрана.

6. Ахметова, А.Т. Проблемы развития страхования жизни в России и пути их разрешения [Текст] / А.Т. Ахметова, А.И. Ханмурзина // Молодой ученый. – 2016. – № 7 (111). – С. 457-459.

7. Национальный Банк Республики Казахстан [Электронный ресурс]: офиц. сайт: электрон. текстовые данные. – Алматы, 2018. – Режим доступа: <https://nationalbank.kz/?docid=1066&switch=russian>. – Загл. с экрана.

8. Нацбанк РК: нужно развивать интерес к страхованию жизни [Электронный ресурс] офиц. сайт: электрон. текстовые данные. – Алматы, 2018. – Режим доступа: <https://lifeinsurance.kz/tynok-strahovaniya-zhizni/nacbank-rk-nuzhno-razvivavat-interes-k-strahovaniyu-zhizni>. – Загл. с экрана.

9. Ованесян, Н.М. Рынки страхования жизни в РФ: особенности и перспективы [Текст] / Н.М. Ованесян, Е.Ю. Сопельник // Научный рецензируемый цитируемый журнал «KANT». – 2018. – № 1 (26). – С. 2014-2017/

Сейткулова Асель Бауыржановна
Магистрант МВА «Деловое администрирование»
Научный руководитель – К.Р. Ергалиев к.э.н.

АНАЛИЗ КРЕДИТОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация. В статье приведены сведения повышения роста малого и среднего бизнеса, которые является важной составляющей экономической задачей. Малый бизнес вот с чего начинается база экономики, которую надо развивать и превращать в средний бизнес.

Ключевые слова: кредитование; малый и средний бизнес; предпринимательство; инфраструктура.

Key words: lending; small and medium-sized businesses; entrepreneurship; infrastructure.

Кредитование является одной из важных этапов малого и среднего бизнеса Республики Казахстан. Кредиты предоставляются под залог имущества или поручительства, которые не всегда могут предоставить бизнесмены. Малому и среднему бизнесу кредитование дает возможность быть конкурентноспособным.

Имеющаяся инфраструктура поддержки малого и среднего бизнеса в целом неэффективна и не обеспечивает равномерного охвата субъектов предпринимательства. Очень часто неудовлетворительные результаты программ для малого и среднего бизнеса обусловлены не плохой реализацией и отсутствием контроля, а отсутствием четкой нацеленности и формулировки целей.

В Казахстане существуют различные организационные формы поддержки и защиты интересов малых предприятий. С этой целью созданы и ассоциации малых предприятий для развития и поддержки малого бизнеса, различные фонды развития и поддержки малого бизнеса. Однако, как правило, многочисленные фонды поддержки малого предпринимательства озабочены своими собственными проблемами и реальной помощи малым предприятиям не оказывают.

Такие предприятия нуждаются также в информационном обслуживании, подготовке кадров, в льготном банковском кредите и другой помощи.

Заслуживает внимания опыт финансово-кредитной поддержки малого и среднего бизнеса со стороны государства через прямые и гарантированные займы. Прямые займы выдаются небольшим фирмам на определенный срок под более низкие процентные ставки, чем кредит на частном рынке ссудного капитала. Гарантированные займы дают кредиторам государственные гарантии до 90% заемного капитала. Таким образом, государство старается заинтересовать частные банки, торговые и промышленные корпорации, страховые компании, пенсионные фонды в предоставлении капитала мелким фирмам. Имеются и другие формы государственной поддержки: обеспечение малых и средних предприятий госзаказом (если возникает такая необходимость); предоставление особых

льгот предприятиям, создаваемым в отсталых областях со слабо развитой промышленностью, и др.

Развитие малых предпринимательских форм происходит у нас сейчас в основном в посреднической сфере и отраслях, не требующих значительных капитальных вложений - торговле, общественном питании, строительстве гражданских объектов, мелком ремонте техники и машин, сельском хозяйстве. Между тем такой мощный рынок, как сфера научно-технических новшеств и информации, не осваивается. С одной стороны, это обусловлено недостаточным вниманием к данным проблемам государственных структур управления, отсутствием правовых актов, обеспечивающих развитие малого научно-технического бизнеса, с другой - монополией государственных научно-исследовательских институтов, сосредоточивших у себя весь объем финансирования научной сферы. В результате это привело к монополизму госсектора в науке и отсутствию внедренческих структур в материальной сфере. Для нормальной жизнедеятельности предпринимателя нужна налоговая реформа. В частности, необходимы внесение поправок в Закон о едином налоге на вмененный доход и, прежде всего, переход от принудительного к добровольному применению налога.

Подготовка, переподготовка и повышение квалификации кадров для малого предпринимательства проводятся путем развития существующих и создания новых учебных и исследовательских центров, специализированных консалтинговых организаций и информационных систем поддержки и развития малого предпринимательства за счет средств, предусмотренных государственной и региональной программами поддержки малого предпринимательства, в размере не менее 0,5 процента всего объема средств, направляемых на развитие малого и среднего предпринимательства.

Правительство Республики Казахстан, центральные и местные исполнительные органы обеспечивают поддержку и развитие инфраструктуры малого предпринимательства путем финансирования этой деятельности в рамках

государственной, отраслевых и региональных программ по поддержке малого предпринимательства, а также путем льготного предоставления субъектам малого предпринимательства зданий, сооружений, производственных помещений и иного имущества, находящегося в государственной собственности.

Недостаток государственных учреждений, ответственных за планирование и разработку программ по поддержке малого и среднего бизнеса, являются одной из причин того, что некоторые из этих программ не достигают поставленных целей. Такие учреждения должно иметь возможность не только координировать, но программировать и контролировать выполнение государственных программ для малого и среднего бизнеса.

Крупные бизнес-ассоциации конкурируют между собой, лоббируя интересы своих членов. Это ярко проявляется при обсуждении условий программ поддержки бизнеса. При этом многие субъекты бизнеса являются членами всех крупнейших ассоциаций. В результате, несмотря на наличие такого большого количества организаций, целостной системы поддержки и развития малого и среднего бизнеса в Казахстане на сегодня нет.

Одной из основных причин является недостаток фактических полномочий и/или мотиваций у таких организаций развития предпринимательства для надлежащего осуществления межведомственной координации работы по малому и среднему бизнесу; существующая система ориентирована на поддержку и развитие частного

предпринимательства. При этом на некоторых важных участках работы происходит лоббирование интересов крупного бизнеса в ущерб интересам субъектов малого и среднего бизнеса; имеет место соперничество организаций вместо сотрудничества.

Анализ теории и практики кредитования малого и среднего бизнеса показал, что особенности кредитования этих субъектов заключаются в договорном характере взаимоотношений банка и его клиента в процессе кредитования, т.е. сумма кредита и размер процентных ставок, способ его предоставления и срок возврата четко фиксируются в кредитном договоре.

Кредиты выдаются только кредитоспособным заемщикам. В этой связи в настоящее время не существует жестких регламентации по применению того или иного механизма кредитования, способов регулирования задолженности по кредиту, содержанию банковского контроля при кредитовании в зависимости от характера объекта кредитования или отраслевой принадлежности заемщика.

2015 г. 16,4%, в 2016 г. 15%, в 2017 г. 14,7%, в 2018 г. 14,1%.

Анализ кредитования субъектов малого и среднего бизнеса по статистическим данным Национального Банка Республики Казахстан показывает, что суммы кредитов, выданными банками второго уровня субъектам малого бизнеса Республики Казахстан имеют тенденцию роста.

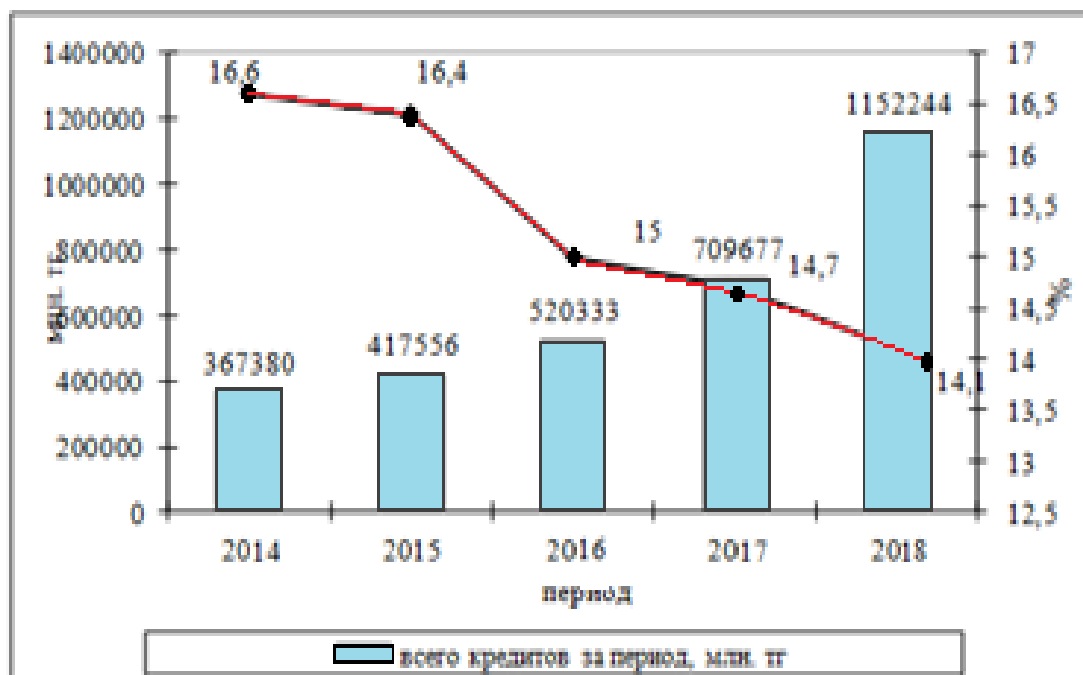

Рисунок 1. Динамика выданных кредитов субъектам малого бизнеса и ставки вознаграждения по ним, за период, млн. Тг

Как видно из данных, за 2018 г. субъектам малого и среднего бизнеса выдано кредитов на сумму 1152244 млн. Тг, что в 1,6 раза больше, чем в

2017 г. Средневзвешенные ставки вознаграждения снижаются: в 2014 г. 16,6%, в

В основе кредитных отношений так же, как и при кредитовании других заемщиков, лежит взаимовыгодность кредитной сделки для клиента и для банка, а также принципы кредитования – срочность, возвратность и платность.

К особенностям современной системы организации кредитования можем взять к примеру ТОО «МЭР»:

- клиент не закрепляется за банком, а сам выбирает тот банк, чьи условия совпадают с его интересами, ему предоставлено право получать ссуды в разных банках, что создает условия для развития конкуренции между банками. ТОО «МЭР» предпочел выбрать АО «Народный Банк Казахстана»;

- банк торгует своими ресурсами, поэтому в основном он диктует условия предоставления ссуд;

- кредитование производится как на базе укрупненного объекта, так и в объеме частных потребностей, разовых кредитов, покрывающих временный разрыв в платежном обороте;

- объем выдаваемых банком кредитов в большей части зависит от объема привлеченных средств, от этого в конечном счете зависит и объем доходов и рентабельность банка;

- установлением пруденциальных нормативов регулируется максимальный допустимый размер привлекаемых ресурсов, размер минимального резерва и предельной суммы выдаваемого кредита одному заемщику.

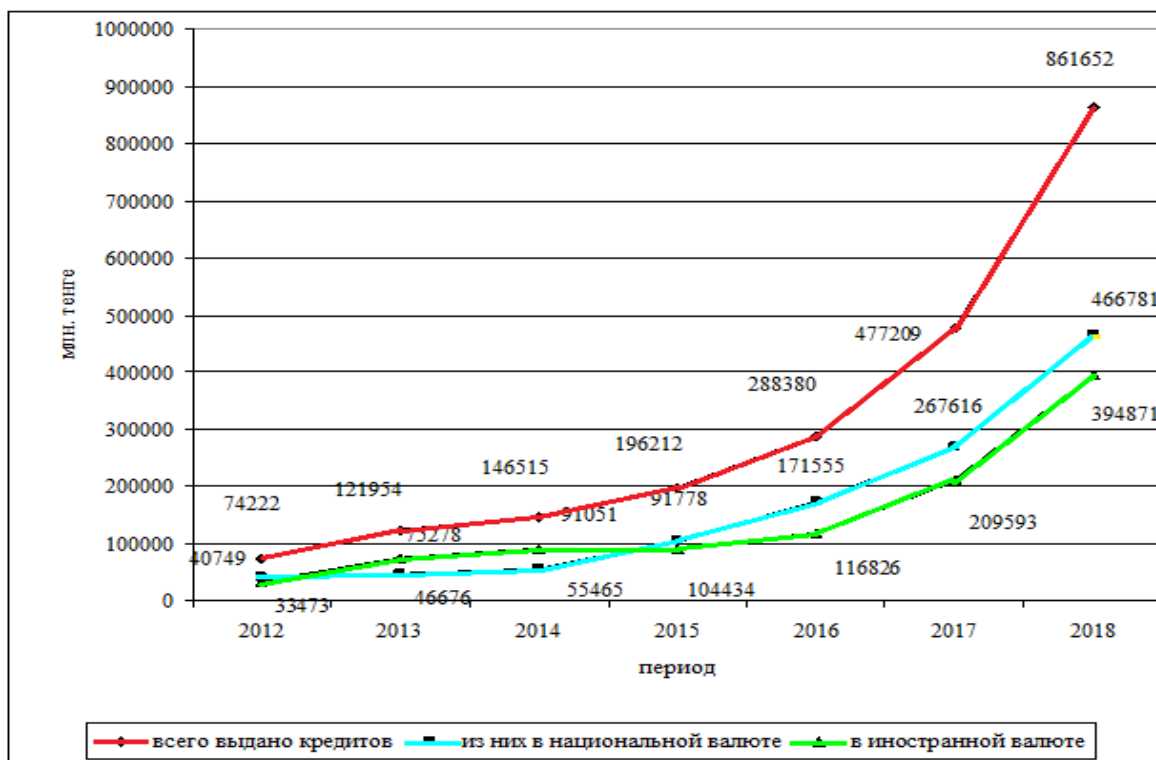

Рисунок 2. Кредиты банков субъектам малого предпринимательства на конец периода нарастающим итогом, млн. тг.

Как видно из рисунка, на 01.01.2019 г. было выдано кредитов малому бизнесу на сумму 861652 млн. тг, из них 466781 млн. тг в национальной валюте и 394871 млн. тг в иностранной валюте. Если в 2014 г. было выдано 45,7% от всех кредитов в национальной валюте, в 2015 г. 55,5%, в 2016 г. их доля составила 67,3%, в 2017 г. – 56,1%, в 2018 г. – 54,2%.

Основным приоритетом малого и среднего бизнеса Казахстана является обеспечение индивидуального подхода к каждому потенциальному заемщику, который начнется с бесплатной консультации и завершится быстрым принятием решения о предоставлении кредита.

Если рассматривать суммы выданных кредитов субъектам малого предпринимательства в целом за период с 2012 по 2018 г., то динамика сумм кредитов характеризуется высокими темпами

роста кредитов в национальной валюте и отстающими темпами роста кредитов в иностранной валюте.

Из общей суммы кредитов субъектам малого и среднего бизнеса краткосрочные кредиты преобладают, хотя ставка вознаграждения банку от них выше, чем от долгосрочных кредитов.

Совершенствованием кредитования малого и среднего бизнеса является систематическая проверка эффективности действующей балльной модели для корректировки шкалы оценок, которую следует производить по мере выявления неблагоприятных ссуд, изменения экономических условий и образа жизни семей. Итогом очередной проверки результативности отбора заемщиков может быть решение сместить акцент с одного оценочного показателя на другой, который в

данное время, по мнению банка, является для определения кредитоспособности более весомым.

У.Айтбаева, К.Ахметова, Н.Колебаева, др. – Алматы, 2011.

2. Банковское дело / Под ред. О.И.Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 2018.

3. Давлетова М.Т. Кредитная деятельность банков в Казахстане: Учебное пособие. – Алматы, 2016.

Литература

1. Банковское дело: зарубежный опыт и казахстанская практика: Учебное пособие /

Syutkina E. S.

master of Kuban State Agrarian University named I. T. Trubilina

Krasnodar

Ilinova S.M.

master of Kuban State Agrarian University named I. T. Trubilina

Krasnodar

Gaponenko Y.A.

Candidate of Science, assistant professor of Kuban State Agrarian

University named I. T. Trubilina

Krasnodar

THE CONCEPT OF TAX MONITORING IN THE NEW MODEL OF TAX ADMINISTRATION

Сюткина Екатерина Сергеевна

магистр Кубанского государственного аграрного университета им. И.Т. Трубилина

г. Краснодар

Ильинова София Максмовна

магистр Кубанского государственного аграрного университета им. И.Т. Трубилина

г. Краснодар

Гапоненко Юрий Алексеевич

кандидат эк. наук, доцент

Кубанского государственного аграрного университета им. И.Т. Трубилина

г. Краснодар

КОНЦЕПЦИЯ НАЛОГОВОГО МОНИТОРИНГА В НОВОЙ МОДЕЛИ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ

Abstract. The problem of the effectiveness of tax control and the improvement of the control and observational work of the tax authorities of Russia is particularly relevant in connection with the unstable state in the political and economic sphere of our country. Undoubtedly, at the moment, improving the quality of tax administration is a priority for the state and this can be done both by increasing the stability and certainty of legal regulation, and by using innovative forms of interaction. Since 2015, a new form of tax control for the largest taxpayers has been introduced - tax monitoring. The article discusses the peculiarity of this form of tax control, its advantages and ways of improvement.

Аннотация. Проблема эффективности налогового контроля и совершенствование контрольно-наблюдательной работы налоговых органов России особо актуальна в связи с нестабильным состоянием в политико-экономической сфере нашей страны. Несомненно, на данный момент улучшение качества налогового администрирования является приоритетной задачей для государства и это возможно осуществить как за счет повышения стабильности и определенности правового регулирования, так и за счет использования инновационных форм взаимодействия. С 2015 года введена новая форма налогового контроля для крупнейших налогоплательщиков – налоговый мониторинг. В статье рассмотрены особенности данной формы налогового контроля, ее преимущества и пути совершенствования.

Key words: taxation, tax monitoring, tax administration.

Ключевые слова: налогообложение, налоговый мониторинг, налоговое администрирование.

В настоящее время большое внимание сосредоточено на повышении результативности контрольной работы налоговых органов. Это

связано с потребностью в пополнении бюджета государства, ввиду финансового обеспечения задач и функций государственных структурных органов

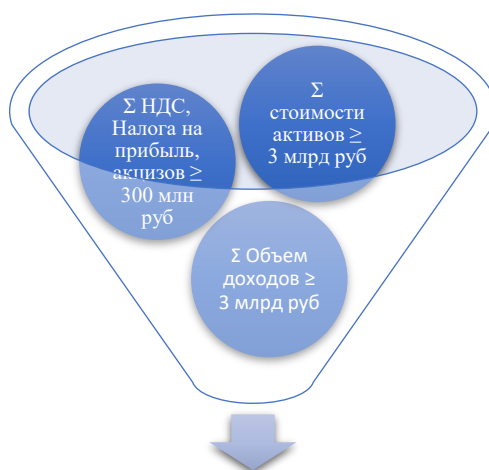
и выполнении общегосударственных задач. Поэтому с каждым годом повышаются требования к качеству проведения налогового контроля для достижения необходимых результатов и совершенствования налогового администрирования.

Налоговый мониторинг – инновационная форма налогового контроля, введена с 1 января 2015 года Федеральным законом № 348-ФЗ от 4 ноября 2014 года. Она осуществляется на добровольной основе в соответствии с регламентом, предполагающим информационное взаимодействие налогоплательщиков с налоговыми органами по предоставлению доступа к информации и документам организации для проверки правильности исчисления, полноты и своевременности уплаты налогов и сборов.

Особенность налогового мониторинга заключается в том, что инициатором налогового контроля в новой форме выступает сам

налогоплательщик, предоставляя доступ к данным о своей финансово-хозяйственной деятельности, взамен чего налоговые органы не проводят выездные и камеральные проверки. В числе других преимуществ – возможность спрашивать мотивированное мнение ФНС по сделкам и быстро согласовывать подходы к налогообложению. Если инспекторы заметят налоговые риски, а компания их устранил, ее не штрафуют (кроме случаев уголовных нарушений).

Сейчас присоединиться к налоговому мониторингу могут крупные компании с оборотом от 3 млрд руб., активами на 3 млрд руб. и не менее 300 млн руб. уплаченных налогов за предыдущий год. Таких компаний в России — 1905, максимально готовы к переходу на новую систему, по данным ФНС, 36% из них (687). На данный момент налоговый мониторинг уже проводят в отношении 80 компаний, из них 16 компаний с госучастием.

Критерии организации для проведения налогового мониторинга

Рисунок – Критерии организации, которая может воспользоваться налоговым мониторингом.

Форма налогового мониторинга выгодна как налогоплательщику, так и налоговым органам, так как при онлайн-взаимодействии позволяет обеспечивать правильное и своевременное исчисление и уплату налогов и сборов в бюджет Российской Федерации, а также повышает точность прогнозирования налоговых поступлений.

С целью дальнейшего развития системы налогового мониторинга необходимо расширять список компаний, которые будут иметь возможность перехода на онлайн-взаимодействие с налоговыми органами.

Для решения этой задачи необходимо внести изменения в пункт 3 статьи 105.26 части 1 Налогового кодекса Российской Федерации, упростив критерии оценки бизнеса для проведения налогового мониторинга.

Например понизить пороговые значения таким образом, чтобы присоединиться могли компании с оборотом не менее 2 млрд руб., доходом — от 2 млрд руб., а суммой уплаченных налогов за

предыдущий год — 200 млн руб. Кроме того, необходимо расширить перечень налогов для расчета за счет НДСФЛ и страховых взносов.

После ослабления критериев круг потенциальных участников налогового мониторинга может расширяться до 3879 компаний.

Также необходимо рассмотреть возможность:

- отмены критериев для консолидированных групп налогоплательщиков (КГН). Сейчас действует 16 КГН, 413 участников;

- отмены повторных проверок на соответствие критериям при продлении налогового мониторинга;

- отмены камеральных налоговых проверок для участников налогового мониторинга, которые возмещают НДС и акцизы из бюджета. Сохранение проверок в случае возмещения налогов останавливало часть компаний от вступления в новый режим. В частности, поэтому от налогового

мониторинга пока отказалась Государственная транспортная лизинговая компания (ГТЛК);

- разработки нового порядка возмещения НДС и акцизов для участников налогового мониторинга аналогично заявительному порядку без поручительства и банковских гарантий;

- унификации требований к информационным системам компаний — сейчас ФНС приходится вручную проверять каждое техзадание на разработку систем;

- перевода всех документов в машиночитаемый формат для автоматического анализа и исключения проверки вручную;

- ускорения составления налоговыми органами мотивированных мнений и отмены возможности продления срока. Сейчас по запросу налогоплательщика оно составляется в течение месяца с возможностью продления еще на месяц.

Таким образом, главное условие мониторинга – определенный уровень сотрудничества налогоплательщика с налоговым органом, смещение акцента с фискальной функции налогового контроля на профилактическую и обеспечение оптимального сочетания контрольной и превентивной направленности налогового администрирования. Соблюдение основ данной, принципиально новой для российской налоговой системы, формы налогового контроля может существенно облегчить жизнь крупным и средним налогоплательщикам, которые готовы оперативно

раскрывать данные налогового учета и сотрудничать с государством на взаимовыгодной основе.

Список литературы/ References

1. Журнал «Налоговая политика и практика» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://nalogkodeks.ru/>, свободный (17.02.2015).

2. Федеральный закон от 4 ноября 2014 года № 318-ФЗ «О внесении изменений в часть первую Налогового кодекса Российской Федерации» // Информационно-правовой портал ГАРАНТ [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.garant.ru>, свободный (17.05.2020).

3. Налоговый кодекс РФ. Часть 1 (в ред. Федерального закона от 29.12.2015 № 386-ФЗ). Доступ из справочно-правовой системы «КонсультантПлюс»/ (дата обращения: 18.05.2020).

4. Катульская Я.Н. Налоговый мониторинг: прогресс в организации налогового контроля или новые проблемы в организации налогового контроля // Современные тенденции развития науки и технологий, 2017. № 6-9. С. 41-43.

5. Васюченко Л.В. О налоговом мониторинге как новой форме налогового контроля // В сборнике: Пути социально-экономического развития региона: финансовое обеспечение, перспективы и направления оптимизации Калужский филиал Финансового университета при Правительстве РФ, 2018. С. 293-297.

УДК:353

Фіщук Н.

*к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри аграрного менеджменту
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна*

Онщенко М.

*к. е. н., доцент кафедри управління
Сумський державний університет,
м. Суми, Україна*

СИСТЕМА НАДАНИЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У РАМКАХ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Fishchuk N.

*Ph. D., associate Professor,
Associate professor of the Department of Agrarian Management,
Vinnitsa National Agrarian University, Ukraine*

Onishchenko M.

*associate professor
of the Department of Management,
Sumy State University, Ukraine*

Анотація. У статті визначено сутність і базові завдання реформи адміністративних послуг в контексті реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, актуальність надання адміністративних послуг з використанням інформаційних технологій. Визначено основні прешкоди на шляху впровадження інформаційних технологій в процесі надання адміністративних послуг та необхідність формування механізму оцінки громадянами ефективності діяльності керівників всіх місцевих органів самоврядування та наданих ними послуг. Проаналізовано діяльність Центрів надання адміністративних послуг у містах України та місце м Вінниця в загальнодержавному рейтингу. Акцентовано увагу на необхідності створення і подальшого розвитку міжвідомчої інформаційної взаємодії.

Проаналізовано цілі, критерії та переваги клієнтоорієнтованого підходу до надання адміністративних послуг, який гостро ставить питання їх якості в сучасних умовах державотворення. Визначено основні стратегічні напрями розвитку механізму надання адміністративних послуг.

Abstract. The article defines the essence and basic tasks of the reform of administrative services in the context of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine, the relevance of the provision of administrative services using information technologies. The main obstacles to the introduction of information technologies in the process of providing administrative services are identified, as well as the need to create a mechanism for evaluating the effectiveness of the activities of the heads of all local self-government bodies and their services provided by citizens.

The activity of the Administrative Services Centers in the cities of Ukraine and the place of Vinnytsia in the national rating are analyzed. Emphasis is placed on the need to create and further develop interagency information interaction. The goals, criteria and advantages of the client-oriented approach to the provision of administrative services are analyzed. The main strategic directions of development of the mechanism of providing administrative services are defined.

Аннотация. В статье определена сущность и базовые задания административных услуг в контексте реформирования местного самоуправления и территориальной организации управления в Украине, актуальность обеспечения административными услугами с использованием информационных технологий. Обозначены основные преграды на пути внедрения информационных технологий в процессе предоставления административных услуг и необходимость формирования механизма оценки гражданами эффективности деятельности руководителей всех местных органов самоуправления и предоставленных ими услуг. Проанализирована деятельность Центров предоставления административных услуг в городах Украины и место г.Винница в общегосударственном рейтинге. Акцентируется внимание на необходимости создания и дальнейшего развития межведомственного информационного взаимодействия. Проанализированы цели, критерии и преимущества клиентоориентированного подхода к предоставлению административных услуг, который остро поднимает вопрос их качества в современных условиях государствостроения. Определены основные стратегические направления развития механизма предоставления административных услуг.

Ключові слова: реформа, децентралізація, адміністративні послуги, інформаційні технології, зворотний зв'язок, клієнтоорієнтований підхід, стратегічні перспективи.

Keywords: reform, decentralization, regional development, united territorial community (UTG), self-government, financial support, socio-economic development programs.

Ключевые слова: реформа, децентрализация, административные услуги, информационные технологии, обратная связь, клиентоориентированный подход, стратегические перспективы.

Найбільш масштабна за останні роки реформа децентралізації передбачає формування нової моделі територіальної організації влади, яка забезпечила б розвиток системи місцевого самоврядування, формування спроможних територіальних громад, удосконалення державної регіональної політики тощо [8]. Потреба в реформі назрівала тривалий час. Як зазначається в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, функціонування органів місцевого самоврядування на більшості території України не забезпечує створення та підтримки сприятливого життєвого простору, необхідних умов для усебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях [11]. Непоодинокі дослідження засвідчили, що більшість українців незадоволені якістю адміністративних послуг, що були надані їм державними органами влади, через складність адміністративних процедур, довгі черги, територіальну розпорошеність адміністративних органів, брак необхідної інформації, незручні графіки роботи та

багато інших причин. Саме так зазначається на порталі реформи адміністративних послуг [22].

Щоб змінити ситуацію, у 2012 році була започаткована реформа галузі шляхом прийняття Закону України «Про адміністративні послуги». В даному Законі визначається поняття «адміністративна послуга», утверджується обов'язковість належного інформування споживачів адміністративних послуг, передбачається запровадження інформаційних та технологічних карток з метою регулювання процедури та строків надання адміністративних послуг та передбачається створення Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП), що працюватимуть за принципом єдиного вікна.

Різноманітні аспекти розвитку територіальних громад у світлі реформи децентралізації впродовж тривалого часу не втрачають своєї актуальності і знаходяться в полі зору як науковців, так і практиків сфери адміністративного управління всіх рівнів. Так, дослідженню стану та проблем розвитку місцевого самоврядування, зокрема застосуванню інформаційних технологій при наданні адміністративних послуг органами місцевого самоврядування присвятили свої наукові праці Донченко К. [2], Негрич О. [12; 13; 14], Оніщик Ю. [15] та інші. Необхідність використання клієнтоорієнтованого підходу до надання

адміністративних послуг розглядається в публікаціях Стеблюк Н. [19]. Питання стратегічних напрямів розвитку надання адміністративних послуг та покращення їх якості в центрі уваги Дрешпака В. [3], Негрича О. [12; 13; 14], Реутської Т. [18] тощо.

Не дивлячись на значний інтерес до вказаних питань реалізації реформи децентралізації, проблеми використання форм та інструментів забезпечення розвитку територіальних громад в Україні виявились надзвичайно багатоаспектними і потребують подальших досліджень вивчення досвіду, узагальнення отриманих результатів та визначення перспектив.

Метою даної публікації стало з'ясування змісту і особливостей системи надання адміністративних послуг у світлі реформування органів місцевого самоврядування та розвитку територіальних громад. Зокрема, особливу увагу приділено питанням використання інформаційних технологій, використання клієнтоорієнтованого підходу до надання адміністративних послуг як основних перспективних шляхів удосконалення цієї системи.

Реформа децентралізації стартувала в Україні з 2014 року. За цей час створено понад 800 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), які охопили третину території України. Для широких верств населення стала зрозумілою мета децентралізації – наближення влади до мешканців, а мешканців – до влади задля підвищення доступності і якості освітніх, медичних, культурних, адміністративних, комунальних і соціальних послуг, які отримують мешканці громад. Реформа галузі надання адміністративних послуг стала важливим кроком до справжньої децентралізації державних органів влади та посилення функцій органів місцевого самоврядування. Як трапляється часто, в процесі здійснення реформи новостворені ЦНАП зустрілися з багатьма операційними проблемами, виявляючи неготовність до змін. Серед основних варто назвати: відсутність співпраці та опір деяких державних органів влади у впровадженні законодавчих вимог, брак персоналу, знань та навиків роботи за новими правилами, недооснащення приміщень, відсутність бланків документів для надання нових послуг та іншими [15].

На сучасному етапі в Україні триває реформування місцевого самоврядування, головним завданням якого є усунення недоліків, що стоять на заваді здійснення ефективної управлінської діяльності, а саме: відсутність належної правової бази щодо розподілу повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування; неузгоджена система адміністративно-територіальних одиниць; несформована фінансово-економічна база органів місцевого самоврядування, яка б дала їм змогу надавати повноцінні адміністративні послуги. Метою реформування органів місцевого

самоврядування в першу чергу визнано активізацію процесів взаємодії органів місцевого самоврядування з бізнес-середовищем та пересічними громадянами, створення передумов для зручності, доступності, простоти та прозорості цих взаємовідносин.

Ми поділяємо точку зору цілого ряду авторів, які вважають, що якісне надання органами публічної влади адміністративних послуг є однією з головних ознак демократичного суспільства і правової держави. На цьому наголошують практично всі автори, які аналізують ситуацію в Україні та вивчають закордонний досвід [3; 4; 5; 6; 12; 13; 15; 18; 20]. Серед нових вимог до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування найважливіше значення має почасти зміна ставлення до такої функції влади, як надання державних так званих «адміністративних (управлінських) послуг» населенню.

Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року визначив певні цільові кількісні показники, досягнення яких передбачається в середньостроковій перспективі. Так, серед інших особлива увага приділяється питанням забезпечення доступності до адміністративних послуг у спроможних територіальних громадах. Частка центрів надання адміністративних послуг, через які надаються обов'язкові адміністративні послуги, у 2020 році має бути доведена до 100 відсотків. Складніше питання із забезпеченням належної якості наданих послуг. В цьому випадку частка користувачів, задоволених якістю надання адміністративних послуг через відповідні центри, має складати не менше 70 відсотків [2].

Не дивлячись на виявлені недоліки в Україні напрацьовується безцінний досвід діяльності ЦНАП. Так, у рамках проекту «Асоціація регіональних аналітичних центрів: інструмент для підвищення ефективності управління в регіонах України» за підтримки Європейського Союзу у містах обласного значення України ще в 2014 році проведено Моніторинг діяльності центрів надання адміністративних послуг. У Вінниці моніторинг проводила Громадська організація «Подільська агенція регіонального розвитку».

Було проаналізовано роботу центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) у 15-ти обласних центрах України: Вінниця, Луцьк, Донецьк, Київ, Луганськ, Миколаїв, Одеса, Полтава, Рівне, Харків, Херсон, Черкаси, Чернівці, Кривий ріг, Сімферополь.

Центри надання адміністративних послуг у всіх досліджуваних населених пунктах офіційно були утворені до 1 січня 2014 року, як цього і вимагає Закон України «Про адміністративні послуги». У м. Вінниця центр адміністративних послуг «Прозорий офіс» працює з 2008 року. Керівництво та відповідальність за організацію діяльності Центру покладено на Департамент адміністративних послуг Вінницької міської ради. Окрім центрального, з 2012 року функціонує також 3 територіальні відділення ЦНАП [1]

Для аналізу ефективності діяльності ЦНАП використовували різні методи: надсилання інформаційних запитів до Центрів, аналіз нормативних документів, вибіркове опитування через інтерв'юєрів на виході з центрів надання адміністративних послуг, експертна оцінка тощо.

На думку переважної більшості респондентів формування ЦНАП сприяло покращенню якості надання адміністративних послуг. 63% респондентів можуть отримати через ЦНАП всі необхідні їм послуги, не маючи такої можливості лише 8,4% опитаних. Якість обслуговування клієнтів у центрах надання адміністративних послуг респонденти характеризують як високу. Загалом позитивно оцінили роботу ЦНАП 88,5% відвідувачів (у Вінниці 93% респондентів позитивно оцінили якість обслуговування в ЦНАП, 7% – задовільно).

За словами виконавчого директора ГО «Подільська агенція регіонального розвитку» Олега Левченка, моніторинг проводився не для того, щоб виявити недоліки, а для того, щоб визначити реальний стан надання адміністративних послуг і визначити, у якому напрямі вдосконалення рухатися далі, адже Центр надання адміністративних послуг – це спосіб наблизити владу до людей.

«Експертна оцінка діяльності ЦНАП проводилася за 3-ма основними критеріями: доступність та повнота інформації про ЦНАП (9 показників), ефективність роботи інструментів зворотного зв'язку у ЦНАП (8 показників) та зручність та ефективність роботи ЦНАП (15 показників). Максимальний бал по кожному з показників рівний 5. За сумарним середнім показником з кількістю балів 4,76 ЦНАП м. Вінниця посів 1 місце», розповів **Олег Левченко** [9].

На переконання керівника Центру надання адміністративних послуг «Прозорий Офіс» у м. Вінниця Євгена Іщука, система адміністративних послуг – це система спілкування громадян з владою, тому основною метою було створення умов для спілкування громадян і бізнесу з органами влади.

За іншими критеріями результати дослідження виявилися наступними.

В рейтингу центрів надання адміністративних послуг за середнім балом по групі критеріїв «Доступність та повнота інформації про ЦНАП» м. Вінниця посіло 1 місце, отримавши максимальну оцінку в 5 балів. Такий результат забезпечений наступними факторами – у ЦНАП створений свій спеціалізований веб-сайт, інформація на якому розміщена у зручному для користувачів форматі та регулярно оновлюється, на сайті наявні вичерпні контактні дані, розміщено технологічні та інформаційні картки адміністративних послуг. Наявна можливість попереднього запису на відвідування ЦНАП за особистим звернення відвідувача до адміністратора, в режимі on-line на сторінці свого

персонального кабінету або зателефонувавши адміністратору-консультанту «Прозорого офісу».

В рейтингу центрів надання адміністративних послуг за критерієм «Ефективність роботи інструментів зворотного зв'язку у ЦНАП» м. Вінниця зайняв 2 місце після м. Харків, отримавши 4.88 балів. Для встановлення зворотного зв'язку з клієнтами активно використовуються такі канали комунікації, як телефонний зв'язок, електронна пошта, он-лайн чат. Використовуючи зазначені канали зв'язку можна отримати консультацію в достатньому обсязі.

В рейтингу ЦНАП за критерієм «Зручність та ефективність роботи ЦНАП» – м. Вінниця з результатом 4,4 бали зайняв 5-те місце, поступившись містам Луцьк, Харків, Черкаси, Луганськ.

ЦНАП м. Вінниці повною мірою дотримується принципу «єдиного вікна». В «Прозорому офісі» облаштовано реєстрацію, встановлено електронну систему регулювання черги та електронні табло, наявні інформаційні термінали.

Стало очевидним, що і надалі необхідно буде забезпечити поширення та реалізацію механізму оцінки громадянами ефективності діяльності керівників всіх місцевого органів самоврядування, які надають адміністративні послуги. Для забезпечення повноцінної реалізації механізму зворотного зв'язку від одержувачів послуг має бути створений механізм роботи органів влади з відгуками громадян за оцінкою якості державних послуг, розміщеними в електронному вигляді з використанням інформаційно-комунікаційних послуг.

В той же час необхідно пов'язати оцінку громадянами якості адміністративних послуг, здійснювану за допомогою системи моніторингу якості державних послуг з функціонуванням мережі центрів телефонного обслуговування громадян і організацій, в тому числі «гарячих ліній» з питань надання (Виконання) послуг (функцій). Очевидно, що такий єдиний центр телефонного обслуговування з питань надання (виконання) послуг (функцій) необхідно створити у кожному регіоні країни.

Отже, повинна запрацювати система зворотного зв'язку. Механізм зворотного зв'язку повинен включати можливість відповідей на питання громадян, що надійшли через систему моніторингу якості адміністративних послуг, з використанням єдиної експертної системи центрів обробки дзвінків. Для цих цілей в кожному органі влади повинен бути визначений експерт (експерти), що готує відповіді на зафіксовані в системі запити.

Покращити якість адміністративного обслуговування здатні інформаційні технології, які забезпечать відкритість та доступність до інформації споживачів послуг та швидкість в їх наданні через систему електронного зв'язку.

Перші спроби органів місцевого самоврядування удосконалили систему надання

адміністративних послуг із застосуванням інформаційних технологій виявили певні перешкоди:

- відсутність єдиної уніфікованої системи використання інформаційних технологій;
- відсутність локальної обчислювальної з упродовження електронного урядування та організації надання адміністративних послуг в електронному вигляді;
- відсутність механізму надання зворотного електронного зв'язку між органами місцевого урядування, які надають відповідні послуги населенню та бізнесу.

На це вказують автори цілого ряду публікацій [5; 6; 9; 12; 16; 18]. Наприклад, директор Департаменту інформаційних технологій Вінницької міської ради Володимир Романенко, усвідомлюючи необхідність переходу на електронні послуги, серед проблем та труднощів називає відсутність деякої інформації в електронному вигляді, низьку якість цифрових підписів та ідентифікації людей.

В області оптимізації механізмів здійснення функцій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування необхідно впровадження комплексної електронної системи надання адміністративних послуг, що б дозволило значно скоротити перелік документів і відомостей, необхідних від заявника при зверненні за державною послугою, за рахунок виключення необхідності надавати документи і відомості, що знаходяться в розпорядженні інших органів і організацій.

Так, встановлюється заборона вимагати від заявника подання документів і інформації, які знаходяться в розпорядженні інших органів, що надають адміністративні послуги, підвідомчих державним органам або органам місцевого самоврядування організацій, за винятком документів, включених до переліку особисто наданих документів.

Пріоритетним напрямом розвитку комплексної інформаційної системи надання послуг в електронному вигляді є забезпечення при наданні державних і місцевих послуг (функцій) отримання необхідних відомостей з органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підвідомчих і інших організацій, які не є публічно-правовими утвореннями (кредитні організації, страхові організації, нотаріуси та ін.), переважно в електронній формі.

При розширенні числа учасників міжвідомчої взаємодії при наданні державних і місцевих послуг (функцій) необхідно забезпечити дотримання вимог законодавства у сфері персональних даних, дотримання вимог нормативних правових актів, що

встановлюють правові підстави для здійснення міжвідомчої інформаційної взаємодії, визначення порядку доступу до запитуваною інформацією.

Одним з необхідних елементів реалізації даного напрямку повинен бути реєстр міжвідомчих взаємодій, що містить відомості про учасниках міжвідомчої взаємодії, документах, що знаходяться в їх розпорядженні, прав доступу до запитуваною інформацією. З метою створення системи юридично значущого міжвідомчої інформаційної взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з іншими організаціями, в тому числі не є публічно-правовими утвореннями, необхідно визначити порядок, форми і вимоги, що пред'являються до здійснюваних взаємодій.

Важливим напрямком є створення і подальший розвиток міжвідомчої інформаційної взаємодії при виконанні державних і місцевих контрольно-наглядових функцій з використанням сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій.

З метою зниження матеріальних і тимчасових витрат представників бізнесу при здійсненні взаємодії з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування необхідно передбачити перехід на взаємодію в електронній формі, а також за допомогою забезпечення самостійного отримання державними органами інформації, яка раніше надавалася господарюючим суб'єктом для інших державних органів і органів місцевого самоврядування (і їх інформаційних систем).

Необхідно продовжити роботу по формуванню і підтримці в актуальному стані переліку державних послуг (функцій), що надаються (виконуються) місцевими органами виконавчої влади і державними позабюджетними фондами. Пріоритетним напрямком розвитку надання адміністративних послуг в електронній формі є спрощення взаємодії громадян і юридичних осіб з державою, оптимізації надання відповідних послуг.

Оптимізація повинна забезпечуватися коригуванням підходів до перекладу послуг в електронний вигляд. Пріоритетним напрямом повинно стати визначення цільової моделі порядку надання послуг в електронній формі, можливих типів адміністративних процедур при наданні послуг в електронній формі. Щодо кожного типу адміністративних процедур необхідно виробити вичерпні вимоги до порядку їх виконання в електронному вигляді.

Показовим є досвід надання електронних адміністративних послуг у Дніпропетровській області, яка висвітлена в публікації В.М.Дрешпака та О.А.Вискуба. На, нашу думку, така цільова модель надання послуг в електронній формі може мати наступний вигляд і широко використовуватись в усіх регіонах (рис.1).

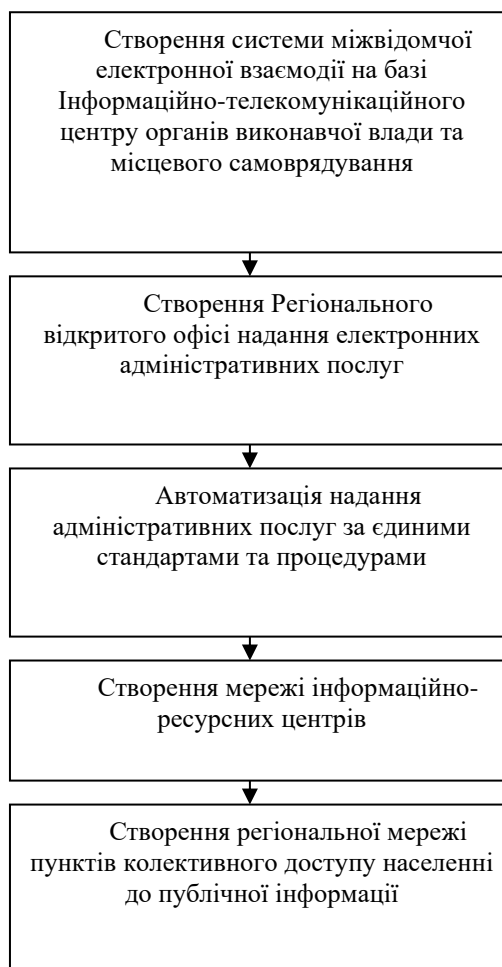

Рис. 1. Модель надання адміністративних послуг
Джерело: сформовано авторами за [3]

Як бачимо, така модель надання адміністративних послуг являє собою відпрацьований механізм надання послуг за визначеною структурою, що дозволяє спростити систему надання послуг як населенню, так і бізнесу.

Останнім часом на усіх рівнях активно обговорюється необхідність використання клієнтоорієнтованої моделі надання адміністративних послуг, в якій одержувачам послуг відводиться ключова роль, а сама система надання послуг отримує публічно сервісну спрямованість. Ми переконані, що формування системи надання адміністративних послуг під таким кутом зору має велике значення, оскільки при цьому реалізуються найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері, скорочується відстань між населенням та владними структурами. Крім цього, залучення населення в оцінку якості адміністративних послуг, врахування їх інтересів і очікувань дозволить підвищити рівень задоволеності і довіри до влади.

Якість послуг, що надаються, є складовою клієнтоорієнтованості. Клієнтоорієнтований підхід в менеджменті визначається як система взаємовідносин між організацією та її клієнтами, спрямована на найбільш повне задоволення потреб останніх. При цьому мета всіх бізнес-процесів –

забезпечити кінцевий результат, який бажає отримати сам клієнт.

Клієнтоорієнтованість має бути присутня як в організаціях комерційного сектора, так і в діяльності органів державного і публічного управління: компанія, послуги якої не подобаються клієнтам, банкрутує; влада, послуги якої не відповідають очікуванням виборців, не користується підтримкою громадян.

Незважаючи на те, що державні і місцеві структури працюють в неконкурентному середовищі і перед ними не стоїть завдання залучити або утримати одержувачів послуг (на відміну від організацій комерційного сектора), вони повинні бути зацікавлені в наданні якісних послуг, оскільки мета їх діяльності полягає в підвищенні рівня і якості життя населення.

Органи місцевого самоврядування є найближчим до населення рівнем влади: за результатами їх роботи громадяни судять про владу в цілому. Ми вже зазначали, що для підвищення рівня задоволеності і довіри до влади необхідно активно залучати населення в оцінку і підвищення якості адміністративних послуг, враховувати їх інтереси і очікування. Клієнтоорієнтована модель надання послуг найкращим чином відповідає таким завданням [19; 21].

Основні критерії та індикатори оцінки самоврядування при наданні адміністративних клієнтоорієнтованості в органах місцевого послуг наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії та індикатори оцінки клієнтоорієнтованості в органах місцевого самоврядування

Критерії	Індикатор
Якість надання послуг (в цілому)	Відповідність наданої послуги стандартам якості, які встановлені адміністративним регламентом надання послуги
	Частка заявників, які задовольняють фактичну якість наданих послуг
	Частка заявників, які оцінили якість послуги в цілому як відповідне їхнім очікуванням або перевищує його
Якість та доступність інформації	Частка заявників, задоволених доступністю і якістю інформації про порядок надання послуги
	Наявність доступного офіційного сайту, що містить повну і достовірну інформацію
Тимчасові витрати	Середня тривалість очікування в черзі заявника при зверненні за послугою
	Частка отримувачів, які отримали результат послуги в нормативно встановлений термін
Фінансові витрати	Частка одержувачів послуги, які вважають прийнятними нормативно встановлені розміри плати, що стягується при наданні послуги
	Наявність супутніх фінансових витрат заявника при отриманні послуги
Доступність	Можливість подати документи та отримати результат через електронну систему надання послуг (електронна пошта, Інтернет)
	Частка заявників, які оцінили територіальну доступність і графік роботи відповідних служб
Оцінка працівників	Частка заявників, задоволених професіоналізмом і доброзичливим ставленням співробітників при наданні послуги
Адаптовані для населення стандарти	Частка заявників, задоволених простотою структури і змісту адміністративних регламентів
	Частка заявників, задоволених простотою заповнення бланків, процедурою збору документів
Зовнішні умови надання послуг	Частка заявників, задоволених комфортністю приміщень, місць для очікування та прийому
Забезпечення зворотного зв'язку	Частка задоволених обгрунтованих скарг до загальної кількості обслугованих одержувачів послуг
	Використання офіційного сайту для взаємодії з користувачами за допомогою різних інтерактивних модулів
	Проведення опитування населення
Доступність для малозабезпечених груп	Наявність місці для паркування спеціальних транспортних засобів інвалідів, наявність пандусів
	Перевага розміщення кабінетів на 1 поверсі адміністративної споруди
Враження від надання послуг	Частка отримувачів, у яких залишилися в цілому добре враження від послуги

Джерело: сформовано авторами за [21]

Дані критерії і відповідні індикатори можуть бути використані при створенні методик оцінки клієнтоорієнтованості муніципальних утворень і проведенні подальших досліджень в цій області.

Для підвищення рівня задоволеності населення муніципальними послугами та рівня клієнтоорієнтованості адміністрацій муніципальних утворень представляється можливим запропонувати ряд напрямів вдосконалення обслуговування населення при наданні муніципальних послуг. Перш за все, для підвищення рівня клієнтоорієнтованості необхідно забезпечити такі базові умови:

- усвідомлення необхідності клієнтоорієнтованого підходу у глав адміністрацій

муніципальних утворень і у співробітників, що надають муніципальні послуги;

- достатнє фінансування;
- проведення моніторингу задоволеності мешканців муніципалітету;
- навчання співробітників адміністрацій клієнтоорієнтованості та ін.

У зв'язку з відсутністю розроблених загальноприйнятих критеріїв оцінки клієнтоорієнтованості в державному і муніципальному управлінні, був розроблений перелік критеріїв, що включає індикатори як відповідності стандартам якості, так і відповідності фактичного результату очікуванням, задоволеність умовами, в яких надається послуга, і співробітниками, які надають послуги.

Основні пріоритетні напрями розвитку надання послуг мають базуватися на стратегічному мисленні, а саме включати два аспекти:

Цінність орієнтована на себе, вона складається

- із зовнішньої цінності – ефективна цінність: територіальна доступність, зручний режим роботи, простота заповнення бланків (економія грошей та часу);

- внутрішня цінність – емоційна цінність: позитивне враження від отримання послуги: комфортна споруда, приємні кольори в інтер'єрі, чистота приміщень, доброзичливість співробітників.

Цінність орієнтована на інших, вона складається:

- соціальна цінність: створення позитивного іміджу особливо важливо і актуально для органів влади, оскільки, завдяки йому, підвищується довіра до влади і задоволеність наданням послуг;

- альтруїстична (безкорислива, етична) цінність: турбота про відвідувачів: всі процедури максимально спрощуються; доброзичливе обслуговування засноване на принципах моралі і моральності.

Слід зазначити, що на найближчі п'ять років основним пріоритетним напрямом на всіх рівнях публічного управління буде формування інформаційної системи на базі використання комунікаційно-технологічних технологій.

Для підвищення ефективності роботи органів публічного управління необхідно створювати системи, які зможуть використовувати досвід, ідеї держави та бізнесу та працювати в системі «організація – інформаційна інфраструктура». Інформаційний комплекс варто розглядати і як інформаційну індустрію, і як окремі сектори інформаційних продуктів, послуг та технологій. Розвиток ринкової інфраструктури на базі телекомунікації забезпечить принципово нові можливості економічного розвитку, зростання продуктивності праці, вирішення соціальних та економічних проблем, становлення якісно нових суспільних відносин.

Перспективи подальших досліджень знаходяться в площині своєчасного впровадження нових рішень для публічної влади, використання технології третьої платформи і конвергентна інфраструктура, що дозволить знизити витрати і підвищити ефективність будь-якої організації. Конвергентна інфраструктура означає сумування серверних платформ, систем зберігання даних, мережевого устаткування, технологій віртуалізації і ряду інших ресурсів в одне інтегроване рішення, кероване як єдине ціле, а не за допомогою окремих засобів адміністрування.

Також слід зазначити, що в Україні існує потужний потенціал формування кадрової складової в сфері ІТ тож існує необхідність їх залучення до вирішення проблем, що виникають в сфері державного та місцевого самоврядування.

Таким чином, продовження запровадження політики децентралізації управління має стати

дієвим фактором стабілізації соціально-економічної ситуації, подолання суперечностей між різними рівнями влади, сприяти підвищенню ефективності використання бюджетних коштів на всіх рівнях управління. Головні завдання децентралізації на середньострокову перспективу полягають у завершенні формування спроможних територіальних громад на всій території країни, посиленні інституційної та ресурсної спроможності громад, запровадженні стратегічного планування розвитку ОТГ, розбудові інфраструктури громад, підвищенні якості надання всього спектру публічних послуг населенню.

Напрямами подальших досліджень вбачаємо питання підвищення якості надання адміністративних послуг шляхом використання інформаційних технологій та формування клієнтоорієнтованої моделі в органах місцевого самоврядування різних рівнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

Вінницький Центр надання адміністративних послуг [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.myvin.com.ua/ua/news/events/31256.htm>

Донченко К. Сценарії децентралізації. Що очікує ОТГ після 2020 року. URL: <https://biz.censor.net.ua/resonance/3074295>

Дрешпак В.М., Вискуб О.А. Досвід реалізації проектів з розвитку системи надання. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2014-01\(11\)/20.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2014-01(11)/20.pdf)

Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Gnatyuk-59546.pdf>.

Жовнірчик Я. Ф. Реформування системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Державне управління: удосконалення та розвиток URL: <https://www.myvin.com.ua/ua/news/events/31256.htm>

Загорная Т.О. Аналитический подход к оценке уровня развития информационного сектора экономики. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму : зб. наук. праць. Дніпропетровськ : ДУЕП ім. А. Нобеля ; Роял Принт. 2011. №1(4). С. 119-129.

Закон України «Про адміністративні послуги» від 6.09.2012 № 5203-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>

Інформаційний портал Вінницької міської влади. URL: <https://www.vmr.gov.ua/default.aspx>

Концепція розвитку електронного урядування в Україні до 2020 року. URL: <https://www.slideshare.net/volodymyrgroysman/2020-79972206>

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

Негрич О.М. Підвищення результативності надання адміністративних послуг в умовах забезпечення інформаційної безпеки. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 22. С. 87 – 90.

Негрич О.М. Роль розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури у підвищенні результативності організації надання адміністративних послуг. News of science and education. Sheffield. Science and education LTD, 2017. № 7 (55). Р. 10-19.

Негрич О.М. Формування механізмів розвитку системи надання адміністративних послуг в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук (доктор філософії) з державного управління. Київ. 2018. 235 с.

Онїщик Ю. Органи місцевого самоврядування як суб'єкти надання адміністративних послуг. URL: https://www.researchgate.net/publication/323641227_organismiscevogo_samovraduvanna_ak_sub'ekti_nadanna_administrativnih_poslug.

Пахнін М. Л. Вплив інформаційного суспільства на розвиток системи публічного

управління». Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 4 (51). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-4/doc/1/09.pdf>.

Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p>.

Реутська Т. О. Якість надання адміністративних послуг в Україні: порівняльно-правовий аспект. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2015. № 2(2). С. 104-111.

Стеблюк Н. Ф., Полинко Ю.І. Застосування маркетингового підходу у сфері адміністративних послуг. Молодий вчений. 2015. № 1 (2). С. 217-221.

Топча А. О. Організація надання адміністративних послуг у зарубіжних країнах: досвід для України. Часопис Київського університету права. 2015. № 1. С. 350-353.

«International Public Administration Reform: Implications for Russian Federation», Nick Manning and Neil Parison. World Bank. 2003. February

Портал реформи адміністративних послуг. URL: <https://cnap.in.ua/aboutreform/>

Yuldashev A.S.

Tashkent Institute of Oriental Studies,

Lecturer at the Department of Chinese politics, history and economy, Uzbekistan.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF REGIONAL FINANCIAL POLICY OF CHINA

Abstract. The formation of the regional financial policy of the PRC began in 1949. The economic problems of that period gave impetus to the speedy implementation of these processes. China's fiscal policy has been shaped by extensive use of European experience. Initially, the increase in the number of branches of foreign banks, the creation of a local financial system and the financing of the country's building complexes at that time were of primary importance.

Keywords: financial system of China, financial policy, regional financial policy, foreign banks, inflation, monetary policy.

With the establishment of the People's Republic of China, there was a need to revise and improve the financial system, as on the one hand it was necessary to get rid of unofficial currencies, on the other hand it was necessary to eliminate accumulated inflation. At the same time, there was a need to increase the volume of money issuance in the National Bank, as there were no other sources of funding for military spending and the creation of the administration. However, industry and agriculture reduced production, and the main problem was in the supply of raw materials.

In April, July, November, 1949, and March 1950, prices were increased in four stages, respectively. The price index was 42 times higher than in December 1948. Therefore, the government decided to improve public trade, financial taxes, and the production of bonds. Banks began to actively accept deposits and issue loans. Market prices stabilized rapidly. At that time, money played a key role in trade and finance, which was the mainstay of monetary policy. In

November 1950, the People's Bank of China took control of the money supply nationwide, which led to a halt in inflation [1].

In 1953-1978, active planned economic activity was carried out in China. The state, on the other hand, set production plans to control economic activity and began allocating funds accordingly. In addition, the state established a centralization of bank lending, which banks in turn had to follow the plan and control the amount of loans. In the planned economic system, the balance of credit and money, income and expenses is the main mechanism. At the same time, targeted loans and money control allow for sustainable economic development. China has experienced three serious imbalances in the past period. For the first time, in 1956, the state carried out social construction in the economy, which led to an "economic boom" in society. In 1956, there was a "rush" in economic policy. In the same year, the volume of investments in capital construction increased by 62% compared to 1955.

Government spending increased by 47.8%. In the budget 1830 mln. yuan deficit emerged [2].

In the planned economic system, the credit and money balance between income and expenditure played an important role in the state economy. Thus, successful credit and cash management was a prerequisite for developing a sustainable economy. Budget deficits and rising agricultural lending have led to inflation. In 1957, the state established timely political control, pursuing a policy aimed at reducing and financing important events in accordance with the annual plan. The volume of investments, financial expenditures were reduced, the issuance of loans was controlled. As a result, the national economy began to recover rapidly. That year, the financial deficit was eliminated. Various deposits in banks increased by 23.4%, loans by 18.6%.

For the second time, an imbalance arose in 1958, when the Great Leap Forward policy gave control of the state plan to independent financial and lending institutions, resulting in a significantly larger construction volume than the state's financial resources. Banks did not follow lending norms and the established effective management system. Thus, there was a serious imbalance in the national economy and lending. In three years (1958-1960) capital investment increased 1.75 times; the total cost of production amounted to 134.3%, the financial deficit - 16.9 billion. yuan, while the volume of bank loans increased by 157.5%. At the same time, 4.31 billion yuan was issued. By the end of 1960, the turnover had reached 81.6%. In addition, natural disasters, declining productivity, and international closure have led to economic weakness in the national economy [3].

In August 1960, the government took control, reduced capital investment in construction, began to support agricultural development, and centralized economic, financial management, money issuance, and other important resource management. It also regulated the lending system.

For the third time, the imbalance arose during the Cultural Revolution. In May 1966, the Cultural Revolution began, which led to the weakening of the national economy and dealt a severe blow to monetary policy. In 1967 and 1968, national income fell by 7.2% and 6.5%, while loans increased by 5.4% and 11.8%, respectively. During these two years, the issue of foreign currency amounted to 2.56 billion. yuan. In 1972, the People's Bank of China tightened control over the monetary sector and began to exercise relatively precise control over foreign exchange emissions. In 1978, economic reforms began. This meant that China was gradually moving away from the planned economy. At the beginning of economic reforms, the main goal of monetary policy was economic growth, so many times the production of goods increased. In April 1979, the state implemented projects on management, reform, regulation and promotion. The People's Bank of China tightened credit management and took control of the currency, beginning to regulate credit structures. In 1981, the People's Bank of China introduced the "plan announcement, step-by-step management" course. This mobilized the activities of all banks, strengthened the monetary system [4].

In 1984, the government appointed the People's Bank of China to act as the country's central bank. Since that time, the People's Bank of China system has been established and modern monetary policy has been defined [5]. But in the process of moving the center of economic reform from the countryside to the city, there was another rush in economic policy. In 1985, the People's Bank of China moved away from the state's governance system in order to effectively use the basic tools of governance and exercise banking rights. At the same time, private banks have become real commercial banks. They had the opportunity to work independently, to be self-sufficient. In July 1993, the People's Bank of China established the centralization of credit distribution and took control of interest rate policy. In early 1994, the People's Bank of China gradually reduced its control over the volume of loans, and introduced asset and liability management in commercial banks. In 1995, the People's Bank Code was adopted. It was noted that the goal of monetary policy is to ensure a stable national currency and economic development.

Formation of the banking system in China. The "Western-looking" banking system began to appear in China in the late 19th century. In China, financial institutions existed relatively early, they were mainly in the form of promissory notes and outlets not related to investments in industry and trade, and were not properly focused on the long-term development of the national economy. Traditional financial institutions, on the other hand, provide high-interest short-term loans. Craftsmen and agricultural enterprises did not have access to long-term credit. At the same time, in the 19th century, the Chinese economy became very close to Western countries.

After the end of the Opium War, the first foreign bank to operate in China, Shanghai, was the British Oriental Bank (also the first commercial bank in China). The second half of the nineteenth century and in the early twentieth century, the number of foreign banks in China increased rapidly. Until 1890, British banks had a monopoly in China. By the late 1860s, there were dozens of European and American banks in China. If in 1870 the number of British banks in China was 17, by 1880 it had risen to 30. All Western banks were established to establish a national business engaged in banking services in foreign trade operations. In addition to currency exchange and remittances, some banks were provided with deposits and loans when receiving funds. Participants were generally interest-free and subject to commission. In the second half of the 19th century, the Chinese banking market came under the complete control of foreign financial institutions, which acted as both central and commercial banks. Therefore, foreign banks were not under state control and pursued banking policies independently. Such a situation in China was not only negative but also the basis for the development of the national banking system in China. In China, national banks based on the "Western model" began to appear.

The first National Bank of China was established by the Sin Empire (清朝qīng cháo) in 1897 and was renamed the Imperial Bank of China (中国通商银行

zhōng guó tóng shāng yín háng) [6]. This financial institution is a private commercial bank with government capital, mainly engaged in financing the construction of railways. The first modern Chinese state bank was founded in Beijing in August 1905 and it was called Hu Bu Bank (户部银行hù bù yín háng). In February 1908, Hu Bu Bank was renamed the Bank of the Great Sin Empire - Da Sin大清银行dà qīng yín háng) [7]. In 1907, the Communication Bank ((交通银行jiāo tōng yín háng) was established with state capital to finance projects for the development of railways, telegraph and postal services [8].

The Bank of the Great Tzing Empire was mainly engaged in lending and depositing, as well as controlling the issuance of money and the state treasury. In the early twentieth century, many banks were established in China, most of them with the participation of the government or established entirely by the government. Most of them were engaged in issuing money along with lending. The first private

commercial bank was established in 1906; in 1907, the Zhejiang Industrial Bank and in 1908, the Xiamen Commercial Bank were established.

After the democratic revolution of 1911, the new Chinese government began to fully support the two modern banks of the period - Bank Communications and Da Qing Banks. However, both of these banks did not have sufficient financial capacity and were under the influence of foreign capital. In February 1912, the Bank of China was founded. The activities of the Bank of China have changed 3 times. From 1912 to 1928, it served as the central bank of the government. In 1928, the Bank of China carried out international currency exchange activities under a government license, and in 1942, the Bank of China carried out activities to promote international trade [9]. 73 commercial banks were established in China between 1916 and 1920, accounting for 90.1% of the total banks in China.

Number of banks established and closed in China in 1924-1934 [10].

Table 1

Years	Established banks	Closed banks
1912-1927	186	135
1928-1934	111	31
Total	297	166

At present, the banking system of the People's Republic of China, according to its structure, consists of:

1. People's Bank of China;
2. Industrial and Commercial Bank of China;
3. China Construction Bank;
4. China Investment Bank;
5. Agricultural Bank of China;
6. Bank of China;
7. China Communications Bank;
8. China International Credit and Investment Corporation;
9. Chinese rural credit cooperatives;
10. City credit cooperatives [11].

On October 1, 1949, the People's Republic of China was established. Since 1949, the Bank of China has been engaged in foreign exchange operations for a long time, at the same time ensuring its compatibility with the national currency, as well as the activities of remittances and various types of foreign exchange transactions. It has also played a key role in China's foreign trade and the development of the national economy. After the beginning of economic reforms, it used its opportunities to act as a bridge in the development of the country's economy on the basis of inflow of foreign capital. In 1994, the Bank of China was transformed into the State Commercial Bank. It was founded in August 2004 as the Bank of China, and in June-July 2006 the Hong Kong and Shanghai Stock Exchanges issued shares [12]. These processes helped to further develop the financial system.

REFERENCES:

1. 新中国金融“波澜”60年
http://lw.xinhuanet.com/htm/content_5039.htm
(15.12.2018)

2. 新中国金融“波澜”60年
http://lw.xinhuanet.com/htm/content_5039.htm
3. 新中国金融“波澜”60年
http://lw.xinhuanet.com/htm/content_5039.htm
4. 1979年-1988年：建经济特区 颁布个人所得税法
<http://finance.sina.com.cn/china/hgjj/20090820/16236644037.shtml>
5. 李利明，中国人民银行成为中央银行，上海人民出版社-世纪文景
<http://data.book.hexun.com/chapter-810-2-4.shtml>
6. История развитие банковской системы Китая <http://www.bankmain.ru/banks-542-1.html>
7. 中华民国顺势成立，中国银行应运而生（1912年）
http://www.bankofchina.com/aboutboc/ab7/200809/t20080926_6931.html
8. 李晓龙：大清银行更名始末
<http://finance.sina.com.cn/money/bank/yhpl/2016-01-21/docifxnuvxe.shtml>
9. 中国银行历史沿革梗概
http://www.bankofchina.com/aboutboc/ab1/200808/t20080814_972.html
10. 中华民国顺势成立，中国银行应运而生（1912年）
<http://www.bankofchina.com/>
11. Sadibekova B.D, Babajanova N., Chinese economy, textbook (part 2), Uzdav press T.: -2011. - P.32.
12. 中国银行简介
http://www.boc.cn/aboutboc/ab1/200809/t20080901_985.html

Mudrik D.G.*Deputy General Director "Mercury" Limited Liability Company***Kovnir V.N.***Doctor of Economics, Professor Moscow State Technical University named after N.E. Bauman*

CRITICISM OF ECONOMIC WORLDVIEW

Мудрик Д.Г.*Заместитель генерального директора общества с ограниченной ответственностью «Меркурий»**Адрес: 127486, г. Москва, Коровинское шоссе, д. 13, корп. 2, эт. 1, пом. 1, ком.***Ковнир В.Н.***Доктор экономических наук, профессор Московского государственного технического университета им. Н.Э. Баумана**Адрес: 105005, Москва, 2-я Бауманская ул., д. 5, стр. 1, корп. МТ/ИБМ, 1 эт.*

КРИТИКА ЭКОНОМИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ

Аннотация. Цель статьи - критический анализ существующих представлений, которые лежат в основании экономического мировоззрения и обуславливают наше понимание экономических явлений. Проводится историко-критический анализ мировоззренческих принципов, на которых строилась экономическая наука, анализ предмета и метода экономической науки. Показано, что в основании политической экономии лежат принципы морального мировоззрения, которые принципиально отличаются от естественнонаучного мировоззрения и не позволяют объективно познавать экономическую реальность. Ставится задача рассмотрения экономических явлений, как естественных явлений единой природы.

Annotation. The purpose of this article is a critical analysis of the existing ideas that underlie the perception of economic reality and are the conditions for our understanding of economic phenomena. A historical and critical analysis of the worldview principles on which economic science was built is carried out. A critical analysis of the subject and method of economic science. It is shown that the basis of the political economy is the principles of a moral worldview, which are fundamentally different from the science worldview and do not allow objective knowledge of economic reality. The task is to consider economic phenomena as part of a single nature.

Ключевые слова: моральное и естественнонаучное мировоззрение, предмет и метод экономической науки, естественные законы природы.

Keywords: moral and natural science worldview, subject and method of economic science, natural laws of nature.

Несмотря на впечатляющий объем полученных знаний, экономическая теория не в состоянии до сих пор дать ясного объяснения причин постоянных экономических кризисов, и, тем более, найти способы их предсказания и преодоления в рамках существующих научных парадигм. Заявления о кризисе экономической науки делались экономистами неоднократно [3, с. XXVIII], [16], [2], [12].

Как отмечает академик В.М.Полтерович «современная экономическая теория, несмотря на впечатляющий прогресс, находится в глубоком кризисе, который, видимо, должен привести к переформулировке ее основных целей и изменению стиля исследования» [16].

Мы сделали огромный скачок в развитии естественных наук, но мы совершенно не продвинулись в понимании человека и всей его деятельности. По нашему мнению, причину этих трудностей нужно искать в экономическом мировоззрении, в основании которого лежат

определенные представления о реальности, методологические принципы и ценностные установки. В научной практике это принято называть парадигмой. Данная проблема имеет свои исторические корни, прежде всего в логических построениях донаучного мышления, основанных на *моральном мировоззрении*, которое рассматривается политической экономикой как данное «a priori», т.е. нечто само собою разумеющееся, лежащее в основании этой науки. Это допущение привело к построению разнообразных экономических теорий, ни одной из которых не удалось надолго удовлетворить потребность в ясном понимании экономических процессов.

Поэтому требуется историко-критический анализ мировоззренческих принципов, лежащих в основании политической экономии и обуславливающих наше понимание экономических явлений. Если рассматривать историю возникновения естественных наук (физика, химия,

астрономия), то можно видеть, что познание окружающего мира в Средние века было основано на *моральном мировоззрении*, поддерживаемом авторитетом церкви, которое вводило в представления человека три основных принципа: *антропоморфизм*, *телеологизм* и *иерархизм* [18].

Антропоморфизм - перенесение человеческого образа и его свойств на неодушевленные предметы, на явления и силы природы. Антропоморфизм самый древний способ объяснения человеком явлений природы через представление действия воли человекоподобных существ. Этот способ объяснения лежит в основании мифологий и религий мира. Антропоморфизм проявлялся в том, что не только поступки людей объяснялись как последствия душевных актов (желаний, намерений и воли) человека, но и все явления неодушевленного мира объяснялись как результат желаний и воли сверхъестественных духов, т.е. «стремление объяснять действия природы по аналогии с действиями и поступками человека» [5].

Телеологизм проявлялся в том, что весь мир рассматривался как созданный и существующий для тех или иных целей, то есть в основе происходящих явлений должна быть заложена определенная целесообразность. Все, что происходит в природе связывалось с определенными целями, предписанными Богом. Телеологизм предписывает цели физической природе и переносит на нее способность к целеполаганию, которая присуща человеческой деятельности. Целеполагание имманентно религиозному мировоззрению.

Иерархизм распределял все существа и весь мир по чинам и рангам, устанавливая подчиненность низших звеньев высшим. Явления и предметы природы рассматривались *не как отношение целого к части, а в смысле отношение высшего к низшему*. Все физически высокое (небо) считалось также высоким морально, а все физически низкое (земля) считалось, соответственно, морально низким. Результат такого представления: ад – внизу, рай – наверху, посередине человек, а над всем этим – высочайшее, верховное существо – Бог.

Таковы были основные принципы, на которых строилась картина средневекового мироздания. Этот взгляд, конечно, исключал неизменную закономерность физического мира и подчинял его всецело воле Бога. Нерушимым и, безусловно, необходимым считался собственно только нравственный закон, *от имени Бога предписывающий природе и людям то или иное поведение. Все физическое оценивалось и объяснялось через желания и волю сверхъестественных духов*.

Однако в XVII веке в мировоззрении общества произошли изменения. Сущность произошедшего переворота, была связана с новыми открытиями в мире *чувственной природы* и заменой религиозного мировоззрения на мировоззрение физическое.

Основной причиной возникновения точных наук стало зарождение в XVII веке новой философии, то есть *нового естественнонаучного мировоззрения*.

В его рамках настоящим знанием признавалось *знание естественных причин*. Причины понимались уже не в прежнем антропоморфическом и телеологическом смысле, а в смысле естественно-необходимой связи вещей и явлений, *не зависящей от желаний и целей человека и других божественных сущностей*. Эта связь сводилась в конечном итоге к необходимым естественным законам и выражалась математическим отношением между точно измеряемыми величинами, отражающими причинно-следственную связь явлений. Научное мировоззрение привело к отказу от телеологии, начиная с возникновения пантеизма Спинозы и дальнейшим развитием научных направлений изучения явлений природы (атеизм, материализм, позитивизм, постпозитивизм).

Здесь нужно отметить, что попытки экономической науки объяснить равновесие в экономических системах через поведение человека, как «неких сил, действующих в разных направлениях» [4] и целеполагание, «как некое желаемое, «правильное» состояние» [4] с помощью математического моделирования привело к «концептуальным проблемам». Академик В.М. Полтерович отмечает, что «несоответствие между *целями* (выделено нами) экономической теории и ее возможностями многими экономистами воспринимается как внутренний конфликт» [16]. Как заметил Кант «отсутствие теории не может возместить никакая телеология или практическая целесообразность» [10, с.68].

Было также изгнано иерархическое представление об окружающей природе. С открытием Коперника, Галилея и Ньютона стало ясно, что мир бесконечен, нигде ничем не ограничен и всюду состоит из одной и той же материи и *подчиняется одним и тем же законам*. «Мир оказался однородным, тождественным во всех своих частях и на всем своем бесконечном протяжении подчиненным строгому порядку и железным законам, о несоблюдении которых, в отличие от нравственных законов, не могло быть и речи. Благодаря этим законам все в природе совершается с необходимостью. Новая необходимость была необходимостью естественных механических процессов, чуждых какого бы то ни было морального смысла» [18, с.51]. Открытие закона сохранения энергии и вещества доказало *единство* бесчисленного множества форм движущейся материи от галактик до квантовых объектов, включая неорганическую и органическую материю. Законы сохранения и превращения вещества и энергии являются наивысшим выражением смены всех форм движения материи во всей природе. В этом смысле закон сохранения и превращения энергии является всеобщим законом природы, или как говорил Энгельс «абсолютным законом природы» [22,

с.179]. Действие этого закона подтверждает отсутствие в природе иерархии высших и низших форм материи и энергии. В настоящее время, понятие иерархии в науке используется как метод классификации.

Сравнение основных принципов морального и научного мировоззрений представлены в таблице 1.

Произошедшая революция в понимании природных явлений, конечно, затронула и общественные явления. В этом смысле новаторы

XVII века (Ф.Бекон, Б.Паскаль, Р.Декарт, Т.Гоббс, Дж.Локк, Б.Спиноза, И.Ньютон, Г.Лейбниц и др.) стремились создать не только естественную физику, но также и естественное право, естественную политику и естественную экономику. Естественные науки стремились быть рациональными, то есть свободными не только от изменчивого или произвольного усмотрения Божества, но и *от изменчивого и произвольного усмотрения человека*.

Таблица 1

Основные принципы морального и научного мировоззрений

Религиозное понимание природы	Научное понимание природы
Все, что происходит в природе, зависит от воли и желаний божественной сущности.	В основе всех явлений природы лежат независимые от чьей-либо воли и сознания естественные законы природы.
Все, что происходит в природе связано с определенной целью, разумным планом, осуществляемым сознательной волею божественной сущности.	Все, что происходит в природе подчинено причинно-следственным связям естественных законов природы.
В природе есть высшие и низшие силы и установлена подчинённость низших звеньев высшим.	Материя бесконечна, разнообразна и связана всеобщим законом сохранения энергии. Явления и предметы природы рассматриваются как отношение целого к части.

В политэкономии Адама Смита идеальной моделью была Ньютонская картина мироздания. Экономика была представлена машиной, действующей по естественным, объективным законам. Согласно с общим духом физической философии того времени государство рассматривалось как произведение природы, аналогичное механизму физического мира.

В работе «Проблема социальной физики в XVII столетии» Спекторский отмечает, что «нельзя не отметить попыток новаторов разобраться по-новому, т.е. не с моральной и не с юридической точек зрения, в проблеме цены и даже ценности и их общей тенденции поставить экономику в связь с проблемой социальной физики» [18, с.49]. Однако выполнить этот замысел не удалось. «Неудача означала невозможность, или, по крайней мере, неумение сделать из науки о человеке и его обществе науку самого высокого в методологическом отношении типа, именно *рационального*» [18, с.8].

По нашему мнению неудача новаторов XVII века была вызвана недостаточностью научных знаний о силах и законах природы, полученных экспериментальным путем. В XVII веке формирование научного мировоззрения происходило, в первую очередь, на основе открытия законов механики и успехами в объяснении движения земных и космических тел. В это время стало формироваться представление, что данные законы применимы для понимания и объяснения не только явлений природы, но и человеческого общества. Однако, как мы уже сейчас понимаем, не всё можно было объяснить механическими моделями. С созданием в XIX-XX веках электромагнитной и квантовой теории и

теории относительности, стало очевидным, что материя может иметь не только телесную форму, но и выступать в форме *силовых полей*.

Открытие электромагнитных форм материи и квантовых законов кардинально изменило научное мировоззрение и вызвало огромный прогресс в технических и информационных технологиях. Успехи физиков в изучении сложных явлений природы дали основание для физического понимания экономических явлений. В середине 1990-х годов, в результате попытки заняться сложными проблемами экономики с точки зрения физических методов, появилась наука *эконофизика*. Сам термин «эконофизика» был введен американскими физиками Р.Н.Мантенья и Г.Ю.Стенли для объединения множества исследований, в которых физические методы и приемы использовались при решении экономических задач [13], [7]. Онтологические вопросы применения физических представлений и физических методов для описания и объяснения природы экономических сил были рассмотрены одним из авторов в предыдущих работах [15].

В настоящее время мировоззрение человека уже не определяется моральным мировоззрением, однако, в области общественных (гуманитарных) наук ненаучные принципы антропоморфизма, телеологизма и иерархизма продолжают использоваться для описания и объяснения социальных явлений, *в том числе и в экономике*.

Принцип *атропоморфизма* в экономическом мировоззрении проявляется, прежде всего, в том, что человек, как общественная сила, считается причиной и творцом («изобретателем») экономики. Человеческое общество создало товары, способы производства и обмена, деньги, банки, все, что мы

называем «телом» экономической системы. Как церковь считает Бога творцом природы, так экономисты долгое время считали «Человека экономического» (Homo economicus) создателем экономики. Отсюда все законы экономики объяснялись через психологию поведения человека, то есть в зависимости от изменчивого и произвольного усмотрения человека. Антропоморфическое мышление проявляется в стремлении объяснить экономические явления через желания, волю и поступки человека и убежденностью, что природа экономических законов определяется через поведение (душевные акты) человека. Возник даже «экономический подход» к изучению человеческого поведения [19, с.9]. Вся экономическая теория связана с анализом человеческого поведения, иначе говоря, обосновывается психологически (психология человека, психология общества).

Телеологический принцип в экономике заложен в её методе управления и отражается в названии - «политическая экономия». Политикой называется деятельность, определяемая людьми для достижения поставленных целей и реализации определенных интересов. Политика определяет направления, по которым необходимо следовать, чтобы достигнуть поставленных социально-экономических целей. Церковное вероучение заменяется политической идеологией. Как отмечает профессор О.И.Ананьин: «Признание за экономической теорией важной идеологической роли часто вело к отождествлению базовых теоретических схем (фактически: картин экономической реальности) с идеологическими доктринами... Большинство известных истории идеологий носило мифологический или религиозный, но никак не научный характер» [2]. По мнению С.Ю.Глазьева «любая экономическая политика (выделено нами) является равнодействующей материальных интересов различных социальных групп. Из этого следует вывод о том, что теория, оправдывающая и обосновывающая эту политику, есть не более чем наукообразное отражение этих интересов» [8].

Моральный принцип *иерархизма* в экономике проявляется в том, что целью любой политики является власть. Экономика в государстве подчиняется жесткой иерархии. В социальных структурах, иерархизм соответствует принципу подчинённости *нижних* уровней *верхним*. Вся структура общества жестко централизована и делится на высшую власть, местную власть и народ

(домохозяйства), который подчиняется этой власти. В основе финансового права в первую очередь лежат интересы власти (бюджет). В современном обществе сила власти неразрывно связана с деньгами.

В соответствии с вышеуказанными принципами в экономической науке строятся теоретические модели, формулируются законы и эмпирические зависимости, объясняющие наблюдаемые явления. Как отмечает профессор О.И.Ананьин, «политическая экономия выросла из моральной философии и традиционно классифицировалась как наука моральная, или – в современных терминах – общественная, а поэтому не вполне подпадающая под канон естествознания» [1, с.361].

Современные философы и методологи науки пытаются обосновывать *невозможность использования естественнонаучных методов* в социальной науке своеобразием и уникальностью гуманитарного знания, «противопоставляя социальное знание естественнонаучному, не видя между ними ничего общего» [11, с.372]. Как отмечает В.П.Кахановский «некоторые авторы вообще предлагают отказаться от понятия истины применительно к социальному познанию» [11, с.481]. Такая точка зрения рекомендует науке занять пассивную позицию невмешательства в решение «субъективных» и «иррациональных» вопросов. Используя реальные познавательные трудности, эта точка зрения пытается узаконить существование якобы принципиально «недоступных» для науки «сфер» и отнять право на целостное теоретическое освоение мира. В результате, несмотря на то, что новые экономические знания «обрастают» формулами, графиками, новыми понятиями и теориями, объяснение природы общественных явлений основываются на старых принципах *морального мировоззрения* (таблица 2).

Таким образом, мы видим, что с возникновением естественнонаучного мировоззрения обществом официально была отвергнута безусловная необходимость нравственного закона, который от имени Бога предписывал природе и людям то или иное поведение. Наукой была объявлена необходимость естественных законов природы. Однако человек оказался не в состоянии применить естественнонаучные знания к социально-экономическим явлениям.

Сравнение принципов морального и экономического мировоззрений

Принципы миропони-мания	Религия	Экономика
Антропо-морфизм	Бог творец природы. Все, что происходит в природе (все явления и силы природы), есть результат воли и желания Бога и сверхъестественных духов.	Человек творец и создатель экономики. Все, что происходит в экономике, есть результат воли и желаний Человека.
Телеологизм	Все, что происходит в природе связано с определенными целями предписанными Богом.	Все, что происходит в экономике связано с политикой (установленными целями) проводимой идеологией правящей власти.
Иерархизм	Подчинённость низших звеньев к высшим.	Цель любой политики есть достижение власти. Жесткое подчинение домохозяйств высшей власти.

В условиях «вакуума», то есть отсутствия каких-либо законов (нравственных и естественных) – остается только объяснение социально-экономических явлений через поведение самого человека, основываясь на его инстинктах, чувствах и эгоистических желаниях, которые дают богатую почву для идеологических и политических спекуляций. На этом основании современная экономическая наука стремится построить фундамент своей теории. Но на этом *отсутствует ясное представление предмета и метода экономической науки*. В этих условиях остаётся получать ответы на поставленные вопросы только методом проб и ошибок.

Попытка понять и объяснить социально-экономическое поведение общества через поведение человека, похожа на попытку Мюнхгаузена вытащить себя из болота за волосы. О.И.Ананьин указывает, что «выйти из кризиса и эффективно функционировать отечественная экономическая наука сможет, как только будет заполнен нынешний парадигмальный вакуум, а научное сообщество освободится от диктата идеологов и политиков» [2]. Если мы постараемся ответить на вопрос, **какой предмет изучает политическая экономия**, то выясняется, что он *до сих пор не ясен*. В разные времена разные экономические школы по-разному представляли себе предмет экономии как показано в таблице 3.

Таблица 3

Предмет изучения политической экономии

Экономические теории	Предмет изучения
Меркантилизм	Деньги как источник богатства
Физиократы	Природа как источник богатства
Классическая политическая экономия	Происхождение богатства. Трудовая теория богатства.
Историческая школа	История национальных хозяйств. Влияние неэкономических факторов
Марксизм	Объективная оценка стоимости благ. Трудовая теория стоимости
Маржинализм	Субъективная оценка экономических благ. Предельная полезность
Неоклассическая экономическая теория	Поведение экономического человека с целью максимизации дохода и минимизации затрат
Кейнсианство	Механизмы функционирования национальной экономики как целого государства
Монетаризм	Денежное обращение
Институционализм	Социальные институты
Экономический мейнстрим	Человеческое поведение как отношение между целями и ограниченными средствами, имеющими альтернативное применение

Как видно из таблицы № 3, применительно к политической экономии нет однозначного определения ее предмета. Перечисленные здесь «предметы», можно рассматривать как различные факторы или условия, которые влияют на экономическую действительность. Как правило,

предметом науки является такое существенное, главное свойство рассматриваемых явлений, которое выделяет их в отдельную, отличную от всех остальных, реальность, и которое может быть выражено общим понятием. Существует мнение, что предмет экономической науки нельзя

определить вообще. В своей работе «Предмет экономической науки» английский экономист Л.Роббинс пишет: «Усилия экономистов за последние полтора столетия породили систему общих положений, правильность и важность которых может поставить под сомнение только невежда или упрямец. Однако единой точки зрения относительно сущности предмета всех этих обобщений не существует... Все мы говорим об одном и том же, но до сих пор не решили, о чем именно» (выделено нами) [17].

Общепризнанным, в настоящее время (в силу своей краткости и точности), является определение предмета экономической теории, данное Л.Роббинсом: «Экономика — это наука, которая изучает поведение человека с точки зрения соотношений между его целями и ограниченными средствами, допускающими альтернативное использование» [17, с.96].

Покажем, что такое определение предмета экономической науки основывается на принципах морального мировоззрения, которые не позволяют ясно понять предмет и метод этой науки.

Во-первых, согласно приведенному определению, считается, что причиной экономических явлений является человеческое поведение, а соответственно, если мы хотим познать экономические процессы и явления, мы должны их объяснять как результат желаний и воли человека, это значит, *пытаться понять законы природы через душевные акты субъекта*. Как было показано выше, эти представления есть *проявление антропоморфизма* — стремления объяснять ход экономических явлений по аналогии с поведением и поступками человека.

Во-вторых, из этого определения следует, что ход экономических процессов зависит от целей, которые выбирает человек. Это *телеологический принцип*, основанный на целеполагании экономической природы. В своей работе «Объективность и понимание в экономике» Макс Вебер приходит к такому же выводу: «поскольку хозяйственная жизнь происходит в юридически или конвенционально урегулированных формах, всякое экономическое «развитие» неизбежно принимает форму устремления к созданию новых правовых форм, следовательно, оно может быть понято только под углом зрения нравственных максим и потому по своей сущности резко отличается от любого развития «в области природы». В силу этого *познание экономического развития всегда телеологично по своему характеру* (выделено нами)» [6].

И, в-третьих, в приведенном определении предмета экономической науки *отсутствует ясность* (отчетливость, однозначность), какие внешние и внутренние факторы являются существенными при его изучении. А так как все факторы, влияющие на ход экономических явлений, учесть не возможно, то задача познания такого явления становится практически нереализуемой.

Д.Ст.Милль в работе «Об определении предмета политической экономии» указывает, что «бесполезно надеяться на то, что истина может быть достигнута или в политической экономии, или в какой-либо другой области социальной науки, пока мы смотрим на факты в их конкретности, во всей сложности, коей природа облекла их (выделено нами), и пытаемся выявить общий закон из сравнения частных посредством процесса индукции; не остаётся никакого другого метода, кроме метода *a priori*, или метода «отвлеченного размышления» (abstract speculation)» [14]. То есть, точно так же, как при научном изучении движения механических тел используются «a priori» общие, отвлеченные понятия пространства и времени, которые обуславливают понимание всех явлений механики, так для изучения экономических форм «движения» необходимо иметь общее понятие свойства присущих экономической субстанции, которое бы обуславливало понимание экономических явлений. «Следовательно, точно зная свойства субстанций, о которых идет речь, мы можем рассуждать с той степенью достоверности, как и в наиболее доказательных областях физики» [14].

В условиях научного познания предполагается определенное соответствие между предметом науки и теми методами, которые используются. При отсутствии понимания предмета экономической науки различные экономические школы пытаются описать объект экономической науки, *используя совершенно несовместимые парадигмы*, отличающиеся теоретическими представлениями об объекте, методическими принципами и ценностными установками. *Классическая школа* положила начало традиции, в рамках которой экономическая наука строилась по образу и подобию наук естественных. *Историческая школа*, основываясь на изучении истории национальных хозяйств, выделяла неэкономические факторы, влияющие на развитие экономики: географическое положение, климат; особенности менталитета; вера; особенности исторического развития; особенности культуры; особенности психологии. Развивая это направление, *современный институционализм* подвергает анализу институты социально-экономической системы, и берет на вооружение герменевтическую традицию гуманитарного знания. *Маржинализм* (субъективная школа) объясняют экономические явления через психологию поведения субъекта.

Таким образом, отсутствие четкого понимания предмета экономической науки значительно усложняет изучение и понимание экономических явлений, так как не позволяет выделить главного, глубинного, сущностного фактора от нетипичных и случайных черт и проявлений. Как пишет О.И.Ананьин: «В соперничестве разных подходов к осмыслению общественной реальности основное внимание обычно уделяется вопросам узко понятой методологии. Явно или неявно подразумевается, что речь идет о разных способах познания одного и

того же объекта (выделено нами), составляющего предметную область данной научной дисциплины. Иными словами, предполагается ситуация, когда на один вопрос имеется несколько ответов, причем только один из них может быть правильным» [2]. По нашему мнению такое большое количество методов, привлекаемых из других наук (естественных и гуманитарных), при отсутствии единого предмета говорит о системном кризисе, наблюдаемом в экономической науке. Напомним важное положение И.Канта: «Смещение границ различных наук ведет не к расширению этих наук, а к искажению их» [9, с.83].

В «Истории экономического анализа» Й.Шумпетер отмечает, что «Совокупность наук никогда не имела логической структуры, она похожа скорее на тропический лес, чем на здание, возведенное по проекту... В особенности это относится к экономической науке, не являющейся (в отличие от, например, акустики) строгой наукой, а скорее представляющей собой совокупность плохо упорядоченных и пересекающихся между собой областей знания (сродни медицине)» [21, с.12].

Отсюда можно сделать вывод, что *познавательные принципы объяснения экономических явлений, которые были исторически изначально заложены в фундамент политической экономии, являются ненаучными в строгом смысле этого слова*. Как отмечает В.М.Полтерович, «благодаря математизации экономической теории в ее рамках получен ряд общих результатов, фактически указывающих на неполноту или неадекватность аксиоматики основополагающих моделей (выделено нами), что влечет за собой отсутствие ответов на важнейшие вопросы» [16].

Изжившее себя мировоззрение, входит в противоречие с изменяющейся реальностью, в которой мы живем. Противоречие заключается в том, что Человек, как «творец и создатель» экономического общества, никогда не желал и не хотел кризисов, которые приносят обнищание народа. Человек никогда не хотел войн, последние приносят убийства и опустошения. Как доказывается различными этическими системами, человек всегда стремится к удовольствию, счастью и благополучию (гедонизм, эвдемонизм, утилитаризм, прагматизм). Так почему же «благими намерениями вымощена дорога в ад»? Значит, цели, которые человек ставит, структура власти, которую он строит, и законы, которые он пишет, *недостаточны* для обеспечения благополучного общества.

Чего же не достаёт? Не достаёт понимания естественно-необходимых законов, которые определяют «движение» экономических процессов. Только осознав естественную природу экономических законов, мы сможем управлять ими. Мы сами себя *бессознательно* «загоняем» в кризисное состояние. Кризис – есть естественная ответная реакция экономической системы на нарушения естественных законов.

Спиноза в работе «Этика», пытаясь объяснить причины того или иного поведения человека, указывал, что «большинство лиц, которые писали о страстях и о *правилах человеческой жизни* (выделено нами), говорили не о естественных явлениях, подчиненных всеобщим законам, а о *сверхъестественных вещах* (т.е. человек как «царь» природы, «создатель» общества, определяющий ее будущее – выделено и сделано замечание нами). Более того, эти писатели, по-видимому, смотрят на человека в природе как на *царство в царстве* (выделено нами). Ибо они полагают, что *человек скорее нарушает порядок природы, чем следует ему, что в отношении своих действий он обладает полным всемогуществом и всецело определяется лишь самим собой* (выделено нами)» [20, с.386]. Эти представления вполне соответствуют принципам морального мировоззрения и взглядам, которые лежат в основании современной экономической науки.

Человек является носителем и источником сил, которые вызывают экономические процессы, но не он устанавливает законы, по которым действуют эти силы. Человек свободен в своих решениях и поступках, но «траектория» и результат экономического «движения» определяется необходимыми законами природы. Когда человек бросает камень, чтобы попасть в цель, он дает только начальный импульс (силу) камню в направлении цели. Дальнейшее движение будет определяться всеобщими необходимыми законами механики. Знание этих законов точно определяет движение камня, и место где он упадет. Так же «движение» человека, в начале *вызываемое его волей и силами к достижению цели роста благосостояния*, в конечном результате будет *зависеть от экономических законов*, которые определяют движение материальных и финансовых ресурсов. Цели и желания *необходимы, но недостаточны* для получения нужного результата. Поэтому, экономика должна объясняться не через целеполагание (политику) человека, а через всеобщие, необходимые законы природы, и человек, при выборе того или иного решения, должен руководствоваться этими законами.

Это понимают другие ученые. По мнению В.П.Кахановского «сегодня все чаще говорят о том, что социальное познание стоит на пороге методологической революции, ему надо пересмотреть (и очень кардинально) свой методологический арсенал. При этом главное содержание этой революции мыслится как изменение в самом фундаменте мышления, формирование новой «большой» парадигмы» [11, с.477].

Задача, которая не была решена новаторами XVII века (создание социальной физики), признается современными экономистами весьма актуальной. Современная философия экономики пытается разобраться с главными вопросами: «Является ли экономика наукой? Можно ли свести экономическую теорию к физике? Если экономическая теория – это все же наука, то можно

ли сравнить ее с естественными науками, или она от них отличается?» [19 с.7].

Для ответа на эти вопросы необходимо провести критический анализ познавательных способностей человека и поставить задачу об очищении экономического опыта от всех наносов антропоморфизма и телеологизма, обусловленного не только чувствами, но и априорными формами мышления, то есть необходимо критически пересмотреть гносеологические и онтологические основания экономической науки.

Список литературы

1. Ананьин О.И. Философия и методология экономической науки // Философия социальных и гуманитарных наук. / Под ред. С.А.Лебедева. – М.: Академический проект, 2006. – С.353-436.
2. Ананьин О.И. Экономическая теория: кризис парадигмы как кризис высшего профессионального образования // Экономика образования. – 2009. – Часть 1. – С.35-50.
3. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. Пер. с англ. 4-е изд. – М.: «Дело Лтд», 1994. – 720 с.
4. Болдырев И.А. Экономическое равновесие: вариантность понятия // Онтологические предпосылки экономической теории / Под ред. Ананьина О.И. – М.: Институт экономики РАН, 2011. –С. 33-50.
5. Большой психологический словарь (БПС): Антропоморфизм / Под ред. Б.Г.Мещерякова и В.П.Зинченко. – СПб.: Прайм-еврознак, 2003. – 672 с.
6. Вебер М. Объективность социально-научного и социально-политического знания // Макс Вебер. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – С.377-391.
7. Водолазский А.А. Начала эконофизики и количественная определенность первых экономических законов. – Новочеркасск: “НОК”, 2013. – 227 с.
8. Глазьев С.Ю. О новой парадигме в экономической науке // Государственное управление. Электронный вестник. 2016. – Выпуск № 56. – С.5-39.
9. Кант И. Сочинения в 6 т. Т.3: Критика чистого разума. – М.: Мысль, 1964. – 799 с.
10. Кант И. Сочинения в 6 т. Т.5: О применении телеологических принципов в философии. – М.: Мысль, 1966. – 564 с.
11. Кахановский В.П. Философия и методология науки: Учебник для высших учебных заведений. – Ростов н/Д.: Феникс, 1999. – 576 с.
12. Ковалев А.В. Экономическая теория: назад в будущее? // Вопросы теоретической экономики, – 2018. – № 2. – С.47-57.
13. Конторов Д.С. Основы физической экономики (Физические аналогии и модели в экономике) / Д.С. Конторов, Н.В. Михайлов, Ю.С. Саврасов. – М.: Радио и связь, 1999. – 184 с.
14. Милль Д.С. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии. – М.: Эксмо, 2007. – 1040 с.
15. Мудрик Д.Г. Экономическая физика. – Пущино: FixPrint, 2016. – 131 с.
16. Полтерович В.М. Кризис экономической теории // Экономическая наука современной России. – 1998. – № 1. – С.46-66.
17. Роббинс Л. Предмет экономической науки. Пер. с англ. // THESIS. – 1993. – Вып. 1. – С.10-23.
18. Спекторский Е. Проблема социальной физики в XVII столетии: в 2 т. Т.1: Новое мировоззрение и новая теория науки. – СПб.: Наука., 2006. – 396с.
19. Философия экономики. Антология / под ред. Д. Хаусмана: пер. с англ. – М.: Изд. Института Гайдара, 2012. – 520 с.
20. Фишер К. История новой философии: Бенедикт Спиноза. – М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. – 557 с.
21. Шумпетер Й.А. История экономического анализа: В 3-х т. Т.1.: пер. с англ. – СПб.: Экономическая школа, 2004. – LVI + 496 с.
22. Энгельс Ф. Диалектика природы. – Ленинград: Государственное издательство политической литературы, 1952. - С.309.

#5(57), 2020 часть 1

Восточно Европейский научный журнал
(Санкт-Петербург, Россия)
Журнал зарегистрирован и издается в России В
журнале публикуются статьи по всем научным
направлениям.
Журнал издается на русском, английском и
польском языках.

Статьи принимаются до 30 числа каждого
месяца.
Периодичность: 12 номеров в год.
Формат - А4, цветная печать
Все статьи рецензируются
Бесплатный доступ к электронной версии
журнала.

Редакционная коллегия

Главный редактор - Адам Барчук

Миколай Вишневецки

Шимон Анджеевский

Доминик Маковски

Павел Левандовски

Ученый совет

Адам Новицки (Варшавский университет)

Михал Адамчик (Институт международных
отношений)

Питер Коэн (Принстонский университет)

Матеуш Яблоньски (Краковский
технологический университет имени
Тадеуша Костюшко)

Петр Михалак (Варшавский университет)

Ежи Чарнецкий (Ягеллонский университет)

Колуб Френнен (Тюбингенский
университет)

Бартош Высоцкий (Институт
международных отношений)

Патрик О'Коннелл (Париж IV Сорбонна)

Мацей Качмарчик (Варшавский
университет)

#5(57), 2020 part 1

Eastern European Scientific Journal
(St. Petersburg, Russia)
The journal is registered and published in Russia
The journal publishes articles on all scientific
areas.
The journal is published in Russian, English
and Polish.

Articles are accepted till the 30th day of each
month.
Periodicity: 12 issues per year.
Format - A4, color printing
All articles are reviewed
Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor-in-chief - Adam Barczuk

Mikolaj Wisniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Pawel Lewandowski

Scientific council

Adam Nowicki (University of Warsaw)

Michal Adamczyk (Institute of International
Relations)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jablonski (Tadeusz Kosciuszko
Cracow University of Technology)

Piotr Michalak (University of Warsaw)

Jerzy Czarnecki (Jagiellonian University)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Institute of International
Relations)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (University of Warsaw)

Давид Ковалик (Краковский технологический университет им. Тадеуша Костюшко)

Питер Кларквуд (Университетский колледж Лондона)

Игорь Дзедзич (Польская академия наук)

Александр Клиmek (Польская академия наук)

Александр Роговский (Ягеллонский университет)

Кехан Шрайнер (Еврейский университет)

Бартош Мазуркевич (Краковский технологический университет им. Тадеуша Костюшко)

Энтони Маверик (Университет Бар-Илан)

Миколай Жуковский (Варшавский университет)

Матеуш Маршалек (Ягеллонский университет)

Шимон Матысяк (Польская академия наук)

Михал Невядомский (Институт международных отношений)

Главный редактор - Адам Барчук

1000 экземпляров.

Отпечатано в ООО «Логика+»

198320, Санкт-Петербург,

Город Красное Село,

ул. Геологическая,

д. 44, к. 1, литера А

«Восточно Европейский Научный Журнал»

Электронная почта: info@eesa-journal.com,

<https://eesa-journal.com/>

Dawid Kowalik (Kracow University of Technology named Tadeusz Kościuszko)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polish Academy of Sciences)

Alexander Klimek (Polish Academy of Sciences)

Alexander Rogowski (Jagiellonian University)

Kehan Schreiner (Hebrew University)

Bartosz Mazurkiewicz (Tadeusz Kościuszko Cracow University of Technology)

Anthony Maverick (Bar-Ilan University)

Mikołaj Żukowski (University of Warsaw)

Mateusz Marszałek (Jagiellonian University)

Szymon Matysiak (Polish Academy of Sciences)

Michał Niewiadomski (Institute of International Relations)

Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed by Logika + LLC

198320, Region: St. Petersburg,

Locality: Krasnoe Selo Town,

Geologicheskaya 44 Street,

Building 1, Litera A

"East European Scientific Journal"

Email: info@eesa-journal.com,

<https://eesa-journal.com/>